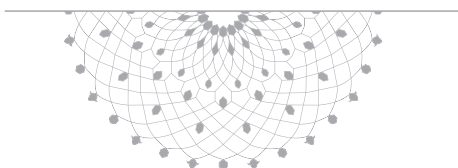

Акмал МИРАВАЗ ўғли

НУР ҚАТРАЛАРИ

Қуръонда илм,
таълим ва тафаккур

Юсуф сурасидан ибратлар

“SHAMSUDDINXON BOBOXONOV”
NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TO‘SHKENT – 2021

УЎК 28-24
КБК 86.38
А 40

МИРАВАЗ ўғли Акмал,

Нур қатралари / [матн] / А.Мираваз ўғли; масъул муҳар-
рир Т. Низом; – Тошкент. “Шамсуддинхон Бобохонов” НМИУ,
2021. – 184 б.

*Ўн тўрт асрдирки, Каломуллоҳ катта қизиқиш, юксак
эътибор, мустаҳкам эътиқод ила ўқилиб келинмоқда.*

*“Нур қатралари” китобида илмга оид ояти карималар-
нинг арабча матни ва ўзбек тилидаги таржимаси келти-
рилиб, ўқитувчи ва ўқувчининг оятдан оладиган хулоса-
ларини баён этишга ҳаракат қилинди. Иншоаллоҳ, ушбу
китоб Қуръони каримни ўрганмоқчи бўлган кишиларга ман-
зур бўлади деган умиддамиз.*

Масъул муҳаррир:
Толибжон НИЗОМ

*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2021 йил 23
мартдаги 03-07/1806 ҳамда 2021 йил 30 августдаги
03-07/5780-сонли хулоса хатлари асосида нашрга тайёрланди.*

© Акмал МИРАВАЗ ўғли, 2021

© «Shamsuddinxon Boboxonov» NMIU, 2021

ISBN 978-9943-12-658-9

nashriyot-matbaa ijodiy uyi

НУР ҚАТРАЛАРИ

I КИТОБ

Қуръонда илм, таълим
ва тафаккур..... 8–88

II КИТОБ

Юсуф сурасидан
ибратлар..... 90–176

СЎЗБОШИ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

Буюк Раббимиз Аллоҳ таолога Ўзининг улуғлиги қадар, Аршининг вазнича, калималарининг ададича, Ўзи рози бўлгунича, рози бўлганда ва ундан кейин ҳам, ҳар сония, ҳар он, ҳар нафас ҳамду саноларимиз бўлсин.

Оламларга раҳмат қилиб юборилган Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга чексиз салават, шариф, дуо ва саломларимиз бўлсин.

Дунёда Ислом динидек илм ўрганишга ва уни ўргатишга катта аҳамият берган дин бўлмаса керак. Қадимдан ақл ва фаросат, илм ҳамда маърифат, гўзал хулқ-атвор инсон камолотига хизмат қилиб келган. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки инсон руҳияти доимо илмга, маърифатга, билиш ва англашга, жисмоний ва маънавий юксалишга эҳтиёж сезган.

Америкалик шарқшунос Ф.Роузентал Ислом тарихини ўрганиб чиқиб, ўзининг “Илм тантанаси” китобида мусулмон тамаддуни ҳар жиҳатдан ғарбликлар тамаддунига қараганда анча тараққий этганини исботлаб берди. Муаллиф “билим” ва “имон” тушунчаларининг Ислом динида ўзаро яқин ва боғлиқлиги, бир-бирига зид эмаслиги, аксинча, мувофиқлиги, ҳатто, бир-биридан алоҳида тасаввур қилинмаслигини исботлаб берган.

Тадқиқотчи олим Ислом динида илмнинг аҳамиятини таъкидлаш мақсадида илм (ъалима) – “билмоқ”

феъли негизига таянган алоҳида сўзлар Қуръони каримда 750 мартадан зиёд учрашини қайд этган.

Қуръони каримнинг биринчи ояти “Ўқи!” деган сўз билан бошланади. Аллоҳ таолонинг бу амри фақат “ўқиш” деган маънони бермайди. Кўпгина муфасссирлар бу сўзни билим йиғиш ва олим бўлиш маъносида тафсир қиладилар.

Таъкидлаш жоизки, Ислом динида “илм” ҳақидаги тушунча кенг маънога эга. Илм ҳақида сўз борар экан, фақат диний қарашлар, диний билим назарда тутилаётгани йўқ. Бунда илм инсоннинг бутун маънавияти, ҳаётга, яшашга муносабат даражасини белгиловчи омил сифатида кенг маънода тушунилади.

Ҳадиси шарифларда ҳам илмга кенг тарғиб қилинган. Мисол учун: “Ер юзидаги уламолар худди осмондаги юлдузлар кабидир. Ерда ҳам, сувда ҳам уларга қараб йўл топилади. Юлдузлар ботса, йўлчилар адашиши мумкин”; “Илмни ўрганиш ҳар бир мўмин учун фарздир. Илм толиби учун ҳамма нарса, ҳатто денгиздаги балиқлар ҳам гуноҳини сўраб истиғфор айтади,” дейилган.

Имом Ғаззолий раҳматуллоҳи алайҳ: “Ҳар кишининг иззати ва шарофати илм бирла ва қудрат ва қувват бирла ва ё жамоли ва сифати била бўлур”, деган.

Инсоннинг билими ортган сари олийжаноброқ, адолатлироқ, юксакроқ, эркинроқ бўлиб боради. Айззуддин Насафий: “Инсоннинг вазифаси узлуксиз маърифатга интилиш ва ўз борлиғини нур билан тўлдириш, илм топиб, мусаффоликка эришишдир”, деган.

Илм олишга интилишнинг ўзига хос хусусиятларидан бири борлиқнинг сир-асрорларини ўрганиш ва изланишдан иборат бўлиб, инсон ўзи ва ўзи каби-

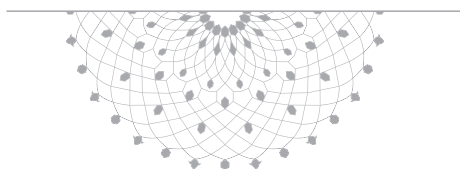

ларнинг ҳаётини аввалгидан кўра теранроқ тасаввур этишдир.

Маърифат соҳиби бўлган билимдон инсон кек, хусумат ва адоватдан юқори туради, бошқаларнинг бошига ташвиш келтирмайди, инсонпарварлик, тинчликсеварликни ўзига шиор қилиб яшайди. Жоҳил кишида ваҳшийлик сифатлари устунроқдир. Аёнки, бу иллат тилдан, гап-сўз ва турли ихтилофларни муроса билан ҳал этишдан маҳрумликдир.

Билимнинг бебаҳо хосиятларидан яна бири инсон ўз моҳиятини англаши, ўзининг ким эканини, нима учун, қандай мақсад ва вазифалар учун бунёд этилганини англаб етиш йўлида уринмоқ, хайрли амаллари, маърифат йўлидаги ижтиҳоди билан ўзини покламоқдир.

Бу борада Қуръони карим ва ҳадиси шариф, шубҳасиз, ҳар бир кишининг муҳим дастуриламали бўлиши шарт. Шундагина яна юртимиздан Хоразмийлар, Бухорийлар, Берунийлар, Навоийлар етишиб чиқажак, иншооллоҳ.

I КИТОБ

ҚУРЪОНДА ИЛМ,
ТАЪЛИМ
ВА ТАФАККУР

ҚУРЪОННИНГ ФИКРЛАШГА ЁНДАШУВИ

Инсоннинг баъзи ҳис ва сезгиси ҳайвонникидан фарқ қилмайди. Масалан, эшитиш, сезиш, кўриш, ҳид билиш ва ҳоказо. Инсон фақат ақл-заковати, фикр юритишга қодирлиги билан ҳайвондан ажралиб туради. Инсон зотидаги фикрлаш қобилияти нарсаларнинг моҳиятини ўрганишга, уларни текширишга, бирга бирни қўшиб иккини пайдо қилиш каби кичик нарсалардан катта нарсаларни келтириб чиқаришга ёрдам беради. Мана шу қобилият мавжудлиги унга Аллоҳ таоло томонидан ибодат қилиш масъулияти юкланишига сабаб бўлди.

Инсонда фикрлаш қобилиятининг мавжудлиги билан унга танлов имконияти берилган, Ер юзини бошқариш вазифаси юклатилган. Агар фикр юритмаганида, бу масъулият унга берилмасди.

Гўдаклик пайтидан бериб борилган илм келажакда унга фикрлаш учун хомашё вазифасини ўтайди. У олган маълумотларини такрорлайди, бойитади, бирини бирига қўшади, бирини бирига солиштиради, қайта тартиблайди, иккитасидан учинчисини чиқаради. Хуллас, инсон шу йўсинда доимий равишда олаётган билимларини тартиблаш, янгиларини кашф қилиш билан банд бўлади. Асрлар давомида йиғилиб келётган илмий тадқиқотлар ва кашфиётлар замирида ҳам айнан шу – фикрлаш қобилияти туради.

ҚУРЪОНИ КАРИМ ИНСОННИ ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ФИКРЛАШГА ЧОРЛАЙДИ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَقْوُمُوا لِلَّهِ مِثْلَىٰ مِثْلَىٰ وَفَرَادَىٰ

«...Аллоҳ учун холис, якка-якка ва тўп-тўп туриб бир фикр юритиб кўринглар...» (Сабаъ сураси, 46-оят).

سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ

«...Ер юзида сайр этиб юринглар ва махлуқотларни У Зот аввалбошдан қандай яратганига назар солинглар...» (Анкабут сураси, 20-оят).

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا

«Ахир, ер юзида сайр қилиб юрмайдиларми, шунда қалблари билан ақл юритсалар, қулоқлари билан эшитсалар...» (Ҳаж сураси, 46-оят).

انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

«...Осмонлару ердаги нарсаларга назар солинглар...» (Юнус сураси, 101-оят).

НИМА ҲАҚИДА ФИКР ЮРИТИШ МУМКИН?

Масалан, оддий кўз билан кўрса бўладиган атроф-муҳит ҳақида. Аллоҳ таоло уларни нақадар ажойиб ҳолатда яратганлиги ҳақида фикрлаб кўринг. Фикрлаш давомида Яратгувчи жорий қилиб қўйган қонуниятлар билан танишиб чиқинг. Одатда, қонуниятлар ўзи-ча гапирмайди, аксинча, уларни гапиртириш керак.

Юқорида мисол келтирилган оятларнинг барчасида бизни ўраб турган, ҳар сонияда кўзимиз тушадиган олам ҳақида фикрлашга, уларга эътибор қилишга, мулоҳаза юритишга чақириқ мавжуд. Қуръони карим нафақат барча нарсаларнинг ташқи, балки ички тарафини ҳам ўрганишга ундайди:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ

«Бас, инсон ўзининг нимадан яралганига бир боқсин!» (Ториқ сураси, 5-оят).

Қуръони карим фикр юритишнинг ҳаётимиз учун юксак аҳамиятини батафсил баён қилиб бериб, ақлини ишлатадиган инсоний қадр-қийматни баланд кўтарган.

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

«...Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўлармиди?!...» (Зумар сураси, 9-оят).

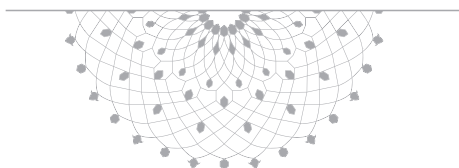
Бунга муқобил тарзда ақлини ишлатмайдиган, фикр юритмайдиганларнинг қадрини пасайтирган. Ҳатто бундайлар Қуръони каримда ҳайвондан ҳам паст баҳоланган.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

«Аллоҳнинг ҳузурида ҳайвоннинг энг ёмони, албатта, кару соқов бўлиб, ақл ишлатмайдиганлардир» (Анфол сураси, 22-оят).

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

«Ёки сен уларнинг кўплари тинглай оладилар ё англай оладилар деб ҳисоблайсанми? Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ...» (Фурқон сураси, 44-оят).

МУАММОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШ ЙЎЛИДАГИ ФИКРЛАШ БОСҚИЧЛАРИ

Инсон ҳаёти давомида турли муаммоларга дуч келади. Нимани “муаммо” деб айтиш мумкин?

Инсон ҳаётида дуч келган, лекин ечимини тополмайдиган, жавоби ноаниқ масалалар “муаммо” деб аталади. Айтайлик, инсоннинг бир мақсади бор, лекин унга эришиш йўллари билмайди. Ёки йўллари биллади-ю, орада тўсиқлар мавжуд. Тўсиқларни олиб ташлаш чораларини эса билмайди. Муаммоларни ечиш ва уларни бартараф этиш турли босқичлардан ташкил топган:

1. Муаммо борлигини ҳис қилиш.

Муаммо мавжуд. Агар у ҳал қилинмаса, ҳаёт бир меъёردа давом этмайди. Демак, уни ҳал қилиш чораларини излаш керак.

2. Муаммо масаласига тааллуқли маълумотларни жамлаш.

Инсон муаммо борлигини ҳис қилган вақтдан уни ҳал қилиш чораларини атрофлича ўргана бошлайди. Ўз-ўзидан шу муаммога тегишли маълумотларни жамлайди ва уларни тартибга солиб, тизимлаштириб чиқади: қай бири муаммоли масалани бартараф этишга хизмат қилади, қай бири унга тегишли эмас? Мана шу жараёндан кейин муаммо ҳал бўлиши учун зарур ечимлар тақдим этилади.

3. Тахминий ечимлар.

Муаммога алоқадор маълумотларни жамлаш жараёнида инсон миясига уни бартараф этиш мумкин бўлган эҳтимолий ечимлар кела бошлайди.

4. Фикрлаётган инсон муаммони ҳал қилиш вақтида «топдим» деб тахмин қилган ечимини ҳар тарафлама ўрганиш.

Муаммога ечим бўладими ёки йўқми? Баъзан ечим топилгандай туюлади, аммо тўпланган маълумотлар нотўғрилиги сабаб муаммо ҳал бўлмай қолади. Ўз-ўзидан бу ечим четга сурилади-да, кейинги ечим аввалги услуб билан атрофлича ўрганилади.

5. Муаммонинг ечими сифатида танланган ечимнинг ҳақиқатан ҳам муаммони бартараф этишини аниқлаштириш.

“Ечим топилди”, деб ҳисобланганидан сўнг, у ҳар тарафлама текшириб кўрилади ва муаммонинг тўлиқ бартараф этилишига комил ишонч ҳосил қилинади. Муаммони бартараф этиш учун ўтилиши керак бўлган беш ҳолатни кўриб чиқдик. Айтиш жоизки, деярли барча муаммо шу йўсинда ҳал этилади.

Бу беш ҳолат Қуръондаги Анъом сурасининг 74–79-оятларида ўз аксини топган.

Бу оятларда баён қилинишича, Иброҳим алайҳиссалом ўз отасининг турли бутларга сиғинишини кўриб раҳмлари келади, бу ҳақда атрофлича фикр юритадилар ва ўз муносабатини билдирадилар. Мана шу ҳолат биз учун аҳамиятлидир.

Иброҳим алайҳиссалом ўз қавмининг ибодатлари нотўғри эканини англай бошладилар. “Одамзод ясаган бут-санамларни қандай қилиб илоҳ санаб, уларга ибодат қилиш мумкин, ҳеч ишга қодир бўлмаган тошлар қандай қилиб коинотни бошқариши мумкин?” деган саволларга жавоб топишни истадилар.

Демак, Иброҳим алайҳиссаломнинг қалбида бутларнинг қудратига ечим талаб қилувчи муаммоли масала пайдо бўлдилар: «Ким коинотни бошқариб туради?».

Шундай қилиб, Иброҳим алайҳиссалом саволга ечим топиш мақсадида ақлини ишга солдилар.

Бунинг учун бутун коинотни, осмонлару ерни кузата бошладилар. Юлдуз, Ой, Қуёш кабиларга эътибор қаратдилар, турли аломатларга назар солдилар. Оятдаги **«...Иброҳимга аниқ ишонувчилардан бўлиши учун осмонлару ернинг мулкларини кўрсатамиз»** жумлалари шундан далолат беради. Чунки Иброҳим алайҳиссалом атроф-муҳитга синчиклаб назар солдилар. Маълумотлар тўпланиб бўлингач, тахминий ечимлар ҳам топила бошлади. Атрофни тун қоплаганда Иброҳим алайҳиссаломнинг кўзлари юлдузга тушди ва уни “Худо бўлса керак” деб ўйладилар. Кун ёришганида юлдуз кўздан ғойиб бўлгач, унинг Худо эмаслиги ойдинлашди. Яна муаммоли вазият пайдо бўлди, у киши яна янги ечим излай бошладилар. Сўнгра Ойни кўрдилар. Бунинг ҳам ечим сифатида қабул қилишга журъат этдилар. Лекин бу ечим ҳам ўз тасдиғини топмади. Қуёш билан ҳам шундай ҳолат юз берди ва бу ечимдан ҳам ўз-ўзидан воз кечдилар. Аммо изланишлари бекор кетмади, тўғри ечим топишга муваффақ бўлдилар ва оятда келган: **«Албатта, мен юзимни осмонлару ерни яратган Зотга тўғри йўлга мойил бўлган ҳолимда юзлантирдим ва мен мушриклардан эмасман»**, деган сўзларни айтдилар.

Хулласи калом, Анъом сурасининг 74–79-оятларидан муаммога ечим топишда андоза сифатида фойдаланиш тўғри бўлади. У тўғри йўлни тополмай, адашиб-улоқиб юрган ғофил бандаларга йўлчи юлдуз вазифасини ўташи мумкин.

ҚУРЪОНДА САВОЛ БЕРМАГАН АҚЛЛАР НОПОК САНАЛАДИ

وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

«...У (Аллоҳ) ақл юргизмайдиганларга ўта ифлосликни раво кўрур» (Юнус сураси, 100-оят).

“Ўзимиз учун зарур” деб ўйлаган масалалар юзасидан савол беряпмизми? Масалан, шифокор қабулига бориб, ташхис қандай чиққанини сўрашга уяламиз. Дорихонадан дори сотиб олиб, уни қўллаш тартибини сўрашга хижолат бўламиз...

Қуръонда ақл ишлатмаганлар тубан махлуқлар қаторига киритилади:

أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمْ أَضْلَىٰ

«...Ана ўшалар чорва ҳайвонлари кабидирлар. Балки улардан ҳам баттарроқдирлар...» (Аъроф сураси, 179-оят).

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

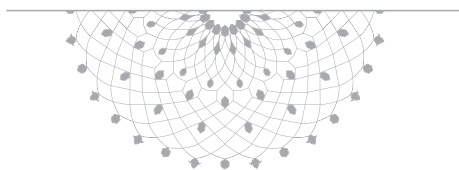
«Аллоҳнинг ҳузурида ҳайвоннинг энг ёмони, албатта, кару соқов бўлиб, ақл ишлатмайдиганлардир» (Анфол сураси, 22-оят).

إِنَّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

«...Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки янада йўлдан озганроқдирлар» (Фурқон су-раси, 44-оят).

Бугун ижтимоий тармоқларда тарқалган ҳар қандай хабарни текшириб кўрмасдан, ақл юритмасдан қабул қилиш одат тусига кирди. Ўйлаб-ўйламай савол бериш борасида ҳам ҳолатимиз яхши эмас. Ваҳоланки, кўпгина саволларга, биров ақлимизни ишлатсак, мустақил жавоб топишимиз мумкин. Кўр-кўрона тақлид қилиш ҳам шу хасталик сирасига киради. “Фарзандингизнинг нега айнан шу мактабда ўқишини хоҳладингиз?” каби саволларга “Овсиним ўғлини шу мактабда ўқитади, шунинг учун”, деган жавобларни эшитасиз.

ТАЖРИБА ОРҚАЛИ ЎРГАНИШ

Қуръони карим бизни ўйлантирган масалалар юзасидан фақатгина фикрлашга эмас, балки уни тажриба ва амалиётда синаб кўришга ўргатади, йўлини кўрсатади. Мисол учун, Иброҳим алайҳиссалом мўмин банда эдилар. У киши Аллоҳга имон келтириб, ўлимдан кейин қайта тирилишга ишонсалар-да, қалблари янада хотиржам бўлиши учун Аллоҳ таолодан ўликни қандай тирилтиришини сўраб, ўз кўзлари билан бу мўъжизани кўрмоқчи бўлдилар. Иброҳим алайҳиссаломнинг бу сўровларига Аллоҳ таоло рад жавобини бермади, сўровлари қондирилди. Бу ҳам биз учун кўрсатилган йўллардан биридир.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لَيَطْمَئِنُّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمَنَّ أَنَّهُ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

«Эсланг (эй Муҳаммад!), Иброҳим: “Эй Раббим, менга ўликларни қандай тирилтиришингни кўрсат” деганда, У Зот: “Ишонмадингми?” деди. У: “Йўғ-э, лекин қалбим хотиржам бўлиши учун”, деди. У зот: “Қушдан тўртта олгин-да, ўзингга тортиб, кесиб майдала, сўнгра улардан ҳар бирининг бўлақларини тоққа қўйгин, кейин уларни ўзингга чақир, ҳузурингга тезлаб келурлар ва билгинки,

албатта, Аллоҳ қудрат ва ҳикмат эгасидир”, деди»
(Бақара сураси, 260-оят).

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

«Аллоҳ таоло деди: “Ёки бир киши ҳақидаги масални (билмадингизми), у киши томлари қулаб, хувуллаб қолган бир қишлоқдан ўтаркан: “Аллоҳ бу хароб бўлган қишлоқни қандай тирилтирар экан-а?” деди. Шунда Аллоҳ уни юз йил муддатга ўлдирди. Сўнгра тирилтириб, сўради: “Қанча муддат турдинг?” “Бир кун ё ярим кун”, деди у. Аллоҳ деди: “Йўқ, юз йил турдинг. Таом ва ичимлигингга қара – бузилган эмас. Энди эшагингни (чириб, суяклари ажраб кетганини) кўргин. (Бу ҳодисани Аллоҳнинг қудратини кўрсатиш) ва сени одамлар учун оят-ибрат қилиш учун (келтирдик). Бу суякларни қандай тиклаб, сўнг уларни гўшт билан қоплашимизни кўргин”. Қачонки унга бу нарсалар аниқ кўрингач: “Албатта, Аллоҳ ҳамма нарсага қодир эканини биламан”, деди» (Бақара сураси, 259-оят).

Қуръони каримда баён этилганки, инсон муайян фикрга далил-исбот талаб қилишга ҳақли. Масалан, Аллоҳ таоло Анбиё сурасининг 24-оятида:

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

«...Хужжатларингизни келтиринг...», дейди.

Ёки Намл сурасининг 64-оятида:

اَللّٰهُ مَعَ اللّٰهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

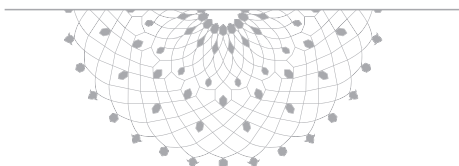
«Аллоҳдан бошқа илоҳ борми?! “Агар ростгўй бўлсангиз, хужжатингизни келтиринг”, дегин», дейди.

Яна Зухруф сурасининг 19-оятида ҳам шу каби услуб ўз аксини топган:

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ اِنَاثًا اَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ

«Улар фаришталарни Раҳмоннинг бандалари – аёллар деб ҳисобладилар. Ёки уларнинг яратилишига гувоҳ бўлдиларми?!...»

Бу оятлардан маълум бўладики, нафақат шунчаки фикр юритиш, балки уни далил-хужжатлар билан исботлаш ҳам зарур. Қуръонда шу йўлдан бориш тўғрилиги кўрсатилади.

ФИКРЛАШДАГИ ХАТОЛАР

Айрим тўсиқлар туфайли фикр-мулоҳазалар ўқтин-ўқтин табиий ўзанидан чиқиб, нотўғри томонга бурилиб кетиши, ҳақиқатга олиб бориш ўрнига ноҳақлик ва хатоликлардан иборат бўлиб қолиши мумкин. Кўпинча фикрлашга йўл қўймайдиган тўсиқлар туфайли дунёқараш ва ақл-идрокимиз бир жойда қотиб қолади, ривожланмайди. Натижада ақлни ишлатиш ва фикр юритиш фаолияти издан чиқади. Шу ҳолатга етиб келган инсон ўзини ҳайвондан ажратиб турадиган асосий сифатини бой беради. Оқибатда, ҳайвондан-да баттарроқ махлуққа айланиб қолади.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

«Ёки сен уларнинг кўплари тинглай оладилар ё англай оладилар деб ҳисоблайсанми? Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки яна ҳам йўлдан озганроқдирлар» (Фурқон сураси, 44-оят).

ҚУЛФ УРИЛГАН ҚАЛБ

Аллоҳ таоло фикрлаш тарзи бир жойда қотиб қолган инсонни қалби ёпилган, қалбига муҳр, қулф урилган деб ҳам таърифлайди.

أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ

«Ана ўшаларнинг қалблари, қулоқлари ва кўзларига Аллоҳ муҳр босгандир...» (Наҳл сураси, 108-оят).

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً

«Аллоҳ уларнинг қалблари ва қулоқларини муҳрлаб қўйган ва кўзларида парда бор» (Бақара сураси, 7-оят).

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

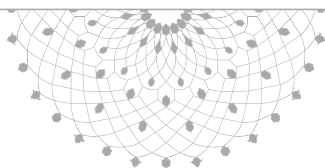
«Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларини ана шундай қилиб муҳрлар...» (Рум сураси, 59-оят).

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ
أَصْبَنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ.
تِلْكَ الْقُرَى نَقِصُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ
الْكَافِرِينَ.

«Ерга унинг аҳлидан кейин меросхўр бўлганларга агар хоҳласак, гуноҳлари туфайли уларга мусибат етказишимиз ва қалбларига муҳр босиб, эшитмайдиган қилиб қўйишимиз аён бўлмадими?!

Биз сенга ана ўша қишлоқларнинг хабарларини қисқа қилиб айтиб бермоқдамиз. Батаҳқиқ, уларга Пайғамбарлари очиқ-ойдин ҳужжатлар билан келдилар. Аммо улар олдин ёлғонга чиқарган нарсаларига имон келтирмадилар. Аллоҳ шундай қилиб кофирлар қалбига муҳр босди» (Аъроф сураси, 100–101-оятлар).

ҚУЛОҒИ КАР ҚИЛИНГАНЛАР

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا

«Ва қалбларига уни англамасликлари учун ғилоф қилдик ва қулоқларини кар қилдик...» (Исро сураси, 46-оят).

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ

«Улар: “Қалбларимиз сен даъват қилаётган нарсадан ғилофлардадир, қулоқларимизда оғирлик бор, сен билан бизнинг орамизда эса парда бор. Бас, сен амалингни қилавер, биз ҳам, албатта, ўз амалимизни қилгувчилармиз”, дедилар» (Фуссилат сураси, 5-оят).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا

«Улардан сенга қулоқ тутадиганлари ҳам бор. Биз уни фаҳмламасликлари учун қалбларига парда ва қулоқларига тўсиқ қилиб қўйдик...» (Анъом сураси, 25-оят).

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

«Қуръонни тадаббур ила ўйлаб кўрмасларми? Ёки қалбларида қулф борми?» (Муҳаммад сураси, 24-оят).

ТЎҒРИ ФИКРЛАШГА ТЎСИҚ БЎЛАДИГАН ОМИЛЛАР

Қуръони каримда, кўпинча, тўғри фикрлашга тўсиқ бўладиган омиллар ҳам санаб ўтилади. Қуйида шу сабабларга бирма-бир тўхталамиз.

Улар 3 та:

1. Эски фикрлардан воз кеча олмаслик.

Ота-боболаридан қолган урф-одатларни ёки одамлар орасида ёйилган турлича тақлидий ўлчовларни ўзига намуна қилиб олиш натижасида инсон тўғри фикрлай олмайди. Табиийки, инсон ўзига таниш бўлган, олдиндан ўрганган нарсаларга кўпроқ мойилдир. Улардан воз кечиш учун кучли хоҳиш-ирода ва нафсига қарши чиқиш талаб этилади. Эски фикрлардан қутулиб, янгиларига назар солиш учун эса ақл-идрок ва таҳлилий ёндашув бўлиши лозим. Баъзи инсонлар учун бу катта машаққатдир. Ахир ўрганиб қолган урф-одатларидан воз кечиш, янгиларни қабул қилиш учун ақл-тафаккур керак. Бу ҳақда Қуръони каримда кўп оятлар келтирилган. Яъни, ота-боболарнинг қотиб қолган ақидалари, яшаш тарзи ва ўйлаб топган ибодатларига кўр-кўрона тақлид қилиш натижасида пайғамбарлар олиб келган илоҳий хабарларга тоқатсизлик ва жоҳилона муносабат пайдо бўлгани баён этилган.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ
فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ

«Улар: “Сен бизни оталаримиз тутиб келаётганида топган нарсамиздан буриш учун ва икковингиз-

га ер юзида кенглик бўлиши учун келдингми? Биз икковингизга имон келтирувчилардан эмасмиз”, дедилар» (Юнус сураси, 78-оят).

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهُتَدُونَ.
وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا
وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ.

«Йўқ! Улар: “Биз ота-боболаримизни бир динда топдикки, албатта, биз уларнинг изларидан ҳидоят топгувчидирмиз”, дедилар».

«Шунингдек, Биз сендан илгари ҳам қайси бир қишлоқ-шаҳарга огоҳлантиргувчи юборсак, албатта, унинг зодагонлари: “Таъкидки, биз ота-боболаримизни бир динда топдик ва, албатта, биз уларнинг изларидан эргашгувчилардирмиз”, дедилар» (Зухруф сураси, 22–23-оятлар).

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

«Уларга: “Аллоҳ нозил қилган нарсага, Пайғамбарга келинглар”, дейилса, “Биз ота-боболаримизни нимани устида топган бўлсак, ўша етарли”, дерлар. Агар ота-боболари ҳеч нарсага ақли етмайдиган ва ҳидоятга эришмаган бўлсалар ҳам-а?!» (Моид сураси, 104-оят).

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
آبَاءَنَا أُولُو كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

«Уларга: “Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашин-
гиз”, дейилса, улар: “Йўқ, биз оталаримизни нима-
да топсак, шунга эргашамиз”, дейдилар. Оталари
ҳеч нарсага ақли етмаган ва ҳидоят топмаган бўл-
салар ҳам-а?!» (Бақара сураси, 170-оят).

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبَدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا
تَعِدُّنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

«Улар: “Сен бизга ёлғиз Аллоҳнинг Ўзига ибодат
қилишимиз ва ота-боболаримиз ибодат қилган
нарсаларни тарк этишимиз учун келдингми?! Агар
ростгўйлардан бўлсанг, бизга ваъда қилаётган нар-
сангни келтир!” дедилар» (Аъроф сураси, 70-оят).

وَإِذَا تَنَلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ
يُصَدِّكُمْ عَمَّا كَانُوا يَعْبُدُ آبَاؤَكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى وَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

«Қачонки уларга Бизнинг очик-ойдин оятлари-
миз тиловат қилинса, “Бу одам ота-боболарингиз
ибодат қилиб юрган нарсадан тўсмоқни ирода қи-
лади, холос”, дедилар ва: “Бу тўқилган уйдирмадан
бошқа нарса эмас”, дедилар. Ва куфр келтирганлар
ўзларига ҳақ келган чоғда: “Бу очик-ойдин сеҳрдан

бошқа нарса эмас”, дедилар» (Сабаъ сураси, 43-оят).

Фикрнинг бу тарзда қотиб қолиши инсон учун энг зарарли омилдир. Фикрлашнинг бир жойда қотиб қолиши инсонни ҳайвон мақомига ёки ундан пастроқ мақомга туширади. Қуръони карим бизни бу хавфдан огоҳлантиради. Ҳар бир ишда ақлни ишлатиб, фикр юритишга чорлайди. Ота-боболарига кўр-кўрона тақлид қилувчи мушрикларни қаттиқ танқид остига олади. Инсонларга ер юзида кезишни, турли ўлкалардаги махлуқотлар билан танишишни тавсия қилади. Яъни, дунёқарашни ҳамиша бойитиб боришга ундайди. Булардан мақсад – фикр эркинлигини таъминлашдир. Шунингдек, илм йўлида турли хурофотлар ва бидъатлардан тийилишимиз кераклигини уқтиради. Чунки булар ҳам фикрни турғунликка мубтало этувчи сабаблардан ҳисобланади. Бу ҳақда Қуръонда жуда кўп мисоллар келади:

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

«Аллоҳ на “баҳира”, на “соиба”, на “васила” ва на “ҳомий” (каби одатлар)ни (қилишга амр) қилмаган. Лекин куфрдаги кишилар Аллоҳ номидан ёлғон тўқийдилар ва (уларнинг) аксарияти ақлларини ишлатмайдилар (Моида сураси, 103-оят).

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ
فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ

«Улар: “Сен бизларни ота-боболаримизни (амал қилган ҳолда) топган (динимиздан) буриб юбориш учун ва (Ҳорун билан) икковингизга Ер юзида кенглик бўлиши учун келдингми? Биз икковингизга имон келтирувчилардан эмасмиз!» (Юнус сураси, 78-оят).

2. Маълумотларнинг етарли эмаслиги.

Инсон бир масалада етарлича маълумотга эга бўлмаса, унинг фикрида хатоликлар юз бериши мумкин. Далил-исбот ва етарли маълумотлар бўлмаса, тўғри хулоса чиқариш қийин. Ҳатто ақлли ва донишманд кишилар бир масала юзасидан етарли маълумотга эга бўлмай туриб, ҳукм чиқаришдан ўзларини тиядилар. Лекин одамларнинг аксари бундай эмас. Ўз фикрларини шошма-шошарлик билан билдириб, миясини ундан фориғ этишни истайдилар. Унинг нечоғлик тўғрилигини ўйлаб кўришга ҳам вақти йўқ. Қуръонга мурожаат қиладиган бўлсак, унда муайян маълумотга эга бўлмай туриб фикр билдирмаслик буюрилади. Хабар топган нарсага эргашиб кетавериш қораланади.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ
أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

«Ўзинг аниқ билмаган нарсага эргашма! Албатта, қулоқ, кўз ва дил – ана ўшалар масъулдирлар» (Исро сураси, 36-оят).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ

«Одамлардан Аллоҳ ҳақида билмасдан тортишганлари ва бебош шайтонга эргашганлари ҳам бор» (Ҳаж сураси, 3-оят).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ

«Одамлар орасида Аллоҳ ҳақида билмасдан, ҳидоятга ёки нурли китобга эга бўлмасдан туриб тортишадиганлари бор» (Ҳаж сураси, 8-оят).

الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ

«Аллоҳнинг оятлари ҳақида ўзларига келган ҳужжат-далилсиз талашиб-тортишадиганлар Аллоҳ томонидан ҳам, имон келтирганлар томонидан ҳам қаттиқ ғазабга қолурлар. Аллоҳ шундай қилиб ҳар бир мутакаббир ва зўравон қалбни муҳрлар» (Ғофир сураси, 35-оят).

Муайян масала юзасидан инсонда маълумот етарли бўлмагач, ўз-ўзидан тахмин ва гумонларга шўнғийди. Муаммони ечиш учун ана шуларга суянишга мажбур бўлади. Кўпинча бу каби тахминлар нотўғри бўлиб чиқади. Шунинг учун инсон имкон қадар тахминларга эмас, аниқ ҳужжат-далилларга суяниши зарур. Мабо-до тахмин қилган тақдирда, ҳақиқатга яқинроғини ва текширувдан ўтганларини қабул қилиши керак.

وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

«Уларнинг кўплари гумонга эргашадилар, холос. Албатта, гумон ҳақ ўрнида ҳеч нарса бўла олмас. Албатта, Аллоҳ нима қилаётганларини билгувчи Зотдир» (Юнус сураси, 36-оят).

وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا
السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُستَيِقِينَ

«Вақтики: “Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир ва (Қиёмат) соатида шубҳа йўқдир”, дейилса, сизлар: “Қиёмат соати нима эканини билмасмиз. Биз фақат гумон қиламиз, холос. Биз аниқ ишонгувчи эмасмиз”, дедингиз» (Жосия сураси, 32-оят).

Юқоридаги фикр-мулоҳазаларга таяниб айтамизки, ақлли одамда бир муаммони бартараф этиш нияти бўлса, шу муаммога тааллуқли маълумотларни кўпроқ тўплаши керак. Маълумотларнинг ҳақиқатга яқинлиги, бир-бирига боғлиқлиги ва кетма-кетлигига жиддий эътибор қаратиши лозим. Акс ҳолда, у тўғри фикрлай олмайди ва танлаган йўли хато натижаларни келтириб чиқариши мумкин.

3. Инсоннинг руҳий ҳолати, эҳтирослари.

Инсон бирон нарсани ёқтирса, унинг ҳақиқатга айланишини чин қалбдан истайди. Гарчи барча далиллар унинг зиддини билдириб турса-да, ўзи ёқти-

риб, кўнгли тусаган ҳолатга мойиллик билдиради, ҳиссиётга берилиб, уни ҳақиқат деб қабул қилаверади. Бу эса тўғри фикрлашга тўсиқ бўладиган сабаблардан биридир. Биламизки, кўпинча инсонлар ўз ҳис-туйғуларидан келиб чиқиб қарор қабул қилиб юборадилар. Биз буни “инсоний фикрлашга ҳавойи нафсининг аралашуви” деб ҳам аташимиз мумкин. Айни шу аралашуш инсонни тўғри фикрдан чалғитади. Натижада, инсон оқни қорадан ажратолмай қолади.

فَإِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

«Агар сенга жавоб бера олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавойи нафсларига эргашмоқдалар, холос. Аллоҳ томонидан ҳидоятланмаган ҳолда ўз ҳавойи нафсига эргашган кимсадан кўра ҳам гумроҳроқ ким бор?! Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас» (Қасас сураси, 50-оят).

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

«Эй Довуд, албатта, Биз сени ер юзида халифа қилдик. Бас, одамлар орасида ҳақ ила ҳукм юрит. Ҳавойи нафсга эргашма! Яна у сени Аллоҳнинг йў-

лидан адаштирмасин. Албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашадиганларга унутганлари учун ҳисоб кунида шиддатли азоб бордир» (Сод сураси, 26-оят).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ
أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ
بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلَوُوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

«Эй имон келтирганлар! Адолат ила тулинг ҳамда агар ўзингиз, ота-онангиз ва қариндошларингиз зиддига бўлса ҳам Аллоҳ учун тўғри гувоҳлик берувчи бўлинг. Агар у бой бўлса ҳам, камбағал бўлса ҳам, Аллоҳ унга яқинроқдир. Ҳавойи нафсга эргашиб, адолатсизлик қилманг. Агар тилингизни бурсангиз ёки юз ўгириб кетсангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаётганингиздан хабардордир» (Нусо сураси, 135-оят).

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ
سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

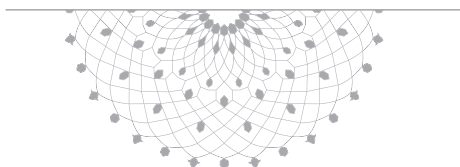
«(Эй Муҳаммад!) Ҳавойи нафсини ўзига “илоҳ” қилиб олган, Аллоҳ уни билган ҳолида залолатга солган ва қулоғига ҳамда қалбига муҳр босиб, кўзига парда тортиб қўйган кимсани Аллоҳдан бошқа ким ҳидоят қила олади?! Эсламайсизларми?!» (Жосия сураси, 23-оят).

إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ
سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ
رَبِّهِمُ الْهُدَى

«У (бут)лар сиз ва ота-боболарингиз қўйган номлардан ўзга ҳеч нарса эмас. Аллоҳ бунга ҳеч ҳужжат туширган эмас. У (мушрик)лар, Раббиларидан ҳидоят келганига қарамай, гумон ва ҳавойи нафс хоҳишига эргашарлар, холос» (Нажм сураси, 23-оят).

Демак, биз ўзгарувчан руҳий ҳолатга, нафсимизга эмас, ақлимизга, имонимизга қулоқ тутган ҳолда яшашимиз керак экан. Шундагина ҳақни ботилдан ажрата оладиган тўғри фикрловчи инсон бўла оламиз.

ҚУРЪОНДА ТАЪЛИМ ОЛИШ АСОСЛАРИ

Инсонда нафақат бирон-бир нарсани идрок қилиш, ҳис этиш ва у ҳақида фикр юритиш, балки уни ўргана олиш қобилияти ҳам мавжуд. Билмаганини ўрганиб, йўқдан бор қилиш одамзод фитратида мавжуд. Бу Аллоҳ таолонинг бандаларига берган неъмат ва марҳаматидир. Инсон аввал ҳеч қилиб кўрмаган ишига қўл уриши унинг кучига-куч қўшади, комил инсон бўлишига хизмат қилади. Демак, инсон камолотга эришиш учун ҳамиша илм ўрганишга интилиши керак.

Илмнинг манбалари қаерда?

Инсон илм ва маърифатни иккита асосий манбадан олади:

1. Илоҳий.

2. Инсоний.

Манбалар бир-бирини тўлдиради. Иккисининг манбаси ҳам аслида Аллоҳ. Инсондаги бу иқтидор Аллоҳдан бўлиб, биронтасини инсон ўзи яратган эмас.

“Илоҳий манба” дейилганда, ваҳий, туш ва қалб орқали тўғридан-тўғри Аллоҳдан келган илм назарда тутилади.

Яшаш давомида амалда қўллаб ва тажрибада синаяб, муаммоларни бартараф этиш орқали ўзгалар ҳаётини кузатиш натижасида, изланишлар ва хатога йўл қўйиш орқали тўпланган билимлар инсоний билимлар манбасидир. Аслида, барча айтиб ўтганларимиз Аллоҳдан, шундай эмасми?! Биз уларни бироз тушунарли ва соддароқ бўлиши учунгина икки манбага

ажратдик, холос. Аллоҳ таоло изн бермаса, инсон буларни қаердан олади, қаердан ўрганади?!

Бундан кейин, сиз, азизлар билан айнан мана шу иккинчи манба – инсоний манба ҳақида сўз юритамиз, иншоаллоҳ.

Тил – илмнинг инсоний манбаси

Аллоҳ таолонинг инсонга берган энг катта неъмат ва ҳайвондан ажратиб турадиган асосий фарқларидан бири бу унда тил ўрганиш қобилияти мавжудлигидир.

Айнан тил фикрлашимизга асосий восита бўлиб хизмат қилади. Янги-янги маълумотларга эга бўлиш имкониятини ҳам мана шу тил беради. Биз “тил” деб айтаётганимиз она тили, рус тили ёки бошқа тиллар эмас, балки нарсаларнинг номларидир. Мана шу номлар орқали биз барча нарсалар ҳақида тасаввурга эга бўламиз. Нрсаларнинг номи борлиги учун ҳам биз миллионлаб маълумотларни миямизга жойлай оламиз. Айнан шу йўсин ва шу услуб билан инсон барча илмларни англайди, уларга эга чиқади.

Демак, ҳар қандай билим ва маърифатни ўрганишнинг асоси нарсаларнинг номидир.

Ҳайвонларда ҳам ўзаро маълумот алмашиш мавжуд. Масалан, улар ҳам турли товушлар чиқариш ёрдамида бир-бирига маълумот етказа оладилар. Лекин ҳайвонлар гапира олиш хусусиятига эга эмас.

Ёш болалар ҳам ажабтовур овозлар чиқарадилар. Уларнинг товушида ҳам маъно бор, лекин катталарнинг нутқи билан ёш боланинг овоз чиқаришини асло тенглаштириб бўлмайди. Гўдак чиқарган товуш унинг айни ўша пайтдаги ҳолатини ифодалайди. Бироздан

кейин у нима бўлишини ёки ундан аввал нима бўлганини тушунтириб бера олмайди.

Тушунтириш учун нутқ ва тил бўлиши керак. Нутқ янги маълумотларни ўрганиш, янги алоқалар ўрнатish ва янги кашфиётлар ихтиро қилишга ундайди.

Тил ўрганиш – бу тилдаги нарсаларнинг номини ўрганиш деганидир.

Шунинг учун Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломга энг аввал жамики нарсаларнинг номини ўргатди. “Калималарни ўргатди” дегани “нарсаларнинг номини ўргатди” деган маънони беради. Бу номлар остида яна бошқа маълумотлар бор деганидир. Мисол учун, “от” деганимизда кўз олдимизга от, унинг боласи, онаси, ранги, кишнаши, югуриши, депсиниши ва ҳоказолар келади. Бу маълумотларнинг барчаси биргина «от» номи ичида мужассамдир.

Одам алайҳиссалом ҳам, зурриётлари ҳам шу босқичлардан ўтган эдилар. Бошқа зурриётлари ҳам шу босқични босиб ўтишга мажбур.

Инсон ёшлигидан бошлаб нарсаларни бир-бирига таққослайди, ўрганади. Маълумотлар ўта кўплигидан инсон уларни соддалаштиришга, тартиблашга, қулай қилиб олишга ҳаракат қилади. Ва буни амалга ошириш учун ўхшаш нарсаларни битта қаторга қўяди. Мақсад кўп нарсаларни кичрайтириб олишдир.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, номларни ўрганиш инсон фикрлаши учун хомашё бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун инсонга берилган биринчи буйруқ «Ўқи» бўлди. Ўқимасанг, фикрламайсан. Аллоҳ таолонинг инсонга ўқиш хусусиятини бергани, уни ўқий оладиган қилиб яратгани бошқа махлуқотлардан улур

қилиб қўйганига далолатдир.

Ўқий олиш, ёза олиш – инсонгагина берилган неъмат. Ар-Раҳмон сурасида айтилганидек: «**Инсонни яратди ва гапиришни ўргатди**».

Танлаш ва қарор қабул қилишни ўрганиш

Аллоҳ таоло Одам алайҳиссалом ва Момо Ҳаввога яшашлари учун лозим бўладиган баъзи бир зарур тўтумлар ва йўл-йўриқларни ўргатишни истади.

Маълумки, инсон икки нарса – тупроқ ва руҳдан яралган. Улар бир-бирига ҳеч ўхшамайдиган нарсалардир. Улар турли олам: лой, яъни тупроқ, сув ва руҳ. Аксар ҳолларда бу оламлар ўртасида тўқнашувлар бўлиб туради. Баъзан руҳ инсонни бир тарафга тортса, тупроқ табиати бошқа тарафга, сув табиати эса учинчи тарафга тортқилайди. Токи ўртада уйғунлик бўлмас экан, одам инсон сифатида намоён бўла олмайди. Бу уйғунликка қандай эришиш йўллари эса бизга Яратувчининг Ўзи ўргатди. Қуръони каримда инсонга танлаш ва қарор қабул қилиш қобилияти берилгани келтирилган. Танловига яраша жавоб бериш, қабул қилинган қарорнинг масъулияти ва жавобгарлиги борлиги ҳам ўргатилди.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ.
فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ.
فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

«“Эй Одам, сен ўз жуфтинг ила жаннатда маскан топ. Унда нимани хоҳласаларингиз, енглар, ош бўлсин ва мана бу дарахтга яқин келманглар, бас, у ҳолда золимлардан бўласизлар», дедик. Шайтон уларни ундан оздирди ва бўлган нарсаларидан чиқарди. Ва Биз: “Баъзингиз баъзингизга душман бўлиб тушинглар, сизларга Ер юзида қароргоҳ ва бир муддат ҳузур қилиш бордир”, дедик. Бас, Одам ўз Раббисидан сўзларни қабул қилиб олди, кейин У Зот унинг тавбасини қабул қилди. Албатта, У тавбани қабул қилувчи ва раҳмли Зотдир» (*Бақара сураси, 35–37-оятлар*).

Мулоҳаза қилиб кўрсак, жаннатда Одам алайҳиссалом ва Момо Ҳавво билан бўлиб ўтган жамики ишлар (баъзи меваларни ейишга рухсат, баъзи меваларни ейишнинг тақиқланиши каби) гўёки машқ майдонида бўлаётган ўқув машғулотига ўхшаб кетади. Аввалдан кўзда тутилган Ердаги ҳаёт тарзига Одам алайҳиссалом ва Момо Ҳаввода муайян малакаларни шакллантириш дарси гўёки Ерда бу жуфтлик жаннатда олган дарсларига таяниб ҳаёт кечириши керакдек. Шунинг учун Аллоҳ таоло танлашни, танловига жавоб бериш масъулиятини ҳамда қарор қабул қилишни уларга жаннатда ўргатдики, Ерга тушганда уларга таянч ва машаққатларни енгиб ўтишда маёқ бўлсин. Гарчи Одам Ато ва Момо Ҳавво ерга тушишларидан беҳабар бўлишса ҳам, Аллоҳ таолонинг илмида бу нарса азалдан бор бўлган. Улар ерга тушганларидан кейин турли синов ва қийинчиликларга рўбарў келишлари аввалдан маълум эди. Бундай ҳолатлар қарор қабул қилишни, танлашни тақозо этарди.

Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ таоло инсонни қарор қабул қилишга ва танлашга олдиндан тайёрлади.

ҚУРЪОНИ КАРИМДА ЎРГАНИШНИНГ БАЁН ҚИЛИНГАН УСУЛ ВА ЙЎЛЛАРИ

Инсон кўпинча тақлид ва бошқалардан кўр-кўрона ўзлаштириш йўли билан ўрганади. Масалан, ёш болалар кўп нарсаларни, асосан, ота-онасига тақлид қилиб ўрганишади. Бундан ташқари, бир неча босқичли тажрибалар орқали ҳам ўрганилади. Яъни, инсон маълум бир натижага эришмагунча қайта-қайта тажрибаларни амалга ошириб боради.

Демак, тажрибалар бизга ечимларни кўрсатиб, маълум бир нарсаларни ўргатади. Тажрибаларимиз муваффақиятли чиқмаган тақдирда ҳам, биз, барибир, нималарнидир ўрганамиз.

Ўрганишнинг яна бир йўли фикрлашдир. Инсон фикрлаш орқали ҳам ниманидир ўрганади. Икки эски нарсани бир-бирига боғлаб, битта янги нарса чиқаради.

Қуйида шу усулларга бирма-бир тўхталамиз:

1. Тақлид

Инсон ёшлик чоғида аксар одатларини ота-онасига ва ака-укаларига тақлид қилиш орқали ўрганади. Масалан, гапиришда оила аъзоларига тақлид қилади. Уларнинг оғзидан чиқаётган гапларни узук-юлуқ бўлса-да, такрорлашга интилади. Ўз навбатида, ота-она ҳам бир сўзни ўргатиш учун уни бир неча маротаба такрорлаб, бўғинлаб, қайта-қайта талаффуз қилиб фарзандига ўргатади.

Фикримизни Қуръони каримдаги Қобил ва Ҳобил қиссасида баён қилинган ҳолат қувватлайди. Қиссада айтилишича, Қобил биродари Ҳобилни ўлдириб қўйиб, жасадини нима қилишни билмай боши қотиб

турганида икки қарғанинг уришиб, бири иккинчисини ўлдириб қўйганини кўради. Омон қолган қарға ерни ковлаб, шеригини чуқурга кўмади. Қобил қарға қилган ишни кўриб, ундан ўрганиб, биродари Ҳобил учун чуқур ковлаб, уни кўмади. Қарға унга ўрناق бўлади. Қобил қарғага тақлид қилиб ўрганади.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ
قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُؤَارِيَ سَوْءَةَ
أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ

«Сўнгра Аллоҳ унга биродарининг мурдасини қандай кўмишни кўрсатиш учун ер титадиган бир қарға юборди. У: “Менга ўлим бўлсин, мана шу қарғачалик бўла олмадимми–биродаримнинг мурдасини ўзим кўма олмадимми?!” деб надомат қилгувчилардан бўлиб қолди» (Моида сураси, 31-оят).

Бундан шуни англаймизки, инсон табиатига кўра тақлид қилувчи бўлади ва кўп нарсаларни тақлид қилиш орқали ўрганади. Шунинг учун инсон ҳаётида тарбия, таълим масалаларида намуна бўладиган яхши хулқли кишиларнинг бўлиши катта аҳамиятга эга.

Саййидимиз Муҳаммад алайҳиссалом барчамиз учун намунадир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам замондошлари бўлмиш саҳобалар оламлар сарварига тақлид қилиш орқали инсондаги жамики яхшиликларни ўрганиш бахтига муяссар бўлганлар. Ибодат, кундалик юмушлар, муомала, жанг маҳорати ва жуда кўп нарсаларни у кишидан кўриш ва тақлид қилиш орқали ўрганганлар. Қуръони карим ҳам шунга ундайди:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ
وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

«(Эй мўминлар!) Сизлар учун – Аллоҳ ва охират кунидан умидвор бўлган ҳамда Аллоҳни кўп ёд қилган кишилар учун Аллоҳнинг Пайғамбари (имон-эътиқоди ва хулқ-атвори)да гўзал ибрат бордир» (Аҳзоб сураси, 21-оят).

Баъзи жойларда эса Аллоҳ таоло бошқа Пайғамбардан ҳам ибрат ва намуна олишга тарғиб қилиб, шундай дейди:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

«Дарҳақиқат, сизлар учун – Аллоҳ ва охират кунидан умидвор бўлган кишилар учун уларда (Иброҳим пайғамбар ва у зот билан бирга бўлган мўминларнинг тутган йўлларида) гўзал намуна бордир...» (Мумтаҳана сураси, 6-оят).

Ҳатто Пайғамбаримизнинг ўзларига ҳам бошқа пайғамбарлардан ибрат олиш кераклиги уқтирилган:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

«Ана ўша (юқорида мазкур бўлган зотлар) Аллоҳ ҳидоят қилган кишилардир. Бас, (Эй Муҳаммад

алайҳиссалом) **ўшаларнинг йўлларигагина эргашинг!...»** (Анъом сураси, 90-оят).

Демак, инсон яхшилиқни яхши одамлардан, ёмонликни ёмон одамлардан кўчириб, тақлид қилиб ўргана экан.

2. Тажриба

Инсон яшаш давомида илгари дуч келмаган ва билмаган янги-янги муаммоларга, бир-бирига ўхшамаган ҳолатларга, турли-туман тутумларга рўбарў келади. Ўз-ўзидан уларни бартараф қилишга интилади. Муаммоларни янгича уриниш, янгича чора-тадбирларни қўллаш билан ҳал қилмоқчи бўлади. Кўзлаган натижасига эришиш учун баъзан амалий тажрибалар йўлидан ҳам боради. Яъни, муаммони ҳал этиш учун нималарнидир тажриба қилиб кўради. Баъзан мақсадига эришади, баъзида эса йўқ. Ҳаёт уни янги муаммоларни бартараф этиш учун янгича саъй-ҳаракат қилишга мажбур қилаверади. Шу йўсинда инсон доимий равишда ниманидир ўрганиб яшайди.

Қуръони каримнинг кўпгина оятлари инсонни ер юзида кезишга тарғиб қилади. Аллоҳнинг коинотдаги мўъжизалари ҳақида фикрлашга чорлайди. Бу, шубҳасиз, инсонни доимий равишда ўрганишга даъват қилишдан бошқа нарса эмас! Инсонни ўраб турган олам янгиланиб турар экан, демак, одам ҳам изланишда тўхтаб қолмаслиги керак.

Имом Муслим Рофеъ ибн Худайж розийаллоҳу анҳудан ривоят қилади: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида, улар хурмони чанглатар эдилар. Бас, у зот: “Нима қилмоқдасизлар?” дедилар. “Бунни қилиб юрар эдик” дейишди. “Шояд, қилмасангиз ҳам яхши бўлса” дедилар. Улар тарк қилдилар.

Сўнг (мева) нуқсонли бўлди. Бунини у зотга айтдилар. Шунда у зот: “Албатта, мен бир башарман. Қачонки сизларга динингиздан бўлган нарсани буюрсам, уни олинг. Қачонки сизга ўз раъйимдан бўлган нарсани буюрсам... Албатта, мен бир башарман, холос” дедилар».

Бундан биз бир нарсани амалга ошириб кўриш йўли орқали муаммоларга ечим топиш мумкинлигини ўрганамиз.

Демак, амалий тажриба қилиб кўриш, уриниш, баъзан хато қилиш ҳам инсонга ниманидир ўргатар экан.

3. Фикрлаш

Ўрганиш услубларидан яна бири фикрлашдир. Инсон бирор муаммони ҳал қилиш ҳақида ўйлаганда, албатта, унинг ечимини излайди. Хаёлида баъзан сон-саноқсиз ечимлар пайдо бўлади. Инсон улар орасидан айнан муаммони ҳал қилиши мумкин бўлганини танлайди, қолганларини хаёлидан чиқариб ташлайди. Янги фикрлар, ғоялар баъзан кашфиётлар қилишга туртки бўлади.

Шунинг учун фикр-мулоҳазалар ўрганишнинг юксак йўлларида бири ҳисобланади. Турли мунозалар, баҳслар, суҳбатлар ва маслаҳатлар фикрлашга ёрдам берадиган воситалардандир.

Эътибор қиладиган бўлсак, Қуръони карим маслаҳатга ундаётганига гувоҳ бўламиз:

وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ

«...Уларнинг ишлари (мудом) ўзаро шўро-маслаҳат (билан) бўлур...» (Шўро сураси, 38-оят).

Сўзимизнинг исботи ўлароқ, Қуръони каримдаги мушрикларга қаратилган мулоқотга диққатингизни қаратмоқчимиз. Унда мушрикларнинг тутган йўллари хато эканини англатиш учун далиллар келтирилади. Мақсад уларнинг ғофил онгини уйғотиш ва танлаган йўллари хатолигини исботлаш, ишонтиришдир.

Аъроф сурасининг 191–195-оятларига диққат қилинг:

أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرٌ وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ
وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ
أَنْتُمْ صَامِتُونَ
إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا
لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ
يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ
كِيدُوا فَلَا تُنْظَرُونَ

«Ҳеч нарсани ярата олмайдиган, балки ўзи яратилувчи бўлган нарсаларни (Аллоҳга) шерик қиладиларми?! Улар учун бирон ёрдам қилишга қодир бўлмайдиган, ҳатто ўзига-ўзи ёрдам қила олмайдиган (нарсаларни Аллоҳга шерик қиладиларми?!). Агар уларни (яъни бутларни) ҳидоятга чақирсангиз, сизларга эргашмайдилар (яъни, улар жонсиз-

дирлар). Сизлар учун уларни чақиришингиз ёки сукут қилиб туришингиз баробардир (яъни, барибир, улар жавоб бера олмайдилар). Шубҳасиз, Аллоҳдан ўзга сизлар илтижо қилаётган нарсалар худди (сизнинг) ўзларингиз каби бандадирлар. Бас, агар ростгўй бўлсангизлар, сизлар уларни чақиринглар, улар сизларга жавоб қилсинлар-чи! Уларнинг оёқлари бормики, юрсалар, ё қўллари бормики, тутсалар, ёки кўзлари бормики, кўрсалар, ёхуд қулоқлари бормики, тингласалар?! Айтинг (эй Муҳаммад): “Ўша бутларингизни чақиринглар-да, сўнгра менга бир лаҳза муҳлат бермай бор макр-ҳийлангизни қилаверинглар” (Қандай хунар кўрсатманг, натижаси ҳечдир)».

Бундан ташқари, Қуръонда нафақат мушриклар, балки умумбашарият ақл билан фикр юритишга чақирилади:

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ
وَأِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ
وَأِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ
وَأِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

«Ахир улар туянинг қандай яратилганига, осмоннинг қандай кўтариб қўйилганига, тоғларнинг қандай тикланганига ва Ернинг қандай ёйиб-текислаб қўйилганига (ибрат назари билан) боқмайдиларми?!» (Ғошия сураси, 17–20-оятлар).

Қоф сурасининг 6–10-оятларида ҳам Аллоҳ таоло биздан фикрлашни талаб қилади:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ
تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ
وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ
وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ

«Ахир улар устларидаги осмонни – Биз уни қандай бино қилиб, (юлдузлар билан) бежаб қўйганимизни ва унинг тешик (ёриқ)лари ҳам йўқ эканини кўрмадиларми?! Ерни эса ёйиқ (кенг) қилдик ва унга тоғларни ўрнатиб қўйдик ҳамда унда (ўсимлик, мевалардан) ҳар турли гўзал жуфтларни ундириб-ўстирдик. (Парвардигорга) қайтгувчи ҳар бир бандага кўргазма ва эслатма-ибрат бўлсин учун (мана шундай қилдик). Биз осмондан баракотли сув (ёмғир) ёғдириб, унинг ёрдамида боғ-роғларни ва ўриб олингувчи дон-дунларни ҳамда терилган (мевали) новдалари бўлган баланд хурмоларни ундириб-ўстирдик».

ҚУРЪОНДА ТАЪЛИМ АСОСЛАРИ

ҚУРЪОНДА ЎРГАНИШ ВА ЎРГАТИШ ҲАҚИДА КЎРСАТМАЛАР

Маълумки, таълим учун талаб қилинган барча шарт-шароитлар бажарилса, у муваффақият қозонади. Акс ҳолда, таълим тизими оқсайди, ҳатто муваффақиятсизликка ҳам учрайди.

Қуръони каримни ўрганар эканмиз, унинг таълим борасидаги кўрсатмаларига гувоҳ бўламиз.

Таълим беришнинг ўз қонун-қоидалари бўлиб, инсон таълим беришда ёки ундан фойдаланишда муваффақиятга эришмоқчи бўлса, ўша қонуниятларга риоя қилиши керак.

Таълимнинг қонун-қоидаларидан бири – қизиқтириш.

Биз уни “ички туртки” деб ҳам аташимиз мумкин. Ўрганиш жараёнида айнан шу ички турткининг аҳамияти катта. Агар инсон бирор нарсага эришишни астойдил хоҳласа, бунда барча шарт-шароитлар ҳамда ички туртки ҳам кифоя қиларли даражада бўлса, у, албатта, мақсадига эришади.

Инсондаги ички турткини ички иштиёқ деб ҳам аташ мумкин. Қуръони карим ҳам инсондаги ички иштиёқни уйғотиш, уни қўзғатиш учун турли услубларни ишга солади. Қизиқтириш эса шулардан биридир. Яъни, илм олсанг ундай бўлади, бундай бўлади дейиш каби. Баъзан қўрқитиш йўлидан ҳам борилади,

баъзида турли воқеаларни ҳикоя қилиш орқали қизиқтиради.

Маълумки, инсон ўз олдига бирон мақсад қўйса, унга, албатта, эришишни хоҳлайди. Агар мақсадига эришолмаса, ўзини айбдор ҳис қилиб, ёмон ҳолатга тушади. Шундай экан, Қуръони карим мўминларга Аллоҳнинг розилиги ва жаннатга тушишдек мақсадларни белгилаб қизиқтиради, шу билан бирга, уларга етишиш йўлини ҳам кўрсатади. Бу йўлда тойилишдан огоҳлантириб, кўрқитади ҳам. Қизиқтириш ва кўрқитиш услуги Қуръони каримда ёнма-ён келганини кўришимиз мумкин. Фақат кўрқитиш орқали одамда кўрқув ҳисси ғолиб келиб, у сустлашиши ёки фақат қизиқтириш оқибатида инсон ҳаддидан ошиши мумкин.

Аллоҳ таоло Юсуф сурасининг 111-оятида бундай марҳамат қилади:

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ

«Батаҳқиқ, уларнинг қиссаларида ақл эгалари учун ибрат бор эди...».

Қуръони каримда тарихда бўлиб ўтган воқеалар ўзига хос услубда баён қилинади. Бу услуб қизиқарлилиги ва энг сара сўзлардан тузилган гаплардан иборатлилиги билан ажралиб туради. Қиссаларнинг баён қилинган ўрни суранинг мос жойидан ўрин олган. Суранитиловат қилиш давомида маълум бир жойда қиссанинг келиши сура мазмунининг мукамал бўлиши учун айна муддаодир. Қуръон қиссаларининг баён қилинишидаги яна бир эътиборли жиҳат шуки, аксар ҳолларда қиссанинг бошидан бўлиб ўтган воқеалар қисқача

такрорланиб, кейин унинг қолган тафсилотларига ўтилади. Бунга Каҳф сураси яққол мисол бўла олади. Юқорида айтиб ўтганимиздек, унда аввал қиссанинг қисқача мазмуни айтилиб, сўнг бошдан охиригача батафсил баён этилади. Бу ҳам ўзига хос услуб саналади.

Баъзан қиссалар охиридан бошланади, яъни унинг хулосаси аввал айтилиб, кейин тафсилотларига ўтилади.

Қасас сурасида Мусо алайҳиссалом қиссаси ҳам шу тартибда тақдим этилган.

Хулоса чиқариш

Инсон кундалик ҳаётда турли воқеаларни бошидан кечиришга ва баъзиларининг таъсирида яшашга мажбур бўлади. Яъни, у маълум бир воқеани бирмунча вақт эслаб юради ва таъсиридан чиқиб кета олмайди. Инсон айнан шундай ҳолатларда бўлаётган воқеалардан ибрат олиб, хулоса чиқаради. Қуръонда ҳам муслмонлар ҳаётида юз берган воқеалар бошқаларга ибрат бўлиши учун билдириб ўтилган. Тарихда бўлиб ўтган Ҳунайн ғазоти сўзимизга далилдир. Ўшанда муслмонлар сон жиҳатидан кўпчилик эдилар ва ўзларига ҳаддан ортиқ ишониб юбордилар. Ғолиб бўлишларига амин эдилар. Нусрат, зафар Аллоҳдан эканини бир муддат эсдан чиқардилар. Шу сабаб Аллоҳ уларга сабоқ бериш мақсадида ғалаба фақат Аллоҳдан бўлишини, Аллоҳ Ўзи хоҳлаганига ёрдам бериши мумкинлигини дарҳол эслатиб қўйди.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ.

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ.

«Батаҳқиқ, Аллоҳ сизларга кўп жойларда нусрат берди. Хунайн кунида ҳам. Ўшанда сизни кўпчилик бўлишингиз мағрур қилган эди. Бас, сизга ҳеч фойда бермади ва кенг ер сизга торлик қилиб қолди. Сўнгра ортга қараб қочдингиз. Сўнгра Аллоҳ ўз томонидан хотиржамликни Пайғамбарига ва мўминларга туширди ҳамда сиз кўрмайдиган лашкарларни туширди ва куфр келтирганларни азоблади. Ана ўша кофирларнинг жазосидир» (Тавба сураси, 25–26-оятлар).

Такрорлаш

Инсон хотираси такрорни яхши кўради. Бир фикрнинг кўп маротаба такрорланиши хотирада мустаҳкам ўрнашиб қолишига сабаб бўлади. Бу омилдан оқиллона фойдаланиш натижасида аксар инсонларнинг хатти-ҳаракати ва хулқ-атворини бошқариш мумкин.

Қуръони каримда ҳам мусулмонлар учун жуда аҳамиятли масалалар айнан такрорлаш йўли орқали ўргатилади. Тавҳид, қиёмат ва тақводорлик мавзулари бунга мисол бўла олади.

Қуръони каримнинг Намл сурасида «Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!» деган оят беш маротаба –

60-, 61-, 62-, 63-, 64-оятларда такрорланади. Инсон ҳаётида муҳим бўлган масалаларни Қуръон айнан шу йўл билан баён қилиб берган.

Худ сурасининг 50-, 61-, 84-оятларида, Қамар сура-сининг 16-, 21-, 30-оятларида ҳам шу услубни кузати-шимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, муҳим маълумот-ни ўқувчига қайта-қайта такрорлаш йўли билан таъ-лим бериш мақсадга мувофиқдир.

Эътиборни тортиш

Таълим олиш йўлида диққат ва эътибор ниҳоятда аҳамиятлидир. Бир нарсани билмоқчи, ўрганмоқчи бўлган инсон ўша нарсага эътиборли бўлиши шарт. Диққати бўлинган киши ўз-ўзидан айтилган гапнинг мазмунини, моҳиятини илғамайди, оқибатда, ҳеч нар-сани тушунмай қолаверади. Шунинг учун устозлар ва муаллимлар биринчи ўринда ўқувчининг эътиборини тортишга ҳаракат қилишлари керак. Қуръонда бу ус-лубдан жуда унумли фойдаланилган, яъни эътибор-нинг аҳамияти кўп жойда кўрсатиб ўтилган.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

«Албатта, бунда қалби борларга ва зеҳн билан қу-лоқ осганларга эслатма бордир» (Қоф сураси, 37-оят).

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا

«Албатта, кечаси (ибодат учун бедор бўлиб) ту-риш (тун уйку-ором вақти бўлгани сабабли) жуда

оғир юкдир ва (бирок у вақтда кундуз чалғитувчи нарсалар бўлмагани учун) **энг тўғри сўздир»** (*Муз-заммил сураси, 6-оят*).

Мазкур оятга эътибор берсак, унда гап тун ҳақида боради. Туннинг аҳамияти батафсил баён этилади. Аллоҳ таоло тунга эътиборли бўлишимиз кераклигига ишора қилмоқда. Оятдаги ишора, айниқса, илм йўлида юрганлар учун аҳмиятлидир. Чунки тун тинч-осуда вақтдир, бу хотиржамликда инсон анча унумли ишлай олади. Унинг бир нарсани тушуниши, хаёлини бир жойга тўплай олиши бошқа пайтга нисбатан самаралироқ.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

«Қуръон тиловат қилинганда уни тингланглар ва жим туринглар, шояд, раҳматга эришсангиз» (*Аъроф сураси, 204-оят*).

Бу оятда муҳим маълумот баён қилинганда эътиборли бўлиш ва диққатни жамлашга тўғридан-тўғри даъват бор.

Баъзи олимлар, Қуръондаги бир нечта сураларнинг қасам ёки «Хурифул ҳижои» алифбо ҳарфлари билан бошланишидан мақсад айнан унинг маъносига эътиборимизни тортишдир, дея изоҳлайдилар.

Юқорида келтириб ўтилган оятлар таълим соҳасининг аҳамиятини кўрсатувчи оятлар ҳисобланади.

Иштирок этиш ва қатнашиш

Ўқувчи маълум бир нарсани ўрганар экан, албатта, бу жараёнда иштирок этади, қатнашади. Эшитиб ўтиравермай, ўзи ҳам амалда бажариб кўради, ўз қўли

билан синаб кўради. Ислон динида бунга мисоллар талайгина. Мусулмонлар ўз динлари буюрган амалларни ҳар куни бажарадилар, жараёнда ўзлари иштирок этадилар ва бу орқали кўпгина нарсаларни ўрганадилар. Таҳорат олиш асносида озодаликни, рўза тутиш орқали чидам, бардош, бировнинг дардини ҳис қилиш каби малакаларни ҳам жисмонан ҳамда маънан синаб кўрадилар.

Дам бериш

Илм тезлик билан узлуксиз услубда ёки узоқ муддат мобайнида бўлиб берилади. Қуръони каримнинг тарихига эътибор берсак, у 23 йил давомида нозил қилинган. Сураларнинг оятлари бўлиниб-бўлиниб, ҳар хил вақтларда тушган. Бу янги динни чуқур ва осон ўрганиш, мусулмонларни қийнаб қўймаслик учун Аллоҳ таолонинг марҳамати эди.

وَقْرَأْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

«Ва Қуръонни одамларга аста-секин ўқиб беришинг учун бўлиб қўйдик ва бўлак-бўлак қилиб туширдик» (Исро сураси, 106-оят).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

«Куфр келтирганлар: “Унга Қуръон бир йўла нозил қилинса эди”, дедилар. Биз сенинг қалбингни

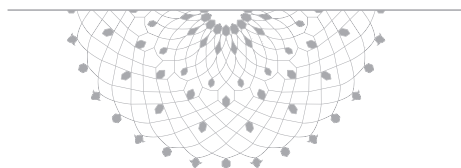
у билан собит қилиш учун шундай қилдик ва уни дона-дона қилиб ўқидик» (Фурқон сураси, 32-оят).

Босқичма-босқичлик

Оддийликдан мураккаблик сари. Илм босқичма-босқич ўргатилади. Унинг бирданига ҳамма сир-асрорларини ўрганолмайсиз, ўргатолмайсиз ҳам.

Билим даражаси биринчи босқичда турган ўқувчини бирданига учинчи ёки тўртинчи босқичга чиқарадиган бўлсак, ўрганувчи қийналиши, мавзуни тушунмай қолиши ҳеч гап эмас.

Қуръони каримда баён қилинган ароқ ва судхўрлик каби масалаларнинг нозил бўлишига разм солсак, айнан шу босқичма-босқич услубини кўрамиз. Демак, илм бериш жараёнида босқичма-босқич таълим ниҳоятда аҳамиятлидир.

ҚУРЪОНИ КАРИМДА ЎРГАТИШ ВА ЎРГАНИШГА ОИД ОЯТЛАР ВА УЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ХУЛОСАЛАР

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

«Ва у Зот Одамга барча нарсаларнинг исмларини ўргатди...» (Бақара сураси, 31-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ўз ўқувчисига билим бериш ва маълумотларни етказишга иштиёқ билан киришмоғи лозим. Зотан, оятдан англашилаётганидек, ўргатиш, тарбиякунандалик оламлар Раббисидан меросдир. Ўқитиш, тарбия бериш илоҳий сифат экан, ўқитувчилик улкан шараф эмасми?!

2. Илмнинг асоси, илмдаги илк қадамлар энг зарурий содда ва жўн маълумотлардан иборат, ўргатиш айнан уларни тушунтириш, танитишдан бошланади. Худди ҳарфлар ва уларнинг талаффузисиз янги тилни ўргатиб бўлмаганидек, мавзулар зарурий номлар ва атамалардан бошлаб ўргатилади ҳамда таълим улар ҳақида тасаввур беришдан бошланади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи илмли устоз топишга ҳаракат қилиши керак. Бунда, албатта, атрофдагиларнинг ёрдами ҳам муҳим ўрин тутди. Чунки устоз қайсидир маънода шахсни шакллантирувчи бош омилдир. Халқимиз бежизга, “Устоз отангдек улуғ”, демаган.

2. Илм ўрганишни оддий нарсалардан ва хусусиятларини ўрганишдан бошлаган маъқул. Уларни менсимаслик ва безътиборлик илмнинг кемтик бўлиб қолишига сабабдир.

عَلَّمَ الْقُرْآنَ

«Меҳрибон Аллоҳ Қуръонни таълим берди»
(Ар-Роҳман сураси, 2-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ўқувчига бераётган илмлардан Қуръонни ўргатишни ўзига асосий вазифа деб билиши керак. Зеро, Қуръон илмларнинг энг аълоси ва энг асосийсидир. Барчага маълумки, илм ўргатувчилар одамларнинг энг яхшилари ҳисобланадилар.

2. Ўқитувчи меҳрибон бўлмоғи лозим. Бу фазилат ўқувчининг илмга ва уни ўрганишга бўлган меҳрининг ошишига сабабчи бўлади. Ўқиш жараёнини яхши кўришига олиб келади.

3. Ўқитувчи шогирдининг илмга муносабатини алоҳида эътиборга олиши зарур. Унда илмнинг зарурлиги ва ҳақиқий бахтга эришиш йўли эканига ишончли шакллантирмоғи лозим. Ўқитувчи шогирдида таълим жараёнидан роҳатланишни, ўрганишга иштиёқ ва муҳаббат ҳиссини тарбиялаши даркор.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи тиришқоқ бўлсагина илм сарҳадларини забт эта олади. Илм ҳосил қилишнинг машаққатдан йироқ йўллари йўқ. Чунки ҳар қандай баланд чўққи-га чиқиш учун ўша баландликка тенг масофани босиб ўтиш даркор.

2. Ўқувчи ўқитувчидан фақат маълумотларни эмас, ахлоқ ва тарбия, хусусан, меҳрибонликни ҳам ўрганади.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

«Сизнинг Парвардигорингиз (инсониятга) қаламни (яъни, ёзишни – хатни) ўргатган ўта қарамли Зотдир» (Алақ сураси, 4-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Моҳир ўқитувчи таълимда ёзишга алоҳида эътибор беради. Зеро, педагогикада ўзлаштириш учун ўрганган маълумотларни ёзиш тавсия қилинади. Аввал ўқиб, сўнг тушунганларини ёзиб, ундан сўнг ўрганилган илмларни такрорлаш ўзлаштиришнинг энг самарали усулларидадир.

2. Ўқитувчи ўқувчисини ёзишга ва ёзган нарсасини тушунишга йўналтириши керак. Чунки ёзаётган одам фикрини ифодалашни ўрганади. Фикр тўлиқ шаклланмасдан ёзма шаклга кириши мушкул. Шу ўринда илмни қабул қилиш ва уни англаш, тушуниш айнан бир хил тушунчалар эмаслигини ҳам таъкидлаб ўтиш лозим. Ўзлаштирган маълумотларини англаб етиш ва билганларига амал қилишгина илмнинг тўлиқ ҳосил бўлганидан далолат беради.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Муваффақиятга эришмоқчи бўлган ўқувчи бехато ёзишни ўрганиши керак бўлади. Чиройли ёзма нутқсиз илмнинг самараси тўлиқ ҳосил бўлмайди.

Илмли одамнинг авомдан асосий фарқларидан бири ҳам бехато, тиниқ ёза олишида акс этади.

2. Олаётган илмини ёзиб олиш ва қайд этиб қўйиш ўқувчига келажакда асқатади. Ўқилган асарларни ҳам қисқача қайд этиб боришга одатланиш керак.

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

«У Зот инсонга билмаган нарсаларини ўргатди»
(Алақ сураси, 5-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчининг билмаганларига диққатни қаратиш ва уни ўргатиш лозим. Янги маълумотларни тушунарли ва тартибли қилиб етказишга интилиши керак. Аксарият ҳолларда ўрганувчи ўзига номаълум илмлар ҳақида тасаввурга ҳам эга бўлмайди, шуни назардан қочирмаслик керак.

2. Ўқитувчи ўргатадиган айрим нарсаларни ўқувчи мустақил илғамаслиги мумкин. Шунинг учун ўқувчи билмаганларини, аксар ҳолларда ўқитувчи ёрдамида ўргана олади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи илм олиш жараёнида уни солиштириб, текшириб бориши керак. Ўрганганларини тафтиш қилиб туриш ва ўрганиши лозим бўлганларини чама-лаш ҳам яхши натижа беради.

2. Ўқувчи билган нарсалари билмаганидан қўп бўлсагина муваффақиятга эришиши мумкин.

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

«Улар айтдилар: “Эй пок Парвардигор, биз фақат Сен билдирган нарсаларнигина биламиз. Албатта, Сен Ўзинг илму ҳикмат соҳибисан”» (Бақара сураси, 32-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Баъзан ўқувчиларни гуруҳ-гуруҳ қилиб ўқитиш кўпроқ фойда беради. Улар бир-бирларидан руҳланадилар, ўзаро мусобақалашиб, илм эгаллаш йўлида беллашадилар. Бу кўпроқ ўрганиш, қаттиқроқ тиришиш учун қўшимча рағбат омили саналади.

2. Ўқитувчи кимга, қачон ва нимани ўргатишни яхши билиши керак. Яъни, ҳамма ҳам барча илмларга лаёқатли бўлмайди. Ҳар бир ўрганувчи қобилиятли эканига шубҳа йўқ, аммо унинг қобилияти қайси жабада намоён бўлишида фарқ бор. Кимдадир кучли хотира бор, бошқа бировда таҳлил қилиш лаёқати кучли, биров образли фикрлашга мойил бўлса, яна бошқа бириси аниқ ҳисоб-китобларда илғор. Шунингдек, ўргатувчи қулай вақтни ва ўқувчисининг мойиллигини ҳам ҳисобга олмоғи даркор.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи ўқитувчининг олдида ўзини доимо камтар ва хокисор тутгани маъқул. Илм олишда барака бўлиши учун бу жуда муҳим.

2. Ўқувчи ўқитувчига доим ҳурматда бўлиши ва унга қадр кўзи билан қараши керак. Бу ўзаро меҳрнинг пай-

до бўлиши учун муҳим. Ўқитувчи ва ўқувчининг руҳий боғланишисиз, ўзаро бир-бирларини қадрлашларисиз натижа кутилганидан паст бўлиб қолаверади.

3. Ўзининг шу даражага етиб, муваффақият қозонишида ўқитувчининг ҳиссасини, ўрнини, саъй-ҳаракатларини доим эътироф этиб, буни ўқитувчининг ўзига ҳам эслатиб тургани маъқул. Устознинг отадек улуғлиги асосли ва у муомалада ҳам ўз аксини топмоғи даркор.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

«Парвардигорим, менга подшоҳликни ато этдинг, яна барча тушларнинг таъвил (таъбир)ларидан таълим бердинг...» (Юсуф сураси, 101-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ўқувчи учун фойдали фикрларни саралаб етказиши ва шогирдининг хаёлидан кечаётганлардан хабардор бўлишга ҳаракат қилиши керак. Шогирднинг хаёллари, олдига қўяётган мақсади кам илм ва кичик тажриба туфайли, аксарият ҳолларда, реалликка мос бўлавермайди. Демак, устоз шогирдининг хаёлларини ҳам таҳрирлаб турмоғи керак.

2. Ўқитувчи ўқувчида пайдо бўлган ғояларни рўёбга чиқариш йўллариини ўргатиши лозим. Бу ҳам илмдир. Ғояларни рўёбга чиқариш учун зарур воситалардан тўғри фойдаланиш сирлари ўқитувчига яхшироқ маълум.

3. Ўқитувчи шогирдини келажакда рўй берадиган ишлардан олдиндан хабардор қилиши лозим. Одатда,

илм ва тажриба ҳаракатларнинг муайян кетма-кетлиги у ёки бу шароитда қандай ҳосилани келтириб чиқариши мумкин эканини тахмин қилиш учун имкон беради.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи ўз фикр ва ғояларига безътибор бўлмаслиги керак. Уларни амалга ошириш йўлида ҳаракат қилиши лозим. У ўқиб-ўрганишга, илм олишга интилиши керак. Хаёлларни реалликка айлантирувчи восита бу – илмдир.

2. Ўқувчи ўз фикр ва ғояларининг ҳаётга қанчалик тўғри келишини текшириб туриши даркор. Ҳавойи ва реалликдан йироқ ўй-фикрлар адашишга сабаб бўлади ва қимматли вақт ҳамда имкониятнинг ҳавога со-вурилишига олиб келади.

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ

«...Аллоҳ сизга Китоб ва Ҳикматни нозил қилди ва билмаган нарсаларингизни билдирди...»
(Нисо сураси, 113-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи аввал ўргатади. Ўргатганларини тартибга солиб мустаҳкамлаш учун ўқувчи билан ишлайди, сўнг ундан талаб қилади.

2. Ўқитувчи билим бериш билан бир қаторда, уни қаерда ва қачон қўллашни ҳам ўргатади. Чунки амалда тўғри қўлланилмайдиган билимнинг қиймати йўқ. Ҳар қандай билим ҳаётда қўл келсагина, якуний мақ-

сад сари яқинлашиш учун амалий фойда берсагина ўзлашган ҳисобланади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи аниқ билимга эга бўлмасдан туриб қатъий фикр билдиришдан тийилиши лозим. Одатда, бирламчи илмлар ҳосил бўлиши билан ўқувчида муносабат билдириш, ўз фикрини айтишга журъат пайдо бўлади. Ваҳоланки, унинг билимлари ҳали тўлиқ эмас, қатъий фикр айтиш учун асос ҳам бўла олмайди.

2. Билишнинг ўзигина кифоя қилмайди. Ҳақиқий илм эгаси билганларини тўғри ишлата олиши ҳам аҳамиятлидир. Бунинг учун толиби илм ўзида кузатувчанлик сифатини шакллантириши, турли қонуниятлар, вазиятлар ҳамда воқеаларнинг моҳиятини англаб етишга тиришиши лозим.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

«...Қачон хотиржам бўлганингизда, билмаган нарсангизни Аллоҳ сизларга қандай ўргатган бўлса, шундай ҳолда Аллоҳни зикр қилингиз!» (Бақара сураси, 239-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз шогирдларига берилган маълумотлардан қайси вақтда қандай фойдаланиш йўл-йўриқларини кўрсатиб бериши керак. Вақт бемалол бўлганида ёки вақт тиғизлигида ундан қандай унумли фойдаланиш кераклигини ўргатиши лозим.

2. Ўқитувчи бирон нарса ҳақида тўлиқ ва бутун тафсилотларни баён этган ҳолда маълумот бера олиши билан бирга, худди шу қонуният ва хусусиятларни қисқа, лўнда тарзда ифодалай билиши ҳам керак.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи маълумотни ўзлаштиришга қанча диққат қаратса, илми мукаммал суръатда олишга қанчалик ғайрат кўрсатса, уни керакли пайтда тўғри қўллай олиш малакасини ҳосил қилмоқ учун ҳам шунчалик жидду жаҳд қилмоғи лозим.

2. Ўқувчи устоз томонидан берилган маълумотларни пухта ва тўлиқ ўзлаштириб олиши ҳамда бу маълумотлардан керак вақтда қандай фойдаланишни билиши лозим.

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ

«...Зотан, у (Яъқуб) берган таълимимиз сабабли чуқур билим эгасидир...» (Юсуф сураси, 68-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчининг савияси ва билим даражаси ўз ўқувчисида акс этади.

2. Ўқитувчи ўз билимини, савияси юқорилигини, ўргатиш маҳорати кучлилигини таълим бериш асносида кўрсата олиши керак. Талаба устознинг олимлик даражаси кўрсаткичларидан биридир.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи илм сарҳадларида илгарилашни, кучли билим эгаси бўлишни истаса, Аллоҳдан астойдил сўраб дуо қилиши керак.

2. Ҳар қанча машаққатли бўлмасин, ўқувчи ўқитувчининг берган таълимига мунтазам риоя қилиши керак.

إِنَّهُ لَكَيْبِرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحَرَ

«...Шубҳасиз, у сизларга сеҳр ўргатган каттагиздир...» (Тоҳо сураси, 71-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи илм ўргатиш жараёнида ўқувчи ишончини қозона олиши керак. Токи ўқувчи ўз устозини ўрганаётган соҳасида энг илмли эканига амин бўлсин. Бу унинг таълим жараёнига муносабатини тўғри шакллантиради.

2. Ўқитувчи ғаройиб кўринган нарсаларнинг асл сабаблари ва моҳиятини очиб бера олиши керак. Ҳақиқий мўъжиза илм эканини тушунтира олмоғи лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи ҳаётдан мўъжизалар кутмаслиги керак. Устозидан олган билимини ишга солиб, ўзи мўъжизалар ярата олишига ишонмоғи лозим. Илм орқали энг катта ютуқларни қўлга киритиш осон бўлади.

2. Билимни пухта эгаллаган ўқувчи ҳаётда одамларни ҳайратга соладиган ажойиб ишларга қўл уради. Бунинг замирида тартиб ва машаққатли меҳнат туради.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن
لَّدُنَّا عِلْمًا

«Бас, бандаларимиздан бир бандани топдиларки, Биз унга Ўз даргоҳимиздан раҳмат ато этган ва Ўз ҳузуримиздан илм берган эдик» (*Каҳф сураси, 65-оят*).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ўз ўқувчисига барча илмларнинг асл манбаси Аллоҳ эканини ва илм Аллоҳдан етишини доимо уқтириб бориши керак. Бу шогирднинг етуқликка эришганда илмда омонатдорликни ҳам маҳкам тутишини таъминлайди.

2. Устоз ўқувчиларини ўзаро учраштириб, билим ва малака алмашиб туришларини назорат қилмоғи зарур. Ўқувчилар учрашганда ўз муваффақиятлари ва унга эришишдаги осон усуллар ҳақида бир-бирларига гапириб берадилар. Бир-бирининг хатоларини кўрсатадилар. Қолаверса, толибларда мусобақа ва беллашиш кайфияти пайдо бўлиб, яхшилик ва илм олишда бир-биридан орқада қолмасликка интиладилар.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Аллоҳнинг раҳматига сазовор бўлган бандагина илм эгаси бўла олади, шунинг учун ўқувчи доимо Аллоҳ раҳматига ноил бўлишга ҳаракат қилмоғи лозим. Илм – улкан неъмат. Унга сазовор бўлиш учун эса муносиб бўлмоқликнинг аҳамияти чексиз эканини, бунга, аввало, пок ният, тақво, садоқат ва самимият билангина эришиш мумкинлигини англаб етиш даркор.

2. Бир устознинг ўқувчилари илм жиҳатидан ҳар хил савияда бўлишлари мумкин. Бу толиби илмнинг ризқ-насибасига, тақвосига, мақсадига ва, албатта, ҳаракатидаги жидду жаҳдига боғлиқ.

3. Ўқувчи устознинг меҳрини қозонсагина илмида барака бўлади. Устознинг назари тушишга ва муҳаббатига сазовор бўлишга жиддий ҳаракат қилиш лозим.

وَعَلَّمَائِهِ صَنَعَةَ لُبُوسٍ لَّكُمْ لِتُخَصِّنَكُمْ مِّنْ بَأْسِكُمْ

«Яна сизларга зиён етишидан сақлайдиган совут яшашни таълим бердик» (Анбиё сураси, 80-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Инсон олаётган илми билан, аввало, ўзини ҳимоя қила олиши керак. Яъни, олимнинг илми унга ҳам моддий, ҳам маънавий кўрғон бўлади.

2. Ўқитувчи бераётган таълим маънавий бўлгани билан унинг натижалари моддийда кўринади. Илм-фан ютуқлари кундалик ҳаётда акс этади ва инсониятга янада муносиброқ, қулайроқ ва бахтлироқ яшаш учун хизмат қилади.

3. Устоз шогирдини ҳаётнинг турли синовларига тайёрлайди. Унга нафақат маънавий, балки моддий зарбалардан ҳам ҳимояланишни ўргатади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Илм эгаси ўзига берилаётган зарбалардан қандай ҳимояланишни билиши керак. Илм бу борада ҳам инсоннинг энг ишончли ҳимоячи ва хизматчиси бўла олади.

2. Илм олиш машаққатли, лекин фойдаси узлуксиз давом этадиган ибодат. Фақат у туфайлигина энг юксак мақсадларга етиб борилади.

3. Совут ёрдамида, аввало, аъзолар ҳимоя қилинганидек, ҳаётда ҳам ўқувчи, биринчи навбатда, ўзининг фикрларини ҳимоя қилишни ўрганиши керак.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ

(Муҳаммадга) **шеър ўргатмадик ва (шоирлик) унинг учун дуруст эмасдир...**» (Ёсин сураси, 69-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз шогирдини кераксиз олди-қочди гаплардан, ҳақиқий илмга алоқаси йўқ фалсафалардан эҳтиётлаши ва бундай нарсаларга эътибор қаратмаслигини уқтириши керак. Фойдасиз илмлардан узоқ юриш, Аллоҳ таолодан бундай илмдан паноҳ тилаш керак. Бекорчи гаплар билан машғул бўлиш кишининг руҳий таназзулидан дарак берадиган ҳолатлардан бири ҳисобланади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Шогирд бутун эътиборини ўрганаётган илмининг асл моҳиятига қаратиши, унинг мағзини англашга сарфлаши лозим. Чала эгалланган илм фойдадан кўра кўпроқ зарар келтиради.

2. Ўқувчи жиддийликни ўзига касб қилиши ва мақсаддан сира кўз узмаслиги керак.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا
ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي

**«...Мен сизларнинг ейдиган овқатингиз олдин-
гизга келишидан илгари тушингиз таъбирини ай-
тиб бера оламан. Бу Парвардигорим менга билдир-
ган нарсалардандир...» (Юсуф сураси, 37-оят).**

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз шогирдларнинг саволига жавоб беришни маълум вақтгача кечиктириб туриши мумкин.
2. Зарурат сабабли берилган саволдан-да зарур маълумотларни айтиши керак.
3. Шогирдга ёки ўқувчига етказилаётган билим-нинг манбаси кўрсатиб ўтилгани яхши.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи ёки шогирд ўзи билмаган нарсаларни устозидан беҳижолат сўраши керак. Савол ўрганишда-ги асосий қурол эканини унутмаслиги шарт.
2. Шогирд саволига жавоб олаётганда ўзи учун муҳим деб билган ўрни келгунга қадар кутиш маданиятига риоя қилсин, яъни жавоб олишда шошқалоқлик қилмагани маъқул.
3. Шогирд савол беришдан аввал устозининг яхши сифатларини айтиб ўтгани дуруст.

وَاتَّاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ

«...Ва Аллоҳ унга (Довудга) подшоҳлик ва пайғамбарликни ато қилди ҳамда унга Ўзи хоҳлаган нарсаларидан таълим берди...» (Бақара сураси, 251-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз шогирдини бошқарув, раҳбарлик каби масъулиятли илмлардан ҳам бохабар қилиб бориши лозим. Яъни, ўқитувчи ҳар бир ўқувчида ўзига яраша етакчилик ва раҳнамолик хислатларини шакллантириб бориши керак. Чунки шогирд устози сиймосида раҳнамони кўради, келажакда ундан олган илмлардан фойдаланиб, юксак марраларга эришиши бу йўлда ўз устида ишлаб, ортидан ҳаммаслақларини эргаштириши мақсадга мувофиқдир.

2. Устоз шогирдига дунёвий ҳамда диний билимларни жамлай олиш маҳоратини ўргатиши шарт. Диний ва дунёвий билимлар бир қушнинг икки қанотидек. Шогирдга парвоз учун ҳар иккиси муҳим ва ҳар иккисининг уйғунлигидан катта фойда келишини англатиш лозим. Шогирд диний ва дунёвий билимларни яхши билса-ю, уларни жамлашни, керакли хулосага олиб келишни эплай олмаса, қанотлари бор-у, бироқ боғланган қуш мисоли парвоз қила олмайди. Билимларни билиш, қиёслаш, уйғунлаштириш ва амалда қўллаш катта аҳамият касб этади. Шогирдга шу ҳақиқатни англатиш лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи қўлидаги бор имкониятдан қандай фойдаланишни устозидан ўрганиши керак. Имконият-

лар – бу ҳали самара дегани эмас. Уларни бой бериш ёки улардан фойдаланиб бирон натижага эришиш ўқувчининг ўзига боғлиқ. Шогирднинг таълимдан олажак энг катта ютуқларидан бири – имкониятлардан юқори даражада фойдаланиб, уларни юксак самарага айлантиришни ўрганишдир.

2. Ўқувчи ўзидаги илмни, айни пайтда, Аллоҳга даъват учун восита қилиши керак. Билим – Аллоҳнинг бандаларига ато этган улуғ неъматидир. Албатта, бу неъматнинг энг аъло фазилати, аввало, Яратганнинг Ўзига олиб бориши ва Ҳақни танишдир. Билим орқали Ҳақни таниш ва бунга бошқаларни ҳам даъват этиш бу неъматнинг шукронаси ва асосий миссиясидир.

وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

«...Ҳеч бир котиб Аллоҳ унга билдирганидек ёзишдан бош тортмасин, албатта, ёзсин!...» (Бақара сураси, 282-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз, аввало, ўқувчисига устозга бўйсунуш қандай бўлишини ўргатади. Устоз ва шогирд орасидаги ришта юқоридан пастга тортилган арқон каби, устоз арқонни пастга ташлаб, шогирдини юқорига – маърифатга томон тортар экан, бу жараёнда шогирднинг интизом, иштиёқ ва ишонч билан устозига бўйсунуши ва унинг айтганларини шубҳасиз қабул қилиши ўзига хос аҳамият касб этади. Шубҳа ва бўйсунмаслик риштани узадиган ва шогирдни жаҳолат чоҳида мангу қолдирадиган иллатлардир.

2. Устоз шогирдига ўрганганларини ёзиб бориш нечоғлиқ аҳамиятли эканини тушунтириб бориши керак. Ёзиб бориш – бу фақат қайд этиш эмас, эшитганлари ва ўқиганларини онгдан ўтказиб, қоғозга қайта тушириш, яъни маълумотларни мустаҳкамлаш ва билимларга айлантириш жараёнидир. Қайд этиб боришнинг аҳамиятини шогирдга тушунтириш таълим жараёни муваффақиятини таъминловчи асосий омилдир.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи билмаганини ёзишдан тийилиши, ёзадиган бўлса, Аллоҳ белгилаб берган қоидалар асосидагина ёзиши керак. Ёзиш – бу қайд этиш, ҳужжатга айлантириш ва муҳрлаш демакдир. Ёзишдан аввал ўйлаш, хулосалаш, билиш босқичларидан ўтиш, таъбир жоиз бўлса, етти ўйлаб, бир ёзиш билимларни эгаллаш ва қайд этиш масъулиятини таъкидловчи омилдир.

2. Ўқувчининг ёзиб берган илми яхшиликка хизмат қилиши шарт. Хат – бу маълумотни нафақат шогирдга, балки уни ўқигувчи ҳар кимсага тааллуқли билимга айлантирувчи воситадир. Ўқувчи ёзар экан, ёзмишлари оқибати фақат эзгуликка олиб боришини ният қилмоғи ва ўзида шу масъулиятни ҳамиша ҳис этиб турмоғи шарт.

3. Ўқувчи ҳужжат-далил билан иш юритиш осонлигини тушуниши керак. Ҳужжатлар ва далиллар воқеликни исботловчидир. Улар сўзнинг баҳосини оширади, сўз эгасини ҳақиқатгўй сифатида қадрини кўтаради, адолатсизлик ва ҳақсизликларга тўғаноқ бўлади, томонларнинг бир-бирига эътирозу тушунмовчиликларига барҳам беради ва кафолатлайди. Шу сабабли ҳам ҳужжат ва далиллар билан ишлашни билиш муҳимдир.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

«...Аллоҳдан қўрқингиз! Аллоҳ сизларга таълим беради. Аллоҳ ҳамма нарсани билгувчидир» (Бақара сураси, 282-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз ўз билимини имкон қадар кўпчиликка тарқатиши керак. Устоз бир мажмуага ўхшайди. Унинг тўплаган билимлари қанча кўп шогирдларга етиб борса, ундан фойда ва манфаат шунча кўп бўлади. Билимга амал қилиш – бир фойда бўлса, уни кўпроқ одамларга етказиш ва ўргатиш юз фойдадир.

2. Устоз шогирдлари ҳузурида ўз ҳайбатини сақлаши ва берган кўрсатмаларига қандай амал қилаётганини текшириб бориши даркор. Устознинг ҳайбати – у бераётган илм мағзи-мазмунини ва ҳақлиги билан ўлчанади. Шогирд назарида устознинг ҳайбати унинг илми, адолати ва вазминлиги билан таъминланади. Шогирднинг устоз кўрсатмаларига амал қилишини текшириб бориш, назорат эса ўқувчиларда билим олиш изчиллиги ва интизомини таъминловчи ҳамда устоз олдидаги масъулиятини уқтирувчи омилдир.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи илмга эришиш йўлида нималардан сақланиш кераклигига эътибор берсин. Сақланиш – бу нафсни тийиш, ҳақни таниш ва тўғри йўлни танлаш демакдир. Сақланмаган, тартибланмаган, бўйсунмаган, итоатсиз шогирд илм хазинасига ҳеч қачон етиб бора олмайди.

2. Аллоҳдан қўрққан ўқувчи илм чўққиларини осон эгаллайди. Қўрқув фикрнинг бир жойга жамланишига сабаб бўлади. Яратгандан қўрқув шайтондан узоқлашув, унинг фитналаридан ҳимояланишга йўл очади. Ҳимояланган онг илмга ҳарис, очиқ ва ўткир бўлади, чалғитувчи ҳою ҳаваслардан ихоталанади.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى

«Унга бир кучга тўлган, Соҳиби қудрат таълим бермишдир» (Нажм сураси, 5-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз кўп ишларнинг урдасидан чиқа оладиган кучли инсон бўлиши, бунинг учун ўз устида тинмай ишлаши керак. Устоз ўз ҳайбати, обрўси ва билими билан шогирддан устун, унга ўрнатилган ва ибрат бўлмоғи лозим. Шогирдлар вақт ўтиши билан ўсиб, билимли бўлиб борадилар. Устоз улардан баландроқда бўлиш учун ҳамиша изланиши, маънавий кучи ва ҳайбатининг ўсиб келаётган шогирдлардан устунроқ бўлиш чораларини кўрмоғи керак.

2. Устозга бундай куч ёлғиз Аллоҳ томонидан берилади. Фақат Аллоҳнинг инояти билан устоз ўз мақомини ва мавқеини сақлаб тура олишини бир зум унутмаслик, фақат Унинг ўзидан сўраш лозимлигини доим ёдда тутиши керак.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Илм олганда ҳам энг кучли устозни танлаш керак. Устознинг салоҳияти нафақат унинг билимида,

балки руҳий қуввати, маҳобати ва жамоат ўртасидаги обрўси ва йиллар давомида у тўғрисида шаклланган хулосалар билан белгиланади. Устознинг кучи келажакда шогирд олажак билимларнинг мукамаллиги ва фойдалилиги гаровидир.

2. Кучли устоздан таълим олган ўқувчи ҳаётда кўп ютуқларга эришади. Табиийки, кучли устоз ўзидаги барча фазилатли, манфаатли ва устун жиҳатларини шогирдларига етказadi. Кучли устозга чин шогирд бўла олган ўқувчи ундan олган билимлари билан муваффақият қозонади.

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

«У Зот инсонни яратиб, унга баённи таълим берди» (Ар-Роҳман сураси, 4-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчининг нутқи равон ва фикри тиниқ бўлиши керак. Шундагина ўқувчига намуна бўла олади. Фикрни тартиблаш, аниқ ва равон нутқ орқали ўқувчига тақдим этиш устоз билимларининг имкон қадар кўпроқ қисми, мағзи, жавҳари етиб боришини таъминлайди. Аниқ ва равон нутқ фикрни етказувчи воситадир. Кўп сўз эмас, таъсирли сўз ўз самарасини беради.

2. Равон ва чиройли нутқ маҳоратини эгаллаш учун нима талаб қилинса, барчасини ўқувчига ўргатиш керак. Ўқувчи билимларнинг ўзини эмас, балки уни қандай етказиш усулларини ҳам устоздан ўрганади. Устоз бунда шахсий намуна кўрсатиши ва ушбу йўналишдаги зарур манбаларни ҳам ўқувчига тавсия этиши лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи ўз фикрини аниқ-равшан ифодалай олиши учун фикру хаёлини тўғри тартиблай олиши даркор. Фикр нутққа тўлиқ, тўғри ва равон айланиши учун онг диққатни жамлаган ва тўлиқ сафарбар этилган бўлиши лозим. Тартибли ва тизимли фикрлар таъсирли ва равон нутққа айланади.

2. Ўқувчи равон гапириши учун устознинг иш услубларига эътибор бериши ва улар ҳақида ақлини ишлата билиши ҳам керак. Устознинг муваффақияти ва устун жиҳатлари нимада эканини таҳлил қилиб, тўғри хулоса чиқара олган шогирд таълим жараёнида катта фойдага эришади.

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا

«Мусо унга: “Сенга таълим берилган нарсадан менга ҳам тўғри йўлни таълим беришинг учун сенга эргашсам майлими?” деди» (*Каҳф сураси, 66-оят*).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз ўз кучини тўғри жойга сарфлаши лозим. Устознинг мақсади аниқ, режаси тайёр ва ҳаракати тўғри йўналтирилган бўлиши таълим жараёнида самара беради. Шогирдга билимларни тизимли етказиш учун кучни қанча, қачон ва қаерга сарфлашни устоз ажрата олиши лозим.

2. Устоз ўқувчига савол бериши учун шароит яратиб бериши керак. Шогирднинг саволлари устоз бераётган илмнинг қанчалик етиб бораётгани ва ўқувчининг онгига қай тарзда жойлашаётганини кўрсатувчи

кўрсаткичдир. Саволлар талабанинг таълим жараёнига нақадар дахлдорлиги, қизиқиши ва маълумотларни тўғри тушуна олганини кўрсатади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи яхши устозга йўлиқса, илтимос қилиб бўлса ҳам ундан таълим олиши зарур. Яхши устоз ёмби каби, уни қўлга киритгач, йўқотмаслик керак. Яхши устоздан нафақат билим, балки ўрнатилган ибрат ва ҳаётий сабоқлар ҳам олинади. Шогирднинг билимига, бир томондан, унинг ўз салоҳияти ва амаллари, бошқа томондан эса, устозининг кимлигига қараб баҳо берадилар.

2. Ўқувчи камтар ва тавозели бўлгани маъқул. Ўқувчи билмаганини сўрагувчи ва истагувчидир. Илм олишдаги тавозе ва камтарлик устоз ва шогирд ришталарини мустаҳкамлаб, таълим самарасини оширади.

3. Ўқувчи ўз мақсади йўлида астойдил ҳаракат қилиши керак. Жидду жаҳд ва қатъият илм олишнинг энг муҳим шартларидир. Илм олиш машаққатини фақат астойдил истак ва интилиш билан енгиш мумкин.

4. Ўқувчи ҳақ йўлни ўргатадиган устозни излаб топиши муҳим. Устознинг билими билан бирга, унинг Ҳақ йўлида собит экани ҳам муҳим ўрин тутди. Илм Ҳақдан бўлиб, эзгуликка хизмат қилмоғи лозим. Устоз танлашда унинг хулқи, тарихи ва мақсадларини ҳам эътиборга олмоқ даркор.

... وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ

«...таълим бериб қўлга ўргатганингиз жониворлар(нинг тутиб келтирган овлари ҳалол қилинди)»
(Моидда сураси, 4-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ҳатто ҳайвонларга ҳам таълим бериш мумкин. Уйда юрадиган жониворлар бунинг яққол мисолидир. Улар ўзларига юклатилган вазифаларни ва улардан кутилаётган натижаларни беҳато ва ўз вақтида бажарадилар. Бунинг учун эгаси жониворларга турли ишоралар ва тарбия орқали зарур билимларни етказади. Демак, шогирдларнинг салоҳият ва интилишларидан қатъи назар, ўзларига мос йўсинда таълим бериш мумкин.

2. Ўқитувчини ўз меҳнатининг самарасини кўриш қувонтиради. Ҳар қандай меҳнат, жумладан, таълим бериш ҳам маълум натижага олиб боргандагина аҳамиятлидир. Шогирдларнинг ўсиб-улғайиб бораётган онги ва тўлишиб бораётган билими устозга рағбатдир.

3. Ўқитувчи ўз меҳнати самарасидан бемалол фойдаланиши мумкин. Хусусан, шогирдларига берган таълими натижасида улар эришаётган ютуқлар, жумладан, устозга ҳам тааллуқли ва уларда устознинг ҳаққи бордир.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Таълим олиш, ҳатто, ҳайвонни бошқа ҳайвонлардан устун қилади. Ўргатилган ва жиловланган от ёввойи отдан афзалдир. Чунки ўргатилган ҳайвоннинг меҳнатидан фойда ва манфаат бор. Шогирд ҳам билимли бўлганда қадрлидир.

2. Таълим олганлиги сабаб йиртқич ҳайвоннинг тутиб келтирган ов ўлжаси ҳаромдан ҳалолга айланади.

3. Таълимнинг ўз белги-аломатлари бор. Масалан, бу оятда жониворнинг қўлга ўргатилиши билан таълим олганлиги белгиланмоқда.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ
لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ
تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

«Бирор одам учун Аллоҳ унга Китоб, ҳикмат ва пайғамбарлик берганидан сўнг, одамларга: “Аллоҳга эмас, менга ибодат қилинглар”, дейиши жоиз эмас, балки уларга: “Аллоҳнинг китобини одамларга таълим бериб ва ўзингиз ўқиб-ўрганиб, ёлғиз Парвардигорга ибодат қиладиган кишилар бўлинглар” (дейиши жоиздир)» (Оли Имрон сураси, 79-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи илм беришни ўзининг тор шахсий манфаатига айлантирмаслиги, балки уни Аллоҳга ибодат воситаси қилиши керак ва одамларни ҳам шунга чақирмоғи лозим. Илм – Аллоҳдандир, унинг эгаси Яратганнинг Ўзидир. Устоз ўзини бу илмларни шогирдларга етказувчи бир кўприк эканини унутмаслиги лозим.

2. Устоз шогирдига ҳар доим насиҳатда бўлиши керак. Насиҳат – маънавий тарбиядир. У билимларни эзгуликка айлантирувчи восита ҳисобланиб, насиҳатсиз илм манфаат келтирмайди, балки соҳибини мақсадсиз тентиратади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи устоздан олган билимини яхшиликка ишлатиши керак. Акс ҳолда, илмнинг моҳиятига зид иш қилган бўлади. Жамики илмлар Аллоҳдандир, Аллоҳ уларни бандаларининг манфаат ва яхшиликлари учун юборган.

2. Ўқувчи бир вақтнинг ўзида икки-учта масъулиятли вазифаларни бўйнига оладиган бўлса, уларни ҳал этишда ёлғиз Аллоҳга суянмоғи керак. Имконият ва қувват ёлғиз Яратгандандир. Бир ишни бошлашда, у нақадар мураккаб ва оғир бўлмасин, Ўзидан мадад сўралади.

3. Устоз ҳам, шогирд ҳам доимо изланишни канда қилмаслиги керак. Изланиш ақлни чархлайди ва доим фаол ҳолатда бўлишини таъминлайди. Изланмаган олим бир куни жоҳилга айланиши тайин.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا
أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ
الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

«Уни Мисрдан сотиб олган (Миср шаҳрининг ҳокими – Қитфийр деган) киши хотини (Зулайҳо)га: “Уни яхшилаб жойлаштиргин. Шояд бизга бирон фойдаси тегиб қолса ёки ўзимизга бола қилиб олармиз”, деди. Мана шундай қилиб (яъни, ўлимдан, чоҳдан қутқариб ва Миср ҳокимининг кўнглини мойил қилиш билан) Юсуфни – унга барча тушларнинг таъбирини билдириш учун ўша ерга (Миср ҳокимининг уйига) жойлаштириб қўйдик. Аллоҳ Ўз

ишида ғолибдир (яъни, Уни Ўзи хоҳлаган ишни қилишдан ҳеч ким ман қила олмайди), **лекин одамларнинг кўплари** (буни) **билмайдилар»** (Юсуф сураси, 21-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчининг ўқувчиларга илм берадиган жойи ҳар томонлама қулай ва бекаму кўст бўлиши керак. Таълим шароити ва муҳити илм бериш жараёнининг самарали, унумли ва мақсадга тез элтувчи бўлишини таъминлайди. Зарур буюмлар, ашёлар, нур ва иссиқлик етарли даражада бўлиши онгнинг билим олишга сафарбарлигини оширади.

2. Ўқитувчи ишнинг кўзини биладиган бўлиши шарт. Таълим бериш фақатгина илмларни етказиш эмас, турли кутилмаган масалаларни ўз ўрнида ҳал этиб бориш ҳамдир. Ишнинг кўзини билиш, тадбирли ва уддабурон бўлиш, бир томондан, таълим жараёнининг жадал кетишига замин яратса, бошқа томондан шогирдларга ибрат бўлади.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи мукамал таълим олиши учун жойнинг аҳамияти катта. Бу ўқувчининг илм олишга диққатини жамлаши, турли чалғитувчи ҳолатлардан холи бўлиши ва ўзини илм олишга бағишлаши учун муҳим.

2. Ўқувчи якка ҳолда ҳам яхши таълим олиши мумкин. Якка ҳолда таълимнинг жамоавий таълимдан афзаллиги шундаки, устоз шогирдига мос ва унинг қобилиятига мутаносиб илм бериб боради. Шогирд учун ҳам ўзига хос таълим йўсини имкон қадар кўпроқ билим олишда асқатади.

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

«...Айтинг: “Сизлар Аллоҳга динингизни ўргат-
моқчимисиз?! Ҳолбуки, Аллоҳ осмонлардаги ва
Ердаги (бор) нарсани билур. Аллоҳ барча нарсани
билгувчидир!”» (Ҳужурот сураси, 16-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Устоз ўқувчига, аввало, одоб ўргатиши керак.
Одоб шахсни тарбияловчи, уни жаҳолатдан маърифат
ва эзгулик томон етакловчи йўлдир. Одобли шогирд-
лар устоздан изчил ва интизомли билим оладилар.

2. Устознинг ўқувчи олдида ҳурмати бўлиши ло-
зим. Ҳурмат устознинг билими, хулқи ва адолати
орқали қозонилади. Устоз ҳурматини йўқотган бўлса,
шогирдларга кутилган билимни бера олмайди.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Яхши ўқувчи устози ҳузурида одоб сақлайди.
Одоб шогирднинг беагидир. Ахлоқли шогирд устоз-
ни савияли таълимга илҳомлантиради. Илм одоб би-
лан уйғунлашса, эзгуликка хизмат қилади ва ҳаммага,
жумладан, шогирднинг ўзига манфаат келтиради.

2. Ўқувчи устоз ҳузурида ўйламай гапиришдан
сақланиши керак. Сўз отилган ўқ қаби ортга қайтмай-
ди. Уни отишдан аввал мақсад ва мўлжал ҳақида кўп
ва ҳўб мушоҳада қилмоқ кейинги фойдасиз афсуснинг
олдини олади.

وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ
وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السَّحَرَ

«Ва (улар) Сулаймон подшоҳлигидаги шайтонлар (жинлар) айтган нарсаларга эргашдилар. Сулаймон кофир эмас эди, балки одамларга сеҳр ўргатадиган шайтонлар кофир эдилар...» (Бақара сураси, 102-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Яхшилиқни ўргатувчи ўқитувчилар бўлганидек, ёмонликни ўргатувчи ўқитувчилар ҳам йўқ эмас. Билимнинг сифати бор: яхши ва ёмон билимлар. Шайтонлар ва жинлар туфайли эгалланган илм бузғунчи, тубанлаштирувчи ва таназзулга элтгувчидир. Бу каби шайтоний билимларни таниш ва улардан шогирдларни огоҳ этиб бориш лозим.

2. Ўқитувчи қўл остидаги ўқувчиларига олаётган илмлари моҳиятини англатиб, ёмон йўлда фойдаланмасликни ҳам алоҳида уқтириб ўтиши керак. Билимнинг моҳияти уни амалда қўллашда келиб чиқадиган фойдалар ё зарарлар билан белгиланади. Эзгуликка элтгувчи билимларни ўрганиш, ёвузлик келтириб чиқарувчи билимларни эса унутиш лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ҳақ йўлдаги ўқитувчилар тарбияси туфайли баъзан Аллоҳга итоатсиз ўқувчилар ҳам чиқиб қолиши мумкин. Бунда шогирднинг онгини заҳарлаган ва руҳиятига кириб олган шайтоний ҳою ҳаваслар ишти-

роки йўқ эмас. Шу сабабли устоздан билим олишда эзгуликни ният қилиш ниҳоятда муҳим.

2. Яхшиликдан кўра ёмонликни ўрганишга мойил ўқувчилар ҳам топилади. Шайтон инсон онгига эгалик қилишда доим рағбатли ва рақобатга шай рақибдир. Баъзи шогирдлар онгида шайтоний хирсларга мойиллик бўлиб, ўз мақсадлари йўлида илмга хизмат қилдирмоқчи бўладилар.

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

«...Парвардигоринг сени танлар ва сенга барча сўзларнинг таъбирини билдирур ҳамда худди илгари аждодларинг Иброҳим ва Исҳоққа комил қилиб бергани каби, сенга Яъқубнинг (бошқа) фарзандларига ҳам, Ўзининг неъматини комил қилиб берур. Албатта, Парвардигоринг Илм ва Ҳикмат Соҳибидир» (Юсуф сураси, 6-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ўз ўқувчисини танлаб олиши мумкин. Устоз ва шогирд орасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик ва мутаносиблик таълим самарасини белгилайди. Баъзи шогирдлар билан устозлар яхши чиқишадилар. Шундай шогирдларни топиш ва танлаб олиш устоз учун фойдали ва илм бериши лаззатлидир.

2. Ўқитувчининг асосий вазифаси ўқувчига ўзи эшитаётган ҳар бир сўзнинг маъносини тушунишга,

таҳлил қилишга ва ундан хулоса чиқаришга кўмаклашишдир. Таълим жараёнида ўқувчининг онги билимларни таҳлил қилиб, тизимлаштириб бориши муҳим. Бунда ўқитувчи турли усуллар билан ўқувчига кўмаклашиши, унда мушоҳада ва хулосаларни рағбатлантириши лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Аждодлари илмли ўтган кишилардан яхши ўқувчи чиқади. Бир томони – ирсий мойиллик, бошқа томони – оилавий муҳит ва тарбия бундай инсонларнинг илмга мойиллигини оширади.

2. Кишининг илм соҳиби бўлиши нафақат ўзи, балки авлодлари учун ҳам фазилатдир. Чунки илм фақат сўз ё таълим билан эмас, ирсият орқали ҳам ўтадиган хислатдир. Олимнинг фарзанди олим бўлишида ҳайратланарли нарса йўқ, ибрат бордир.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

«Ва унга (Исога) ёзишни ва ҳикмату илмни, Таврот ва Инжилни таълим беради» (Оли Имрон сураси, 48-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

Ўқитувчи пухта ўйланган режа асосида иш юритиши керак. У бугун шогирдига маълум билимни етказар экан, эртага, бир ҳафта, ё бир ойдан кейин қандай илм беришини билиши ва таълимни пухта режа асосида олиб бориши лозим. Режали таълим изчил, тизимли ва мустаҳкам асосга эга бўлади.

Ўқувчига доир хулосалар:

Ўқувчи нафақат ўз замонасида, балки ундан олдин ёзилган китоблардан ҳам хабардор бўлиши зарур. Илм илоҳий ҳикматдур, у, аввал боши, Илоҳий сўздан, Муқаддас китоблардан бошланиб, авлоддан авлодга мерос бўлиб, бойиб борадиган жараёндир. Ўқувчи илмларни мукаммал эгаллашни истаса, илгари ёзилган китоблардан ҳам хабардор бўлиши керак.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

«Албатта, Аллоҳ мўминларга буюк инъом қилди – ўзларидан бўлган (яъни, одам жинсидан бўлган), уларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қиладиган, (гуноҳларидан) поклайдиган ҳамда уларга Китоб ва Ҳикматни ўргатадиган элчи юборди. Ҳарчанд улар (Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик келишидан) илгари очиқ хато-залолатда эдилар» (Оли Имрон сураси, 164-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Яхши устоз Аллоҳнинг инъомидир. Яхши устоз ҳар куни дунёга келмайди. У Аллоҳ берган истеъдод, қобилият, салоҳият ва имконият уйғунлиги туфайли етишадиган ноёб шахсдир. Яхши устоз танлаш нафақат таълимда, балки келажак ҳаётда ҳам муваффақият имконини оширади. Бундай устоз бўлмоқ Аллоҳ томонидан танланмоқ демак.

2. Таълим зулматдан нурга олиб чиқувчи кучдир. Зулмат билимсизликдир. Қоронғуликда одам кам нарсани кўриб, билади. Фақат нур кириб келгач, унга келадиган маълумотлар ортади, билими ошади. Таълим зулматдаги инсонга нур улашиш демак. Устоз таълим берар экан, шогирдларга нур улашаётгани, уларни зулматдан қутқараётганини, унинг бу дунёдаги вазифаси шу қадар улуғлигини ҳис этмоғи лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Устознинг илми ва билимидан фойдаланиш ўқувчининг ўзига боғлиқ.

2. Ўқувчи ўрганган билимига қараб зулматдан нурга чиқади. Қанча кўп ўрганса, ёруғлик ҳам шунга яраша бўлади.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Парвардигоро, уларнинг орасига ўзларидан бўлган, уларга оятларингни тиловат қилиб берадиган, Китоб ва ҳикматни (Қуръон ва ҳадисни) ўргатадиган ва уларни поклайдиган бир пайғамбарни юбор! Шубҳасиз, сен Қудрат ва Ҳикмат Соҳибсан»
(Бақара сураси, 129-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

1. Ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги яқинлик таълим олишни енгиллаштиради. Бундай яқинлик шогирднинг устозига ишонч-ҳурмати, устознинг шогирдига

меҳр-мурувватидан келиб чиқади. Устоз ва шогирд ўртасида илиқ муносабатлар бўлиши таълим жараёнига барака киритади.

2. Барча ўқитувчи ҳақиға дуода бўлиши лозим. Ўқитувчи омонлиги ва фаровонлиги унинг таълимга бор меҳр-ғайратини бағишлашига сабаб бўлади. Бас шундай экан, ўқитувчи ҳақиға дуода бўлиш ўқувчининг ва таълимнинг манфаати тақозо қиладиган амалдир.

Ўқувчига доир хулосалар:

1. Ўқувчи назария ва амалиётни ҳар доим бирга олиб бориши керак. Билим тажриба билан мустаҳкамланади. Эшитган, ўрганган ва билганларини амалда қилиб кўрсатиш орқали толиби илм билимларини тасдиқлайди, мустаҳкамлайди ва уларнинг фойдасини амалда кўради. Шунингдек, тажриба ҳам орттиради. Шу сабабли ўрганганларини амалиётда синаб кўриш уни эзгуликка хизмат қилувчи фойдали билимга айлантиради.

2. Ўқувчи устознинг яхшилик элчиси эканини англасин. Устоздан билим ва ибрат олар экан, ўқувчи ундан келаётган эзгуликни фаҳмласин. Зеро, келажакда ушбу билимлардан фойдаланар экан, устози уларни яхшилик сифатида, яхши ниятлар ила тақдим этгани масъулиятини ҳис этиб турсин.

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنَظِقَ الطَّيْرِ
وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

«Сулаймон (пайғамбарлик ва илмда) Довудга во-
рис бўлди ва айтди: “Эй одамлар, бизга қушлар-

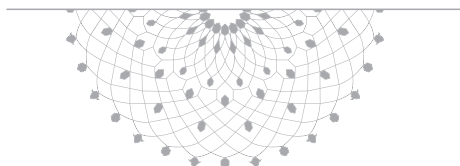
нинг (ва барча жониворларнинг) тили билдирилди ҳамда (пайғамбар ва подшоҳларга бериладиган) барча нарсалардан берилди. Албатта, бу очик фазлу марҳаматнинг ўзидир"» (Намл сураси, 16-оят).

Ўқитувчига доир хулосалар:

Аллоҳ – устозларнинг Мураббийсидир. У Ўзи истаган, инсон ақлига келмаган йўллар билан илм берадиган Зот. Яратгувчининг илми чексиз ва бениҳоядир. Унинг қудрати, илми ва тадбирларига инсон ақли изоҳ топишга қодир эмас. У истаса, истаган бандасини ҳеч ким билмайдиган имомларга соҳиб қилиши мумкин. Ҳар бир илм заррадан то коинот қадар Ундан етаётганини англамоқ лозим.

Ўқувчига доир хулосалар:

Инсон астойдил ҳаракат қилса, ҳатто қуш тилини ҳам ўрганиши мумкин. Фақат бунда жидду жаҳд билан ҳаракат қилиш, иродасини намоён этиш, меҳнат қилиш, асосийси, илмлар калитини Аллоҳдан сўраш керак. Аллоҳ лозим кўрса, шогирд ҳаракат қилса, эгаллаб бўлмайдиган илм йўқ, у, ҳатто қуш тили бўлса ҳам.

II КИТОБ

ЮСУФ СУРАСИДАН
ИБРАТЛАР

ЮСУФ СУРАСИДАН ОЛИНАДИГАН ИБРАТЛАР ВА ХУЛОСАЛАР

Пайғамбарлар ҳаётидан ҳикоя қилувчи ушбу сура ҳижратдан аввал Маккада нозил бўлган. Сура китобда жойлашган тартиби бўйича 12-, нозил бўлиш тартибига кўра эса 53-дир. Оятлар сони 111 та, ундаги сўзлар сони 1795 та, ҳарфлар сони 7125 та. Унда, асосан, Аллоҳнинг пайғамбарларидан Юсуф алайҳиссаломнинг ҳаёти, у зотнинг бошига тушган балолар, ўз яқинларидан кўрган кулфатлари, қудуққа ташланганлари, тухматга йўлиққанлари... ва бу кўргиликларни қандай енгиб ўтганлари ҳақида сўз боради.

Ушбу сура Макка мушрикларидан айримлари яҳудлар билан учрашиб, Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларида сўзлашганларида, улар маккаликларга: “Муҳаммаддан Яъқуб авлодлари нима сабабдан Шомдан Мисрга кўчганлари ҳақида ва Юсуф қиссаси ҳақида сўранглар-чи, нима дея оларкин?” деганларида нозил бўлган.

Қуръони карим қиссаларидан кўзланган мақсадлар:

1. Муҳаммад алайҳиссалом Аллоҳнинг Пайғамбари ва Қуръони каримнинг илоҳий Китоб эканини исбот қилиш.
2. Муҳаммад алайҳиссалом ва у зотнинг умматлари қалбига собитлик бағишлаш ва уларга тасалли бериш.
3. Инсонларни имон – Ислом йўлига тарғиб қилиш.
4. Ғалаба, охир-оқибат, мўминларники экани ва кофир золимларнинг ҳалок бўлишларини баён қилиш.
5. Халқларнинг муваффақияти ва ҳалокати сабабларини кўрсатиш.

6. Имон – Ислоннинг бахт-саодат йўли эканини, кўфр ва зулм ҳалокат йўли эканини англатиш.

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱)

«Алиф, Лом, Ро. Ушбулар аниқ Китобнинг оятларидир».

1. Қуръон – ақл булоғи.

2. Қуръони каримнинг мўъжизалиги унинг «الر» каби оддий ҳарфлардан тузилганидир. Шундай бўлса ҳам араблар Қуръонга ўхшаган бошқа бирор нарсани келтира олишмаган.

3. Қуръони каримдаги мўъжизалар, ибратлар, насихатлар, ажойиботларни англаш учун аввал оятни яхшилаб ўқишимиз керак. Шунда хулосалар чиқиб келаверади ва, охир-оқибат, Қуръони карим барча нарсаларни қамраб олганини ўқувчи англайди.

4. Қуръони карим тушунишга жуда ҳам осон ва енгил.

5. «Алиф, лам, ро» дейиш билан Қуръони карим бизга муҳим маълумотларни беришдан аввал эътиборимизни ўзига тортмоқда. Бундан келиб чиқадики, инсон муҳим маълумот беришдан аввал бошқаларнинг эътиборини ўзига қаратиши лозим.

6. Қуръони карим ўзининг очиқ-ойдинлиги, воқеа-ҳодисаларни очиб бериши билан нима учун нозил бўлганини кўрсатади. Қуръони карим бу билан бизнинг ақлларимизни очади. Ундаги очиқлик инсон ақлига ўтади. Ақлга ўтган заҳотиёқ худди қоронғи йўл бирдан ёритилганда инсон қаерга кетаётганини билиб қолганидек, унинг қаерда эканини ва қайси йўлдан кетиши кераклигини кўрсатиб беради.

Хусусан, бу оятда «**تلك**» дейиляпти, бу “анави” деган маънони билдиради. “Анави” юқоридаги, тепадаги нарсага ишора қилади. Бу эса, ўз навбатида, Қуръони каримнинг мартабаси қанчалар юксак эканини кўрсатади.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲)

«Албатта, Биз уни (Китобни) англашингиз учун арабий Қуръон тарзида нозил қилдик».

1. Аллоҳ таолонинг “нозил қилдик” сўзидан Унинг Олий зот экани тушунилади. Чунки “нозил қилмоқ” – “юқоридан пастга туширмоқ” дегани.

2. Бу оят Пайғамбар алайҳиссаломнинг араб эканликларига далолат қилади. Қуръон Пайғамбаримизга араб тилида нозил бўлган. “Сизлар ақл юритсангиз” деганда, бутун инсониятга хитоб қилинмоқда. Бу эса Пайғамбаримизнинг бутун башариятга элчи қилиб юборилганларига ишорадир.

3. Қуръони каримнинг араб тилида нозил қилинганлиги унинг бошқа тилларга айнан араб тилидагидек таржима қилиб бўлмаслигини ҳам кўрсатади.

Чунки у араб тилида нозил бўлган, унинг бутун руҳияти ва моҳияти шу тилда кўринади. (Баъзан унинг маъносини тушунмасак ҳам, оҳанги билан қалбимизга таъсир қилади). Бошқа тилларда бундай бўлмайди.

4. “Қуръон араб тилида нозил қилинди” дегани “дунёда араб деган бир миллат бор”, деганидир. “Ислом дини шу миллатдан тарқалди”, деганидир.

5. Қуръонни англаш учун, аввало, ақл юритиш керак. Оятларни тадаббур қилиш лозим. “Шояд ақл

юритсангиз” дейилишидан мақсад шуки, Қуръон айнан ақл юритишимиз учун нозил бўлган.

6. Яна ушбу оятдан Аллоҳ таоло ҳар бир қавмга улар тушунишлари учун ўзларининг тилида ваҳий жўнатишини ҳам билиб олсак бўлади. Демак, Қуръоннинг нозил қилинишидан мақсад унинг тушунилиши ва ҳаётга олиб кирилиши экан.

7. Қуръони каримнинг мақсадларидан бири ва асосийси – ақлни уйғотиш. Демак, ақл ухлаган ва мудраган ҳолатда бўлар экан-да. Қуръон эса уни уйғотиб, тўғри йўлга йўналтиради. Бу – ақл ҳар доим ҳам тўғри юравермаслигини англатади. Уни ўз ҳолига ташлаб қўйсак, ўнгга юр, чапга юр деб турмасак, нотўғри ўринларга ва зараримизга ишлар экан.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ
وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ (۳)

«Биз Сизга ушбу Қуръон (сураси)ни ваҳий қилишимиз билан бирга, гўзал қиссани айтиб берурмиз. Сиз эса (эй Муҳаммад!), ундан (ваҳийдан) олдин беҳабарлардан (бири) эдингиз».

1. Қуръони карим ўзида энг гўзал қиссаларни жамлаган. “Қисса” деганда ҳаётда бўлган воқеаларни тушунамиз. (Бошқалар ҳаётда бўлмаган воқеаларни ҳам “қисса” деб номлашаверади).

Шунинг учун “ҳаётий гўзал қисса эшитаман” деган одам Қуръони карим қиссаларига қулоқ солсин.

2. Юсуф алайҳиссалом қиссалари энг гўзал қиссадир.

3. Бу оят тарих илмининг аҳамиятини кўрсатади. Биз учун бу қиссалар тарих ҳисобланади. Ўтмишни билиб туриб келажак ҳақида хулоса чиқарамиз.

Қуръоннинг бутун инсониятга нозил бўлганидан келиб чиқадиган бўлсак, тарих илмини ҳар бир инсон ўрганиши ва билиши керак. Тарихини билмаган одам бугунини ва келажагини билмайди.

4. Мана шу қиссаларни Пайғамбар алайҳиссаломга ваҳий қилиш орқали Аллоҳ таоло у зотнинг Пайғамбар эканликларини исбот қиляпти. Чунки бир неча минг йил аввал ўтиб кетган инсон тарихини ўта аниқлик билан айта олиш учун кишига хабари етган бўлиши керак.

5. Пайғамбарлар ҳам ҳамма нарсаларни билишмайди. Уларга зарур бўлган маълумотларни Аллоҳ таоло етказиб беради. Улар ҳам оддий инсон.

Оддий инсонлардек улар ҳам баъзи нарсалардан хабарсиз бўлишлари мумкин. Бу айб ҳисобланмайди, чунки улар инсон, фаришта эмаслар.

6. Инсон ўзига ўргатилган ва уқтирилган нарсанигина билади. Унга ўргатилмаган нарсани билмайди.

7. Инсоннинг ақли, у қанчалар кучли бўлса-да, уйқу ва ғафлат ҳолатида бўлиши мумкин. Ақл ҳақиқатан ҳам тирилиши учун узлуксиз ва режали таълим олиши керак. Шундагина у уйғоқлик ҳолатига чиқа олади.

8. Инсоннинг ўз мақсади йўлида сабр билан бардавом бўлиши уни, албатта, муваффақиятга олиб боради.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (٤)

«Эсланг, Юсуф (ўз) отасига (Яъқубга) деди: “Эй отажон! Мен (тушимда) ўн битта юлдуз, Қуёш ва

Ойни менга сажда қилаётган ҳолларида кўрдим»».

1. Отанинг фарзандларига бўлган шафқати, уларга келадиган зарарларни даф қилишга ҳаракат қилиши ушбу оятда кўринади.

2. Бу оятда фарзанднинг ота-она билан гаплашганда уларга кўрсатган одобини “Эй отажон” деган сўздан англаймиз.

3. Ислом тушни инкор этмайди. Тушга аҳамият берилади ва у таъбир қилинади.

4. Онага яхшилик қилиш отага яхшилик қилишдан аввал туради. Негаки, Юсуф алайҳиссалом тушларини айтаётганларида биринчи Қуёшни, кейин Ойни зикр қилдилар. Қуёш она тимсоли, Ой эса ота тимсолидир.

5. Онанинг Қуёшга ўхшатилишидан келиб чиқадиган бўлсак, ёш бола отадан кўра онага кўпроқ муҳтож бўлади. Чунки Қуёш ўзининг нури, ҳарорати билан ҳар қандай инсон учун биринчи даражада муҳим бўлади.

6. Тушлар келажакдан хабар бериши мумкин.

7. Пайғамбарларнинг тушлари ваҳий ўрнида бўлади ва тушни таъбир қилиш Юсуф алайҳиссаломнинг мўъжизаларидан бўлган.

Юсуф алайҳиссаломнинг қиссаларига назар солсак, бутун ҳаётлари тушларининг ўнгга айланишидан иборат бўлганини кўрамиз.

8. Ишлар охирига қараб баҳоланади. Чунки Юсуф алайҳиссалом ака-укаларини юлдузлар сифатида кўрдилар. Бу ишнинг охири яхши бўлишига далолатдир.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ
الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (٥)

«(Отаси) айтди: “Эй ўғилчам! Тушингни биродарларингга сўзлаб бермагин! Акс ҳолда, сенга қаттиқ макр қилишади. Зеро, шайтон инсонга аниқ душмандир”».

1. Ёш болага мулойим муомалада бўлиш ва уни эркалатиш мумкин. (Бу ишни пайғамбарлар ҳам қилганлар.)

2. Муҳим ишларда эҳтиёткор бўлиш керак, баъзи гапларни маълум вақтгача беркитиб туриш зарур.

3. Гуноҳ қилишдан эҳтиёт бўлиш лозим. Зеро, бошқаларни ҳам гуноҳга қўл уришларига сабабчи бўлиб қолмаслик керак.

4. Ҳасад ака-укалар, яқин қариндошлар ўртасида ҳам мавжуд.

5. Зарар бериши мумкин бўлган нарсалардан узоқроқ туриш лозим.

6. Бир инсонга насиҳат қилиш учун бошқа бировнинг ёмонликларини айтиш ғийбат эмас.

7. Катталар кичикларга ҳасад қилиши мумкин.

8. Шайтон ҳар бир инсонга таъсир қила олади, бундан пайғамбарларнинг фарзандлари ҳам мустасно эмаслар.

9. Тушни ҳар кимга ҳам айтиб бўлмайди.

10. Кундошлар орасидаги адоват уларнинг фарзандларига ҳам ўтиши мумкин.

11. Шайтон инсонлар орасида васваса қилиб юради.

12. Шайтон инсонга ўз амалини чиройли кўрсатади. У инсон истайдиган томондан келади.

13. Ҳар бир ота фарзандининг униб-ўсишини, унга яхшилик бўлишини истади. Аммо ака-укалар ўртасида ундай бўлмаслиги мумкин.

14. Панд-насиҳат ва йўл-йўриқ мўминнинг қалбини поклайди.

15. Юсуф алайҳиссалом тушларининг қанчалик аҳамиятли эканини ҳис қилдилар. Шунинг учун оталарига айтдилар. Демак, ёш бола ҳам жиддий нарсаларни тушуниши мумкин экан.

16. Ўргатувчи ва ўрганувчи ўртасидаги ўзаро меҳр-муҳаббат тарбияни янада кучайтиради. Ўрганувчини ўргатувчининг билимидан кўпроқ фойдаланишга ундайди.

17. Бўладиган ишлардан баъзи кишиларни олдиндан хабардор қилиб қўйган яхши.

18. Ўргатувчи воқеликни яхши ҳис қилиши ва унга доим муносиб жавоб топа олиши керак.

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (٦)

«Шу (тушингда кўрганинг) каби Раббинг сени танлаб олади, сенга гаплар (тушлар ёки илоҳий китоблар) мазмунини ўргатади ва икки боболаринг – Иброҳим ва Исҳоққа тўла бергани каби сенга ва Яъқуб наслига (Ўзининг) неъматини тўла бахш этади. Албатта, Раббинг билим ва ҳикмат эгасидир».

1. Пайғамбарлар Аллоҳ томонидан танланадилар. Бу меҳнат қилиб, машаққат чекиб эришиладиган мақом ёки мансаб эмас.

2. Пайғамбарлик ҳам, ҳокимият ҳам илмсиз бўлмайди.

3. Бобога ҳам ота номини ишлатса бўлади.

4. Бандага берилган неъмат ўша бандага боғланиб турган барчага кўрсатилган неъмат ҳисобланади.

5. Инсон ўзи маъқул қилган, кўзига яхши кўринган нарсаларни танлайди.

6. Уламоларнинг улуғликлари бошқалар кўра олмайдиган нозик нарсаларни чиқариб олишда кўрилади.

7. Ёшликда берилган тарбия улғайганда фойда беради.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ (۷)

«Ҳақиқатан, Юсуф ва (унинг) биродарлари (қиссаси)да сўровчилар учун аломатлар бордир.

1. Юсуф сурасида ҳаётини ибратлар жуда кўп. Ҳаётини ўрганмоқчи бўлган одам бу суранини диққат билан ўрганиши керак.

2. Бу сурада Аллоҳ таолонинг улуғ қудратини, ҳикматини, бандаларига бўлган лутфу марҳаматини кўришимиз мумкин.

3. Қуръонни ўқиётган ҳар бир одам оятлардан ўзини сабоқ чиқариб ўқиши керак.

4. Илм фақат қизиққан, сўраган, эътибор берган одам учун фойдали бўлади, акс ҳолда, инсонга ҳеч қандай нафи тегмайди.

5. Ҳаётга диққат билан қараган, уни яхшилаб кузатган одам Аллоҳ таолонинг нақадар мукамал, бениқсон ва қудратли Зот эканини кўради.

إِذْ قَالُوا لْيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ آبَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ آبَانَا
لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۸)

«Ўшанда (акалари) айтдилар: “Юсуф ва унинг укаси (Биньямин) отамизга биздан кўра суюклироқдир. Ваҳоланки, биз бир тўп (кўпчилик)миз. Ҳақиқатан, отамиз аниқ гумроҳлик узрадир».

1. Қалб мойиллиги инсон бошқарувида эмас.

2. Ҳар қандай ишда, кўча-кўйда, оилада адолатли бўлиш керак. “Адолат” деганда фақат раҳбарнинг қўл остидагиларига нисбатан қиладиган адолатигина тушунилмасин.

3. Умумий манфаат бор жойда инсонлар жамлана олишади. У қанчалар зарарли, қанчалар хатарли бўлишининг фарқи йўқ.

4. Куч-қувват ва сон жиҳатдан кўплик одамни ғурурлантиради.

5. Аҳмоқларгина айбни ўзидан эмас, бошқадан қидирадилар. Ака-укалар ҳам айбни ўзларидан қидирмадилар, оталарини айбладилар.

6. Таассуб – тарафкашлик, у ёмонлик, макр-ҳийла-ни келтириб чиқаради.

7. Ҳасад – душманликнинг боши. Ҳасадгўй ҳеч қачон бахтли бўла олмайди.

اَقْتُلُوا يُوسُفَ ۖ اَوْ اَطْرَحُوْهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَيِّكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ
بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (۹)

«Юсуфни ўлдиришлар ёки бирон ерга олиб бориб ташланглар, (шундагина) оталарингиз фақат

сизларга боқар. Кейин эса (тавба-тазарру қилиб) яхши қавм бўлиб олурсизлар».

1. Иккита зарарли ишдан бирини танлаш керак бўлса, зарари камроғи олинади.

2. Гуноҳ қилишдан аввал тавбага азму қарор қилиш гуноҳ қилишни оқлолмайди.

3. Инсон шайтон васвасасига қулоқ соладиган бўлса, тубанлашади.

4. Фазилат эгалари, кўпинча, паст, хулқи ёмон инсонлар тарафидан тазйиққа учрайдилар.

5. Инсон ғазабланганда ўз жиловини – ақлини йўқотиб қўяди.

6. Оятда айтилган воқеалардан чиқарилган ҳикматлар, фойдалардан мақсад инсоннинг қалбига тавҳид уруғини яхшилаб экиш ва ширкка қарши курашишдир.

7. Улуғ мақсадларга улуғ воситалар орқали эришилади.

8. Инсон бир ишнинг ёмонлигини билиши мумкин, лекин, кўпинча билиб туриб ҳам ўзини тўхтата олмайди.

9. Инсон, ҳатто ўзининг яқинларидан ҳам эҳтиёт бўлиши керак.

10. Бир гуноҳ иккинчи гуноҳга етаклайди.

11. Фарзандлар билан бўладиган муомалада адолатли бўлиш керак.

12. Қалбда ёмон туйғу пайдо бўлиши биланоқ, унга эътибор қаратиш лозим. Чунки у вақт ўтиши билан катталашиб кетиши мумкин.

13. Шайтоннинг инсон қалбига кириб келадиган эшиклари кўп.

14. Киши худди бошқа бировнинг мол-дунёсига ҳасад қилгани каби унинг обрў-эътиборига ҳам ҳасад қилиши мумкин.

15. Инсон аксар пайт ўз манфаатини ўйлаб ҳаракат қилади.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ
بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ (۱۰)

«Улардан бир сўзловчи деди: “Юсуфни ўлдир-мангиз, балки агар (бирор нарса) қилмоқчи бўл-сангиз, уни қудуқ қаърига ташлангиз, (шунда) уни баъзи йўловчилар олиб кетар!”»

1. Ўғайлардан кўра туғишганлар ўртасида меҳр-муҳаббат кучлироқ бўлади.

2. Қотиллик – катта гуноҳ.

3. Кўчада тушиб ётган нарсани эгасига қайтариш мақсадида олиш мумкин.

4. Мақсад ҳосил бўладиган миқдор билан чегараланиш керак.

5. Ақлли, фаросатли одамларнинг борлиги ёмонликларнинг камайишига сабаб бўлади.

6. Гапирувчи муҳим эмас, унинг гапи муҳим.

7. Яхшилик қават-қават бўлганидек, ёмонлик ҳам қават-қаватдир.

8. Ёши катта одамнинг ёши кичикдан ақллироқ бўлгани яхши.

9. Битта отадан туғилган фарзандлар ҳам ҳар хил бўлиши мумкин.

10. Ҳасадгўй ҳеч қандай айби бўлмаган одамга ҳам ҳасад қилаверади.

11. Таълим-тарбия ўз натижасини бериши учун банда Раббисидан доимий равишда ёрдам олиб тури-

ши, яъни ёрдам сўраб туриши керак. Фақатгина банданинг ҳаракати етмайди.

12. Тарафкаш одамлар, асосан, ўз қавмдошларига кулоқ солишади. Шу боис уларни ичларидан тўғрилаш осонроқ.

13. Йўловчилар қўп юрадиган йўлларга уларга зарур бўлган нарсаларни ҳозирлаб қўйиш савобли ишлардандир.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (۱۱)

«Дедилар: “Эй отамиз! Нечун Сиз Юсуфни бизга ишонмайсиз? Ахир, биз унга жуда хайрихоҳмиз-ку!

1. Режалаштириш ижро этишдан аввал келади.

2. Бир ишни амалга оширишдан олдин алдовлар, макр-ҳийлалар қилиш ниятнинг ёмонлигига далил. (Ака-укалар оталарини “Юсуф биз билан ўйнаб-кулади” деб, алдаб олиб кетишди).

3. Мўмин ўзи тўғриси ўз бўлгани учун унга қасам ичиб гапирган одамнинг гапларига ишонади.

4. Оталарнинг фарзандларига меҳрибон бўлишлари табиий ҳолдир.

5. Бир нарсага эришмоқчи бўлган киши астойдил оёқ тираб олса, албатта, унга етишади.

6. Инсоннинг ичида ўйлаган ўй-фикрлари баъзан ташига чиқиб қолади.

7. Насиҳатгўйлик инсоннинг омонатдорлик белгисидир.

8. Баъзан инсон макр-ҳийласини яшириб, ўзини меҳрибон, шафқатли қилиб, яъни ичидагининг бутунлай тескарисини кўрсатиши ҳам мумкин.

9. Ҳасадгўйга ишониб бўлмайди.

10. Ёмон ниятли одамлар, кўпинча, тилёғлама бўлишади. Бу ерда ҳам ака-укалар оталарининг у ёнларидан, бу ёнларидан ўтиб, тилёғламалик қилишди. Аслида эса ниятлари ёмон эди.

أَرْسَلُهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۱۲)

«Эртага уни биз билан бирга жўнатинг, яйраб ўйнасин! Биз унинг учун қўриқловчилармиз».

1. Гуноҳ аралашмаган ўйинларни ўйнаш мумкин.

2. Ака-укалар доим бир-бирларини қўриқлашлари керак.

3. Болалар ўйинни яхши кўришади.

4. Ота фарзандларни бошқариб туради.

5. Бир инсонни фикридан қайтармоқчи бўлсанг, унга яхшилик қилаётгандек, унинг фойдасига иш қилаётгандек кўриниш керак. Бу ҳаракатлар бесамар кетмайди.

6. Ота, одатда, фарзандларининг динига, жисмига ёрдам берадиган ишлар қилиш пайида бўлади.

7. Сафар, кўнгилочар сайрларга чиқиш инсон соғлигига фойдалидир.

8. Кичиклар айланиш, ўйнаш учун чиққанидек, катталар ҳам шундай қилиши мумкин.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ
وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (۱۳)

«(Яъқуб) деди: “Уни олиб кетишингиз мени жуда ташвишлантиряпти, сизлар ундан ғафлатда бўл-

ган чоғингизда (ногоҳ) уни бўри еб кетишидан қўрқаман”».

1. Ғам чекиш, хафа бўлиш табиий ҳолатдир.

2. Хусуматли одамга баҳона топиб бермаслик керак. Инсон ўзи билмаган ҳолда ёмон ишларга баҳона топиб бериши мумкин.

Бало тилдан келади.

3. Бир нарсани (ёки кишини) қаттиқ яхши кўриш ундан доим хавотир олиш ва қизғанишга сабаб бўлади.

4. Бўри инсонни ғажиб ташлай оладиган ҳайвон ҳисобланади.

5. Ўйин-кулги билан банд бўлиш инсонни асосий нарсалардан чалғитиб, ғафлатга солиб қўйиши мумкин.

6. Ота фарзандлари ҳақида доим яхши фикрда бўлади, улардан ёмон гумон қилмайди.

7. Инсон ўзига омонат қилиб топширилган нарсаларга аҳамиятли бўлиши керак.

8. Олим нодоннинг кимлигини билади. Лекин нодон олимнинг кимлигини билмайди.

Олим олим бўлишидан аввал нодон бўлган. Нодон эса нодон бўлишидан аввал олим бўлмаган.

9. Яхши фарзанд отани хафа қиладиган ишлардан узоқроқ бўлади.

10. Қўрқув табиий ҳолат бўлиб, у инсоннинг хоҳишига бўйсунмайди.

11. Устоз ва шогирд ўртасидаги ишонч доим сақланиши керак. Шундай бўлгандагина муваффақиятга эришиш мумкин.

12. Қийин ҳолатда қолган одам узрли ҳисобланади.

فَالُوا لَيْنَ أَكَلَهُ الدُّبُّ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ (۱۴)

«Айтдилар: “Биз бир тўда бўла туриб, мабодо уни бўри еб кетса, унда биз роса зиён кўрувчилар бўлиб қоламиз-ку?!”»

1. Душман инсон ғафлатда эканида хужум қилади.
2. Бирлик ва кўплик – кучлилик сабабларидан ҳисобланади.
3. Душманига имкон берган одам ҳалок бўлади.
4. Ака-укасига беэътибор бўлган одам улардан қадрсизроқ нарсаларга кўпроқ беэътибор бўлади.
5. Ўзини эътиборсиз кўрсатиш ҳам ҳийланинг бир туридир.
6. Тақво, илм мерос бўлиб ўтадиган нарса эмас.
7. Ҳар бир сўз ўз ўрнида ишлатилиши керак.
8. Ҳақ сўз ҳам нотўғри жойда ишлатилиши мумкин.
9. Баъзи инсонлар бўридан ҳам хавфлироқдирлар.
10. Тилга олинган сўз амалга ошиши мумкин.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجَبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ
لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۵)

«Бас, уни олиб кетишгач ва уни қудуқнинг қаърига ташлашга келишиб олишгач (уни амалга оширдилар) (Биз) унга: “Бу ишлари тўғрисида уларга (кези келганда), албатта, хабар берурсан, ваҳоланки, улар (Юсуф эканингни) сезмайдилар”, деб ваҳий қилдик».

1. Оғир ҳолатда турган инсонга ёрдам бера олишингни айтишинг уни қувватлантиради.

2. Мўмин ҳам катта гуноҳ қилиб қўйиши мумкин.
3. Аллоҳ таоло ёши кичикларга ҳам илҳом бериши мумкин.
4. Пайғамбарлар ҳам зоҳирига қараб ҳукм қилишади.
5. Инсон табиатан яхшиликка мойил қилиб яратилган. Ёмонликка эса, кўпинча, нафсга эргашиш орқалигина қўл уради.
6. Мўмин одам ҳар қандай ҳолатда ҳам Аллоҳ таоло билан боғланган бўлади. У Раббисидан умидини узмайди.
7. Мўминга келган балолар унинг даражаси ошишига сабаб бўлади.
8. Кулликнинг энг юқори чўққиси – банданинг Раббисига куллик қилишидир.
9. Мўминнинг бошига келган балолар унга берилажак имкониятларнинг хабарчисидир.
10. Вақтнинг ўтиши, ҳолатларнинг ўзгариши ҳам инсонга кўп нарсаларни унуттириб юборади.

وَجَاؤُوا آبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (۱۶)

«Улар кечқурун оталари олдига йиғлаган ҳолларида келиб:

1. Кўз кўздан уялади (кишининг юзи иссиқ).
2. Йиғлаб гапираётган ҳамманинг ҳам гапи тўғри бўлавермайди (баъзан айбни яшириш учун ҳам кўз ёш тўкилади).
3. Жиноятлар, одатда, кечки пайти қилинади.

قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ
الذَّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (۱۷)

«Эй ота, бизлар Юсуфни нарсаларимиз олдида қолдириб, қувлашиб кетган эдик, уни бўри еб кетибди. Энди рост гапирсак ҳам, сен бизларга асло ишонмайсан», дедилар».

1. Мусобақалашиш мумкин.

2. Ёлғон гапнинг ёнида унинг ёлғонлигини билдириб турувчи ишора бўлади.

3. Баъзи инсонлар ўта фаросатли бўладилар ва ишларнинг ҳақиқатини сезиб турадилар.

4. Айбини яшираётган одамнинг гаплари пала-партиш бўлади.

5. Айбдор одам ёлғонлари билан ўзини ҳимояламоқчи бўлади.

وَجَاؤُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً
فَصَبِرْ جَمِلاً وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ (۱۸)

«Ва унинг (Юсуфнинг) қўйлагини ёлғон қонга (яъни, бир қўйни сўйишиб ўшанинг қонига) бўяб келтирдилар. (Шунда Яъқуб) айтди: “Йўқ! Сизларга ҳавойи нафсларинг бирон (ёмон) ишни чиройли қилиб кўрсатган. Энди (менинг ишим) чиройли сабр қилмоқдир. Сизлар сўзлаётган бу нарса (айрилик-мусибат) устида мадад сўраладиган Зот ёлғиз Аллоҳдир».

1. Бир нарсага вақти-соати етмасидан олдин эришмоқчи бўлган одам ундан махрум қилинади.

2. Жиноятни исботлашда далил-исботга суянилади.

3. Аллоҳнинг ёрдамисиз сабр қилиш мумкин эмас.
4. Ҳар қандай иш ўз устасига топширилиши керак.
5. Инсоннинг нафси баъзи бир ишларни, гарчи улар хатарли бўлса ҳам, чиройли ва енгил қилиб кўрсатиши мумкин.
6. Эътироз билдириш мумкин.
7. Баъзи инсонлар макр-ҳийла ва алдовга жуда уста бўладилар.
8. Бир инсоннинг ёмонликлари кўпайиб кетиши унинг табиати бузилишидандир.
9. Мусибатга тушган одам шу мусибатни енгиллаштириш учун йўл қидиради.
10. Мусулмон одам зийрак бўлиб, келган ҳар бир хабарга ишониб кетавермаслиги керак.
11. Гўзал сабр мусулмоннинг қуролидир.
12. Мўмин мусибатлар Аллоҳдан эканини билади. Ўз ҳолатига рози бўлади ва ундан чиқиш йўлларини излайди.
13. Ҳар бир ишнинг аҳамияти унинг ҳаётда тутган ўрнига қараб белгиланади.
14. Бу оятда Аллоҳга бўлган имоннинг инсонга таъсири қанчалар юқорилигини кўриш мумкин.
15. Фаросатли одам жинойтчининг ўзини оқлаш учун кўрсатган далил-исботлари ўзига тескари эканини сезади.
16. Ҳақ даъвогар доим аниқ-равшан далилларга таянади.
17. Таваккал қилиш, Аллоҳга топшириш инсон қўлидан келган ҳамма ишни қилгандан сўнг бўлади.
18. Баъзи ишларда арқонни узунроқ ташлаш кўпроқ фойдалидир.

19. Ёлғончи кимсалар бошқалар уларга ишонишлари учун воқеаларни бўрттирадилар.

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوُهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا
غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بَضَاعَةٌ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (۱۹)

«(Юсуф қудуққа ташланганининг учинчи куни, у очликдан азобланиб ётганида) **бир карвон келиб, ўзларининг сув изловчиларини** (сув келтиргани) **юборганларида, у челақни** (қудуққа) **ташлаган эди,** (сувнинг ўрнига челаққа осилиб Юсуф чиқди. Шунда у): **“Суюнчи беринглар, бу бола-ку!”** деб юборди. **Сўнг уни сотиладиган нарсалари қатори яшириб қўйдилар.** Аллоҳ уларнинг қилаётган амалларини билиб тургувчидир».

1. Балодан қутулиш учун оз имкониятдан ҳам фойдаланиш керак.

2. Одам ўзининг хурсандчилигини билдириши, эълон қилиши мумкин.

3. Қиммат нарсаларнинг эгаси уларни доим яширади.

4. Агар Аллоҳ инсонга ёрдам берса, уни балиқлар бор жойдан юлдузлар турадиган жойгача кўтариши мумкин.

5. Аксар тижоратчилар ҳамма нарсадан фойда олишга уринадилар.

6. Нажот эшиги доим яқин бўлади. Нажот доимо кутилмаган жойдан ва энг охирги пайтда келади.

7. Бир инсоннинг мушибати ким учундир қувонч бўлиши мумкин.

وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (۲۰)

«(Кейин, карвон Мисрга етиб келгач,) **уни арзон баҳода – бир неча тангага сотиб** (чунки) **улар** (Юсуфга) **қизиқмаган эдилар**».

1. Инсон ўзининг ҳақиқий баҳосини Ер ўлчовлари билан аниқлай олмайди, балки осмон ўлчовлари билан аниқлайди.

2. Қимматбаҳо нарса ҳам баъзилар кўзида қадрсиз кўриниши мумкин.

3. Инсон ўзига керак бўлмаган нарсани арзон баҳоларга сотиб юборади.

4. Ердан топилган нарса, кўпинча, қадрсиз бўлади.

5. Инсон ўзини суймаганлардан ўзини узоқроқ тутгани маъқул.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱)

«**Уни Мисрдан сотиб олган** (Миср шаҳрининг ҳокими – Қитфийр деган) **киши хотини** (Зулайҳо)га: “**Уни яхшилаб жойлаштиргин. Шояд бизга бирон фойдаси тегиб қолса ёки ўзимизга бола қилиб олармиз**”, деди. Мана шундай қилиб (яъни, ўлимдан, чоҳдан қутқариб ва Миср ҳокимининг кўнглини

мойил қилиш билан) **Юсуфни – унга барча тушларнинг таъбирини билдириш учун, ўша ерга (Миср ҳокимининг уйига) жойлаштириб қўйдик. Аллоҳ Ўзи ишида ғолибдир** (яъни, Уни Ўзи хоҳлаган ишни қилишдан ҳеч ким ман қила олмайди), **лекин одамларнинг кўплари (буни) билмайдилар».**

1. Қуръон қиссаларидаги жойларнинг ва шахсларнинг номига эмас, балки уларнинг маъноларига, улардан олинадиган ибратларга, дарсларга эътибор қаратиш керак.

2. Фарзанд ҳам Аллоҳнинг неъматидир.

3. Яхшиликка буюриш ва ёмонликдан қайтаришда ишнинг сабабини ва ҳикматини тушунтириб кетиш эшитувчининг рағбатини оширади.

4. Уйда эркак хизматкорларнинг бўлиши, кўпинча, муаммолар келтириб чиқаради.

5. Тушларни таъбир қилиш Аллоҳ томонидан бандага берилган неъматдир.

6. Юсуф алайҳиссаломнинг вазир хонадонида бўлиши у зотни подшоҳнинг ҳузурига чиқишига замин яратди. Яъни, саройда ишлашга ҳозирлади.

7. Инсон ҳаётда ўз ўрнини топиши учун, аввало, инсонларнинг қалбидан жой олиш керак.

8. Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким ғайбни билмайди.

9. Меҳмонни ҳурмат қилиш фазилатдир.

10. Фаросат Аллоҳ таоло истаган бандасига берадиган неъматдир.

11. Яхши муҳитда тоза фитрат камолга етади.

12. Миср – илм макони. Унда яшаган инсон ўсади ва ривожланади.

13. Динсиз инсон фақатгина моддий манфаатларни кўзлаб ҳаракат қилади.

14. Аллоҳнинг динини маҳкам тутиб, қийинчиликка учраган одам, албатта, мукофотини олади.

15. Инсоннинг илм олиш имкони бор масканга қўчиб ўтиши унинг маърифатини юксалтиради.

16. Ҳаётимизни хаёлларга эмас, балки аниқ ҳаракатлар асосига қуришимиз керак.

17. Аллоҳ бандасига имкониятлар эшигини аста-секин очади.

18. Аллоҳ истаса, банда қуруқдан чиқиб, қасрга жойлашиши ҳеч гап эмас.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۲۲)

«Қачонки (Юсуф) вояга етгач, унга ҳикмат ва билим бердик. Биз чиройли амал қилгувчи зотларни мана шундай мукофотлаймиз».

1. Яхшиликнинг мукофоти фақат яхшиликдир.

2. Ният ва амал гўзал бўлса, мукофот ҳам гўзал бўлади.

3. Бошқаларга яхшилик қилувчи инсон фойдали илмга тезроқ етишади.

4. Илм инсонни юксалтиради, нодонлик тубанлаштиради.

5. Аллоҳнинг мукофоти насабга эмас, амалга қараб берилади.

6. Уламолар етакчидирлар. Уламолар йўлбошчидирлар.

7. Аллоҳ бир нарсани хоҳласа, унинг сабабларини ҳозирлаб қўяди.

وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ
هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ (۲۳)

«У (Юсуф) уйида бўлган аёл (яъни, Зулайхо, унинг хусну малоҳатига ошиқи беқарор бўлиб) уни йўлдан урмоқчи бўлди. Эшикларни маҳкам берки-тиб, “келақолгин”, деганида, (Юсуф) айтди: “Аллоҳ сақласин. Ахир у (яъни, эринг) менга яхши жойлар берган хожам-ку! Албатта, золим кимсалар (яъни, зинокорлар) асло нажот топмаслар».

1. Йўлдан уриш аёл томонидан бошланади.

2. Гўзаллик ўзига тортади ва барча уни ўзиники қилгиси келади.

3. Инсоннинг камолга етишгани ўз нафсига қарши туришида кўринади.

4. Хижолатли ишлар ва бу ишни қилганларнинг исми ошкор этилмагани маъқул.

5. Бойлар, одатда, қасрларда яшайдилар. Шунинг учун ҳам эшиклари кўп бўлади.

6. Гўзаллик, бўйдоқлик, мансаб, хилватда ёлғиз қолиш инсонни фитнага чақирувчи омиллардан.

7. Аёл ўз мақсадига етишиш учун барча имкониятларни ишга солади ва ҳеч нарсадан тап тортмайди.

8. Гуноҳга чақирилганда инсон Аллоҳдан паноҳ сўраши керак.

9. Улуғ кишилар улуғликка етишишдан аввал ҳам гуноҳлардан четланиб юришади.

10. Фаҳшга чақирувнинг аёл томонидан бўлиши уни хорловчи омилдир.

11. Бегона аёл билан ёлғиз қолиш кўпгина муаммоларни келтириб чиқаради.

12. Оқибати зарарли бўлган муҳаббатдан инсон ўзини тортиши керак.

13. Имон бу азизликдир, гуноҳ эса хорликдир.

14. Севги-муҳаббат миллат танламайди.

15. Аёл кўп ишларни махфий қилишга ва хавфсиз бўлишга интилади.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ
السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ (٢٤)

**«Ҳақиқатан, (Зулайҳо) унга (яъни, Юсуфнинг ви-
солига) интилди. Агар Парвардигорининг очиқ
хужжат-аломатини кўрмаганида, (Юсуф) ҳам унга
(Зулайҳого) мойил бўлар эди. Ундан (Юсуфдан)
ёмонлик ва бузуқликни четлатиш учун мана шун-
дай қилдик (яъни, уни Ўз ҳифзу ҳимоятимизда асра-
дик). Зеро, у покиза бандаларимиздандир».**

1. Фаҳш ишлардан қочиш мақтовли ишдир.

2. Танланган бандаларга алоҳида, ўзгача муомала қилинади.

3. Ихлос гуноҳ ва балолардан қутқаради.

4. Аёл эркакдан кўзлаган мақсадига етиша олмаса, ёмонликка ўтади.

5. Эркак-аёл муносабатлари мустаҳкам бўлмаган оилада аёл фаҳшга мойил бўлади.

6. Инсонни ғамга ботирадиган ҳар бир нарса “ёмон-
лик” деб аталиши мумкин.

7. Эркак ҳаётидаги энг катта фитна – бу аёлдир.

8. Мўмин одам аёллар тузоғига илиниб қолишдан эҳтиёт бўлиши керак.

9. Аллоҳ сақламаса, банда гуноҳдан тийила олмайди.

10. Аёлнинг эркак билан тез-тез кўришиб туриши муносабатларни қалинлаштиради.

وَأَسْبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ
مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۵)

«(Иккаласи ҳам) эшик томонга чопишди ва (Зулайхо Юсуфга етиб олиб) унинг кўйлагини орқа томондан йиртиб юборди. Эшик олдида эса (Зулайхонинг) хожаси – эрига йўлиқиб қолишди. (Шунда Зулайхо эрига қараб): “Сенинг оилангга ёмонлик қилмоқчи бўлган кимсанинг жазоси ё зиндон ёки аламли азобдир”, деди».

1. Қилар ишни қилиб бўлиб, ҳамма айбни бошқаларга тўнкайдиганлар ҳам бор.

2. Зулм қилиб, кейин қозига айланиб олувчилар ҳам бор.

3. Ҳақ ва ботил доимо ўзаро курашда.

4. Аёл ўзини оқлаш учун макр қилишга, ёлғон гапиришга мойил бўлади.

5. Аёл доимо эрининг ёнида ўзини вафоли қилиб кўрсатишга ҳаракат қилади.

6. Жанжаллар пайтида аёл кўп гапиреди.

7. Жанжал пайтида аёл ташаббусни ўз қўлига олмоқчи бўлади.

8. Аёл зулм қилгани ҳолда ўзини оппоқ кўрсатиб, мазлумнинг устидан ҳам ҳукм чиқаришга ҳаркат қилади.

9. Ёмонлик ва фаҳшни истаган одамга, албатта, бу дунёда жазо берилиши керак.

10. Ҳамма даврлардаги аёлларнинг табиати бир хил.

11. Улуғ инсонлар фаҳш каби тубан ишлардан йироқ юрадилар.

12. Баъзи аёллар эрларини гапларига юргиза оладилар. Бунинг сабаблари турлича бўлади.

13. Аёлларда макрга мойиллик кучли.

14. Диний тарбия кўрмаган аёллар кўнгилларига келган ишни қиладилар.

15. Аксар бой хонадонларда аёл сўз соҳиби бўлади.

قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ
قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۶)

«(Юсуф) айтди: “Унинг ўзи мени йўлдан урмоқчи бўлди”. (Шу пайт Зулайҳонинг) уруғларидан бири гувоҳлик бериб (деди): “Агар унинг кўйлаги олд томондан йиртилган бўлса, у ҳолда (Зулайҳонинг) гапи ростдир ва (Юсуф) ёлғончилардандир”».

1. Инсон ўзини ҳимоя қилиши керак.

2. Фосиқ одамнинг ҳурмати йўқ.

3. Одамлар орасидаги урф-одатлар ва эътиборли далиллар ҳисобга олинади.

4. Ҳақиқатнинг ўз белгилари ва аломатлари бор.

5. Инсон ўзи яхши кўрадиган кишидан қасд олишга мойилдир.

6. Реал вазият сўздан кўра оғирроқ тош босади.

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۷)

«Агар кўйлаги орқа томондан йиртилган бўлса, у ҳолда (Зулайҳо)нинг гапи ёлғондир ва (Юсуф) ростгўйлардан бўлур».

1. Мўмин киши ноҳақликка ва айбсиз одам айбдор бўлиб қолишига қараб турмаслиги керак.

2. Душманга қарши далил унинг яқинларидан чиқса, янада кучлироқ таъсир қилади.

3. Золимнинг ёнини олиш мумкин эмас.

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (۲۸)

«Энди қачонки (Зулайҳонинг эри Юсуфнинг) кўйлаги орқа томонидан йиртилганини кўргач: “(Эй аёллар-а), албатта, бу (иш) сизларнинг макр-ҳийлаларингиздандир. Дарҳақиқат, сизларнинг макрларингиз жуда зўрдир”».

1. Аниқ далил-исбот бўлмаган жойда аломатлар, ишораларга қараб ҳукм чиқарилади.

2. Раҳбарлар ҳам ақлли маслаҳатларга қулоқ солишлари лозим.

3. Ҳукм чиқаришдан аввал далил-исботларни кўздан кечириб, гувоҳларни тинглаш керак.

4. Аёлларнинг макр-ҳийлалари шайтоннинг макридан ҳам кучлироқ.

5. Аксар ҳолда қийинчиликлар банда учун аслида фойдали бўлади.

Юсуф алайҳиссалом кўйлакларининг йиртилиши у зотни аслида сақлаб қолди.

6. Макр-ҳийла қилиш заифларнинг заифлиги аломатидир. Бундай одам мақсадига тўғридан-тўғри етолмагани учун макр-ҳийладан фойдаланади.

7. Заиф одамнинг макри кучлироқ бўлади.

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكَ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ (۲۹)

«**“Юсуф, сен бу (ишни) унутгин, сен эса (эй Зулай-ҳо), қилган гуноҳингга истиғфор айт – тавба қил. Чунки сен адашган кимсалардан бўлдинг”, деди.**

1. Бой хонадондаги эркакларда рашк қилиш туйғуси кучсизроқ бўлади.

2. Гуноҳ қилган инсон тавба қилиши керак.

3. Қилинган гуноҳ овоза қилинмайди.

4. Аксар раҳбарлар фақатгина ташқи кўринишга эътибор берадилар.

5. Истиғфор айтиш ва кечирим сўраш, кўпинча, жазодан сақлаб қолади.

6. Эркак айниган оилада унинг қўл остидагилари ҳам айнийди.

7. Айшу ишратга берилган табақалар учун зино одатий бир ҳолга айланиб қолади.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۳۰)

«**Шаҳардаги аёллар: “Ҳокимнинг хотини ўз хизматкорини йўлдан урмоқчи бўлибди. Роса юрагидан урибди-да! Албатта, бизлар уни очиқ залолат-да деб биламиз”, дедилар.**

1. Миш-мишсеварлик аёллар табиатида бор.

2. Аёл одатда эрининг қўл остидаги нарсаларга ҳам хўжайинлик қила олади.

3. Аёл севги-муҳаббат бобида заиф ва сабрсиз ҳисобланади.

4. Ахлоқий бузуқлик бой хонадонларда кенг тарқалган бўлади.

5. Қуръони каримда “аёл” сўзи доим “эр” сўзига боғланиб келади.

6. Шаҳар қанчалик катта бўлса, унинг аҳолиси ҳам шунчалик ақллироқ бўлади.

7. Инсоннинг кўнгли хатарли, қалтис, хавфли гапларни эшитишга мойилдир. Ички хоҳиш бировлар ҳақидаги ваҳимали гапларга ўч бўлади.

8. Икки киши билган нарса сир эмас.

9. Аҳли оиласини сақлашга безътибор бўлган эркак иснодга қолади.

10. Шармандали ишларни ҳеч қайси бино яшира олмайди.

11. Инсон қалбидаги муҳаббат тилга чиқади.

12. Гап бошқа, амал бошқа.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (۳۱)

«Энди қачонки (Зулайҳо) уларнинг иғволари-ни эшитгач, уларга одам юборди ва (келганларидан кейин) суяниб ўтирадиган жой тайёрлади ҳамда (анвойи мева-чевалар билан дастурхонни тўлдириб) улардан ҳар бирига биттадан пичоқ бериб қўйди.

Кейин (Юсуфга) “уларнинг олдига чиққин”, деди. Бас, қачонки уни кўришгач (улар беихтиёр уни) олқишладилар ва (ўзлари сезмаган ҳолда, қўлларидаги пичоқлари билан) ўз қўллари кеса бошладилар. Ҳамда: “Эй пок Аллоҳ, бу башар (фарзанди) эмас, бу асил фариштанинг ўзи-ку”, деб юбордилар».

1. Фаҳш ишларнинг эри бор аёлдан содир бўлиши эри йўқ аёлдан содир бўлишидан оғирроқдир.

2. Аёл киши ўзи учун зарур бўлган нарсаларни қўлга киритишда эринмайди.

3. Раҳбарларнинг аёлидан содир этилган гуноҳ оддий одамнинг аёлидан содир этилган гуноҳдан оғирроқ.

4. Аёлнинг ўзидан пастроқ мавқедаги эркакка кўз олайтириши айб ҳисобланади.

5. Меҳмонга борган одам суяниб ўтириши мумкин.

6. Меҳмонлар келган вақтда дастурхоннинг тузалган бўлиши мақсадга мувофиқдир.

7. Киши бошқанинг ҳолини тўла ҳис этиши учун ўзини унинг ўрнига қўйиб кўриши керак.

8. Аёллар ҳам бир-бирларига макр қилишлари мумкин.

9. Инсонда фаришталарга хос баъзи бир хислатлар (гуноҳ қилмаслик, гўзаллик, нурлилик каби) бор.

10. Муҳаббат ўз эгасига кўпинча зарар ва балолар келтириши мумкин.

11. Инсоннинг хулқи ва қиёфаси гўзал бўлса, атрофига кўпроқ одам тўпланади. Бундай одамнинг сўзини қабул қилиш кўпинча осонроқ бўлади.

12. Юксак даражадаги гўзаллик одамни шошириб қўяди.

13. Фикр-ўйи бир нарса билан банд бўлган инсон бошқа нарсага эътибор бермайди.

14. Бир ҳолат билан эндигина танишган, бир ишни энди бошлаган одам ўша ишдан кўпроқ таъсирланади. Ўша ишнинг ичида юрган одамга эса билинмайди.

15. Инсон гўзаллик олдида ақлидан айрилиши мумкин.

16. Меҳмонлар учун суяниб ўтириладиган жойларнинг бўлгани маъқул.

17. Инсон доим ўзи тутган йўлнинг ҳақлигини тасдиқланишини хоҳлайди.

18. Бир жонни ўлдиргандан кўра унинг обрўсига тажовуз қилиш ёмонроқ. Чунки обрўга қилинган тажовуз бутун оилани қамраб олади.

19. Аёлнинг табиати эркак кишидан таъсирланади.

20. Аёл ўз мавқеидаги, ўз даражасидаги аёллар олдида ўзини бемалол ва эркин тутлади.

21. Бир инсонга яхшиликни раво кўрган одам юзма-юз бўлиб унга насиҳат қилади. Орқадан айтилган гап қанчалар фойдали, қанчалар ўринли бўлмасин, у насиҳат дейилмайди.

22. Бой хонадон аёллари айш-ишратга ўч бўладилар.

23. Аёл ҳайратини яшира олмайди.

24. Эркак томонидан назорат қилинмаган аёл кўнгли тусаганини қилади.

25. Аёллар орасида ўзаро ҳасад мавжуд.

26. Аёллар муболағага ўчдирлар.

27. Аёллар муҳит таъсирига берилувчан бўладилар.

28. Аёл киши бўлаётган воқеаларни жиддий қабул қилади.

29. Аёл киши оғир пайтларда атрофдагилардан ёрдам кутади.

30. Эшитиш бошқа, кўриш бошқа.

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ
وَلَئِنْ لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمَرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ (۳۲)

«(Шунда Зулайхо): деди: “Мана шу йигит ҳақида сизлар мени маломат қилган эдингиз. Дарҳақиқат, уни йўлдан урмоқчи бўлганимда, у покдомонлик қилди – бўйинсунмади. Қасамки, агар менинг амримни бажармас экан, албатта, зиндонга ташланур ва хор-зор қилинур”».

1. Узр айтиб, яна ўша нотўғри ишда давом этса, узр ҳисобга олинмайди.

2. Аллоҳнинг буйруғини бажариш йўлида қийинчиликка дучор бўлган одам, албатта, мукофотини олади.

3. Аёлни ҳаддан зиёд яхши кўриш эркакни унга тобе қилиб қўяди.

4. Одатда ошиқлар сирларини яқинларига ошкор қиладилар.

5. Бир тоифага мансуб одамлар тўпланишганда сирларини бемалол гаплаша оладилар.

6. Жоҳил, нодон кимса ўзига зарар келтирадиган гапларни ўйламай гапираверади.

7. Фосиқ, фожир инсонларга яқин юрган одам улар тушган гирдобга тушиб қолиш эҳтимоли бор.

8. Гуноҳ бу хорликдир. Аллоҳнинг амрида юриш эса азизликдир.

9. Аёлларнинг айниши, фаҳшга берилиши ва мансабдор эрларидан фойдаланиб, жамият ишларига таъсир қила олиши жамиятнинг таназзулидан дарак беради.

10. Аёл ўз қўл остидагиларга пастроқ назар билан қарайди.

11. Ўзи бой бўлса-да, маънавияти қашшоқ эркак-аёллар кўп.

12. Аёл кўнгил истагидан воз кечмайди.

13. Муҳаббат ёш танламайди.

14. Аёл киши ўзининг ҳақлигини кўрсатишга интилади.

15. Баъзи аёллар хомхаёл билан яшайдилар.

16. Эр бемехр бўлган хонадонда аёл ўзгандан меҳр кутади.

قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي
كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ (۳۳)

«(Юсуф) деди: “Парвардигорим, мен учун булар мени чорлаётган нарсадан кўра зиндон яхшироқдир. Агар Ўзинг мендан уларнинг макрларини нари қилмасанг, уларга кўнгил бериб, нодон кимсалардан бўлиб қолурман”».

1. Қамоққа кириш баъзан гўзал ишларнинг бошланиши бўлиши мумкин.

2. Аллоҳга гуноҳ қилишдан кўра қамоқни афзал кўриш – фақатгина Аллоҳга ўта ихлосманд зотларнинг қўлидан келадиган иш.

3. Зиндон ҳамма вақт ҳам айбдорларнинг жойи эмас.

4. Аёллар кўпчилик бўлиб ҳам эркак талашгани уялмайдилар.

5. Аллоҳдан беҳабарлик барча гуноҳларнинг бошидир.

6. Аллоҳ бандасига яхшиликни хоҳласа, уни дунёга нисбатан зоҳид, динига нисбатан фақиҳ ва ўз айбларини кўрувчи қилиб қўяди.

7. Ақлли одам ҳар бир гапни керакли жойда, ўз ўрнида ва вақтида гапиреди.

8. Ҳатто амалга ошмай қолган гуноҳнинг орқасидан келадиган гап-сўзлар ҳам инсонни бир умр таъқиб қилиши мумкин.

9. Ниятни яхши қилиб, Аллоҳдан яхши нарсаларни сўраш керак.

10. Аллоҳнинг тоатига сабр қилиш Аллоҳнинг азобига сабр қилишдан кўра енгилроқ.

11. Ақлли одам ўйлаб гапиреди.

12. Гуноҳнинг асоси – нодонлик.

13. Жоҳил жамиятларда ҳамма нарса тескари бўлади. Зулм “адолат” деб, адолат эса “зулм” деб кўрилади.

14. Банда гуноҳ қилишга мажбур бўлган пайтда Аллоҳдан нажот сўраши керак.

15. Аллоҳ мадад бермаса, банда ўзини ҳимоялай олмайди.

16. Руҳий азоб жисмоний азобдан кўра қаттиқроқ бўлади.

17. Инсон ўзидан ўзи гуноҳдан тийила олмайди. Уни тўхтатиб турувчи нимадир бўлиши керак.

18. Эркаклар ақлли, фаросатли, ҳаёли аёлларни ҳурмат қиладилар.

19. Қарашлари икки хил бўлган одамларнинг бир-лашишлари қийин.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۴)

«Бас, Парвардигори (Юсуфнинг дуосини) ижобат қилиб, уларнинг макрларини ундан нари қилди. У зот, шак-шубҳасиз, эшитгувчи, билгувчидир».

1. Аллоҳ ўтиниб сўровчиларнинг дуосини ижобат қилади.

2. Саховатли инсонни мақташ уни янада саховатлироқ бўлишга ундайди.

ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسُ جُنَّتْهُ حَتَّىٰ حِينٍ (۳۵)

«Сўнгра, уларга (яъни, Миср ҳокими ва унинг одамларига Юсуф пок эканлиги ҳақидаги) оят-аломатларни кўрганларидан кейин, уни бир вақтгача (яъни, гап-сўзлар тингунча) зиндонбанд қилиб туриш маъқул кўринди».

1. Инсоннинг ҳар қанча далил-исботларни кўриб туриб ҳам ноҳақ йўлда давом этиши зулмдир.

2. Мўминнинг ҳолати доимо ўзгариб туради. Қийинчиликдан енгилликка, мураккабдан осонга, умиддан умидсизликка ўтиш каби ҳолатлар кузатилади.

3. Имкон қадар оила шаънини сақлаш керак.

4. Сиёсат юргизаётган шахс, кўпинча, ўз манфаатларидан келиб чиқиб ҳаракат қилади ва аксар ҳолатда инсофга, раҳм-шафқатга риоя қилмайди.

5. Зиндонга ё гуноҳкор одам, ё гуноҳ қилишдан бош тортган одам киради.

6. Золимлар қабиҳ ишларини беркитиш учун айб-сиз кимсаларни жазога тортишдан ҳам тап тортмай-дилар.

7. Бефарзандлик эркакнинг тилини қисиб қўяди.

وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَّانَ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا
وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ
نَبْنَأُ بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۳۶)

«Зиндонга у билан бирга яна икки йигит тушган эди. Улардан бири (яъни, илгари ҳокимнинг соқийси бўлган йигит): **“Мен тушимда шароб тайёрлаётган эмишман”, деди. Бошқаси эса (яъни, илгари ҳокимнинг новвойи бўлган йигит): “Мен бошим устида нон кўтариб турганмишман, қушлар ундан еяётган эмишлар. Сен бизга шунинг таъбирини айтиб берсанг. Биз сенинг чиройли амаллар қилгувчи киши эканингни кўриб турибмиз”, деди».**

1. Тушни таъбир қилиш руҳнинг софлигига, фаросатнинг қувватига боғлиқ.

2. Бошқаларга яхшилик қилувчи инсон одамлар эътиборини ўзига тартади (кишининг яхшилиги унинг суратидан ҳам билиниб туради).

3. Яхши инсонларнинг яхшилигини тан олиш ҳам улуғлик белгиларидан.

4. Бой хонадонлар, кўпинча, овқатни кўчадан сотиб олишмайди, балки ўзлари тайёрлашади.

5. Банда бемалоллик ва кенглик пайтида Аллоҳга қуллик қилганидек, қийинчилик ва торлик пайтида ҳам бандалик қилиши керак.

6. Аллоҳ томонидан берилган қобилият кўпинча бошқаларнинг ҳасадини қўзғайди.

7. Суҳбат инсон қалбида катта из қолдиради. Суҳбатдошлар бир-бирларига оқибатли бўлишади, айниқса, қамоқдаги шериклар. Суҳбатнинг баракаси бор.

8. Одамга қилаётган ишига қараб баҳо берилади.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا
ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۳۷)

«(Юсуф) айтди: “Мен сизларга ризқ бўладиган (ҳар қандай) таом олдингизга келишидан илгари унинг қандай таом эканини таъвилини айтиб бера оламан. Бу Парвардигорим менга билдирган нарсалардандир. Чунки мен Аллоҳга имон келтирмайдиган ва охиратни мутлақо инкор қилувчи қавмнинг миллати – динини тарк этган кишиман”».

1. Инсон ё яхши гапириши, ё жим туриши керак.

2. Ҳар бир ишнинг ўз таъбири, ишораси, сигнали бўлади.

3. Инсон ўзининг қўлидан келадиган ишни айтиши мақтаниш эмас.

4. Бир хабарнинг тафсилотини айтишдан аввал унинг хушхабарини бериш керак.

5. Ўргатувчи ва ўрганувчилар инсонларнинг энг улуғдирлар.

6. Туш таъбир қилишнинг ҳам ўз қонун-қоидалари бор.

7. Илм эгаларидан бир нарса сўралганда, аввало, Аллоҳга даъват қилиб, кейин унинг саволига жавоб бериш керак.

8. Инсон ўзидан ёрдам сўраганларга имкони бўлса, албатта ёрдам бериши лозим.

9. Ҳақиқий даъватчи Аллоҳга чақиришда ҳар бир ҳолатдан унумли фойдаланади.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ
بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۳۸)

«Ва мен аждодларим Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубларнинг миллати – динига эргашганман. Биз (яъни, пайғамбарлар) учун Аллоҳга бирон нарсани шерик қилиш жоиз эмасдир. Бу (яъни, ёлғиз Аллоҳгагина бандалик қилиш неъмат) Аллоҳнинг биз – пайғамбарларга ва барча одамларга қилган фазл-марҳаматларидандир. Лекин одамларнинг кўплари шукр қилмайдилар».

1. Ҳақиқатни баён қилаётган пайтда шу ҳақиқатга эргашаётганларнинг ҳам, аввал эргашганларнинг ҳам номини айтиб кетиш гапнинг далил-исботини кучайтиради.

2. Бир нарсани безашдан аввал уни тозалаш керак. Аввал тозалаш, кейин безаш лозим.

3. Тавҳид – Аллоҳнинг бандасига берган энг катта неъмат.

4. Бир нарсага бошқаларни ҳам тарғиб қилишдан аввал ўша нарсага ўзинг ҳам эргашиганингни айтсанг, кучлироқ тарғиб бўлади.

5. Мусулмон одам ширк аҳлидан ўзини узоқ тутати ва буни яширмайди, балки эълон қилади.

6. Ширкнинг каттаси ҳам, кичиги ҳам ҳаром.

7. Шукр қилувчилар жуда оздирлар.

8. Кишининг ўз аждодларини билиши фазилят.

9. Сўровчининг саволини шароитга қараб зарур ўзанга буриш ва унга зарурроқ бўлган маълумотларни тақдим этиш маъқулдир.

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَأَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹)

«Эй ҳамзиндон дўстларим, тарқоқ, турли-туман “худолар” яхшироқми ёки ягона ва ғалиб Аллоҳми?»

1. Қийинчиликни биргаликда бошдан ўтказганлар ҳам дўст, ҳам қариндошдек бўлиб қоладилар.

2. Ҳар қандай ҳолатдан Аллоҳга даъват қилиш йўлида фойдаланса бўлади.

3. Аллоҳга қуллик қилиш – омонлик, барқарорлик, хотиржамлик ошғонидир.

4. Одамларга ақлларига яраша мурожаат қилиш керак.

5. Киши билмаган нарсасини бошқалардан сўраши лозим (бунинг ҳеч қандай айбли жойи йўқ).

6. Аллоҳни танишнинг ўзи дўзахдан қутқармайди, балки унга ибодат ҳам қилиш даркор.

7. Даъватчи эҳтиёткорлик ва мулойимлик билан, қадамма-қадам даъват қилинувчиларга йўллари нотўғри эканини баён қилади.

8. Даъватчи ҳатто ўзга миллатдагиларга ҳам эътиборли бўлади.

9. Айтилаётган сўз далил-исботли, асосли бўлиши керак.

10. Даъват масалаларида энг асосийсидан бошлаш лозим. Ҳатто сўровчи одам асосий бўлмаган нарсани сўраган тақдирда ҳам айтувчи, аввало, аҳамиятлисидан бошлаши керак.

11. Тавҳид Аллоҳнинг бандаларидаги ҳақидир. Агар бу ҳақни адо этсалар, адолатли иш қилган бўладилар ва нажот топадилар. Агар ширк келтирсалар, ўзларига зулм қилган бўладилар ва ҳалок бўладилар (аянчли якун топадилар).

12. Ҳар қандай ислоҳот тавҳиддан бошланиши керак.

13. Ишнинг боши ҳам, охири ҳам тавҳид.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ
اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ
الَّذِينَ الْقِيَمَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠)

«Сизлар эса У Зотни қўйиб, ўзларингиз ва ота-болларингиз атаб олган номлар (бут-санамлар)гагина ибодат қиласизлар. Ахир, Аллоҳ уларга (ибодат қилиш ҳақида) бирон ҳужжат туширмаган-ку?

Хукм-ҳокимлик фақат Аллоҳникидир. У Зот сизларни фақат Ўзигагина ибодат қилишга буюрган-дир. Энг тўғри дин мана шудир. Лекин одамларнинг кўплари буни билмайдилар».

1. Мушриклар ҳамма жойда ва ҳамма вақтда фақат ҳавойи нафсларига ибодат қиладилар. Уларга ўзлари “худо” деб билган нарсалар исм, холос.

2. Инсон Аллоҳдан келган далилларгагина суяниши, фақат уларни маҳкам ушлаши керак. Инсондан чиққан фикрлар Аллоҳдан келган кўрсатмаларга мувофиқ келсагина эътиборга олинади.

3. Аллоҳ “ҳақиқат” деб айтган нарсаларгина ҳақиқат, Аллоҳ “ноҳақ” деб айтган нарсалар, шубҳасиз, ноҳақдир.

4. Аллоҳнинг кўрсатмаларини маҳкам тутган инсон ҳеч қачон адашмайди.

5. Мусулмон киши доимо кофирларнинг ботил динига бўлган ишончини барбод қилиб туриши, уларнинг динига маҳкамлигини синдириб туриши, яъни зарба беришдан тўхтамаслиги керак.

6. Инсоннинг ўз ақлидан фойдаланмаслиги бир қанча муаммоларни келтириб чиқаради. Билмаслик инсонда безовталиқ пайдо қилади.

7. Кўпчилик қилаётган иш доим ҳам тўғри бўлавермайди. “Кўпчилик” дегани “ҳақ” дегани эмас.

يَا صَاحِبِ السَّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ

فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (٤١)

«Эй ҳамзиндон дўстларим, энди сизларнинг биринчингизни айтсак, бас, у (бу зиндондан халос бўлиб)

яна хожасига соқийлик қилур. Аммо иккинчингиз эса дорга осилиб, (ўлаксахўр) қушлар унинг бошидан чўқирлар. Сизлар таъбир сўраётган иш битди (яъни, энди бу таъбирим ҳеч ҳачон ўзгармайди)».

1. Даставвал бирга бўлган одамлар кейин бирга бўлмасликлари ҳам мумкин.

2. Савол берувчининг саволига аниқ жавоб берган тақдирда унинг руҳияти тушиб кетадиган бўлса, бундай ҳолатларда жавобни мужмалроқ қилиб берган маъқул.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَاهُ الشَّيْطَانُ
ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (٤٢)

«(Юсуф) у икковининг ичидан қутулиб кетади, деб ўйлаган кишига (яъни, соқийга): “Хожангнинг олдида мен ҳақимда зикр қилгин (зора, у мени бу зулмдан озод қилса)”, деди. (Лекин) шайтон хожасига зикр қилишни унинг ёдидан чиқариб, (Юсуф) бир неча йил зиндонда қолиб кетди».

1. Келажакда фойдаси тегиши мумкин бўлган инсонларга алоҳида эслатма қилиш, уларга ҳалим сўз айтиш лозим.

2. Инсон ўзига нафи тегадиган ҳар қандай вазиятдан фойдаланиши керак.

3. Шайтон зарур нарсаларни унуттиришга ҳаракат қилади.

4. Муаммо келган пайтда Аллоҳни унутиб, бошқага юзланган инсонни Аллоҳ ҳам унутиш билан жазолайди.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ
وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي
رُؤْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣)

«(Кунларнинг бирида Миср мамлакатининг) шоҳи (Райён биннил Валид): “Мен тушимда еттита ориқ сигир еттита семиз сигирни еяётганини ва еттита яшил бошоқ билан бирга бошқа қуриган (етти бошоқ)ни кўрдим. Аъёнларим, агар тушларнинг таъбирини айта олувчи бўлсангизлар, бу тушимнинг таъбирини (менга) айтинглар-чи”, деди».

1. Кофир ҳам, фосиқ ҳам амалга ошадиган тушлар кўриши мумкин.

2. Аллоҳ таоло бир ғамни кеткизмоқчи бўлса, унинг сабабларини ҳозирлайди.

3. Раҳбар лавозимдагилар бир нарсадан сиқилиб қолса, доим ўз сирдошларига, ёрдамчиларига ва қавм катталарига мурожаат қиладилар.

4. Раҳбарлар доим илм эгаларига муҳтождирлар.

5. Одатда, биз тушимизда нималарнидир кўрамиз, аммо эшитмаймиз. Тушларда, кўпинча, кўриш бўлади, аммо овоз бўлмайди.

6. Қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик доимо бир-бирига боғлиқ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ (٤٤)

«Улар дедилар: “Бу алоқ-чалок тушлар экан. Биз бундай тушларнинг таъбирини билгувчи эмасмиз”».

1. Ҳамма ҳам ҳақиқатни билолмайди.
2. Раҳбарни кўпроқ атрофидагилар йўналтиради.
3. Олимнинг ўз ҳамкасбларидан ортиқлиги – уларнинг кучи етмаган нарсани ечиб бериши билан бўлади.
4. Тўғри туш доим аниқ ва тиниқ бўлади.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ (٤٥)

«(Шунда) ҳалиги икки (маҳбус)нинг зиндондан қутулиб чиққани, шунча муддат ўтгач, энди (Юсуфнинг сўзлари) ёдига тушиб, деди: “Унинг таъбирини сизларга мен айтиб берурман, фақат мени (зиндонда ётган Юсуфнинг олдига) юборинглар”».

1. Бировларга қилинган яхшилик вақти келиб ўз меvasини беради.
2. Миядаги хотиралар қачондир ўзини намоён қилади.
3. Умумга манфаатли бўлган ишларда инсон ўзининг воситачилигини таклиф қилиши мумкин.
4. Инсон ўзи учун зарур бўлган билим эгалари билан алоқа ўрнатиши ва бу алоқани сақлаб қолиши керак.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَعِ بَقَرَاتِ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعِ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦)

«(Унга рухсат берилгач, зиндонга Юсуфнинг олди-га кириб айтди): **“Юсуф, эй ростгўй зот, бизга еттита ориқ сигир еттита семиз сигирни еяётгани ҳамда еттита яшил бошоқ билан бирга турган бошқа куриган (етти бошоқ) ҳақидаги (туш) таъбирини айтиб бергин. Шояд мен одамлар олдига қайтиб боргач (буни уларга айтиб берсам), улар ҳам билиб олишса”**».

1. Тажрибали одамдан сўраш керак.

2. Инсонни ўзида бор сифатлар билан ортиқча мақтовсиз зикр қилиш мумкин (шунда маддоҳлик бўлмайди).

3. Илтимосингни бажармаган инсондан ҳам марҳаматингни дариғ тутма.

4. Олимларга нисбатан одоб сақлаш вожибдир.

5. Улуғ инсонларнинг қалблари яхши гап билан эриб кетади.

6. Олим одам мисоли шамдек, унинг ёнидан ўтган одам, албатта, ёруғликдан фойдаланади.

7. Тўғрилиқ барча фазилатларнинг асоси.

8. Юсуф алайҳиссалом Қуръоннинг 26 жойида зикр қилинган.

9. Илм ўз эгасини қутқаради.

10. Фатво бериш мартабаси шунчаки хабар бериш мартабасидан анча устун.

11. Ҳақиқий илм эгаларидан, илмига ишонган кишилардан фатво (маслаҳат) сўралади.

12. Илмли одамга ҳамма эҳтиром кўрсатади.

13. Саволни тўғри ва гўзал тарзда бериш мақсадга элтади.

14. Инсон доим тайёргарликда, эҳтиётини қилган ҳолатда туриши керак.

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا
قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧)

«(Юсуф) деди: “Сизлар пайдар-пай етти йил (дон) экинглار. Кейин ўриб олган ҳосилингизни (бузилмасин учун) ўз бошоғида қолдиринглар, магар ейдиган озгина озиқаларингизнигина (янчиб олинглар)”».

1. Фавқулудда ҳолатларда бутун халқнинг кучидан, қувватидан фойдаланиш мумкин.

2. Бошоғида қолган буғдой узоқ сақланади.

3. Шариатнинг мақсади – инсонларга дунёдаги ва охирадаги фойдаларини кўрсатиш. Бу Аллоҳнинг инсонларга кўрсатган фазл-марҳаматидир.

4. Иқтисоднинг инсон ҳаётидаги ўрни катта.

5. Иқтисод – ҳаётнинг ярми.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا
مِمَّا تَحْصُونَ (٤٨)

«Сўнгра ўша (серҳосил етти йил)дан кейин етти йил қаҳатчилик бўлиб, улар учун тайёрлаб-асраб қўйган бор ҳосилингизни еб кетар. Магар озгина (уруғлик учун) асраб қўйган донларингизгина қолур».

1. Озиқ-овқат маҳсулотларини керакли вақт учун сақлаб қўйиш мумкин.

2. Зарарни даф қилиш фойдани жалб қилишдан устундир.

3. Гарчи сенга зулм қилган бўлсалар-да, инсонларга фойдали бўлган илмни яширма.

4. Доим нарсаларнинг ортиқчаси сақлаб қўйилади.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ (٤٩)

«Сўнгра, ўша (қаҳатчилик йиллари)дан кейин бир йил келурки, унда одамлар ёғингарчилик остида қолурлар ва (турли мевалардан) шароблар тайёрлаб олурлар».

1. Хушхабар инсон қалбини ёритади.

2. Саволга керагидан ортиқроқ жавоб бериш мумкин.

3. Режа тузишнинг аҳамияти катта. Имкони бўлса, узоқроқ йилларга режа тузиш керак.

4. Режани босқичларга бўлиб чиқиш керак.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ
مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠)

«(Соқий подшоҳнинг хузурига қайтиб, унинг кўрган тушини Юсуф қандай таъбир қилганини айтгач),
Подшоҳ деди: “Уни менинг олдимга келтирингиз!”
Қачонки (Юсуфнинг олдида) шоҳ элчиси келгач, у:
“Хожангнинг ёнига қайтиб бориб, (аввал) ундан ўз қўлларини кесган аёллар нима бўлганини сўра. Албатта, Парвардигорим уларнинг макрларини билгувчидир”, деди».

1. Айбсизлиги исботланмагунга қадар қамоқдан чиқмай туриш керак.

2. Аёллар ҳақидаги гапларни очиқ-ошкор эмас, балки киноя, ишора билан айтган маъқул.

3. Кофирни ҳам “подшоҳ” деб аташ мумкин.

4. Инсон ўзини оқлаш учун ҳаракат қилиши зарур.

5. Катта ва муҳим ишларда шошилмаслик лозим.

6. Мусулмон одам ўзи учун фиску фасод эшикларини қаттиқ ёпиши керак.

7. Инсоннинг қамоқда қолиши ва азобланишидан кўра туҳматга қолиши оғирроқ.

8. Эътироф этиш, тан олиш далилларнинг энг кучлиси ҳисобланади.

9. Олимлар ўз илмлари туфайли подшоҳга муҳтож эмаслар. Аммо подшоҳлар олимларнинг илмига муҳтождирлар.

10. Қинғир ишнинг қийиғи, барибир, чиқади.

11. 50-оят Юсуф сурасининг ўртасида келган. Сура

111 оятдан иборат бўлса-да, Юсуф алайҳиссаломга аталган оятлар 100 тани ташкил қилади.

Аввалги 50 оят қийинчиликлар ҳақида бўлса, кейинги 50 оят енгиллик, роҳат-фароғат ҳақидадир.

Гўёки Юсуф алайҳиссаломнинг ҳаётлари икки қисмдан иборатдек: қийинчилик ва роҳат-фароғатдаги ҳаёт.

12. Ойнинг ўн беши ёруғ, ўн беши қоронғу.

13. Умумхалқ манфаати якка шахсларнинг манфаатидан устун қўйилиши керак.

قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَأَوْتَنِّي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (۵۱)

«(Шунда подшоҳ у аёлларни тўплаб) деди: “Юсуф-ни йўлдан урмоқчи бўлган вақтингизда нима бўлган эди (яъни, у ҳам сизларга майл кўрсатганмиди)?” (Аёллар) айтдилар: “Аллоҳ сақласин! Бизлар ундан бирон ёмонликни сезмаганмиз”. (Миср шаҳри) ҳокимининг хотини (Зулайҳо) деди: “Мана энди ҳақиқат тантана қилди. Уни мен йўлдан урмоқчи бўлган эдим. У, шак-шубҳасиз, ростгўй зотлардандир”».

1. Бир кишининг айбсизлиги ҳаммага маълум бўлгани ҳолда, ҳеч ким унга ёрдам беролмаслиги мумкин.

2. Аёл киши макр қилишга мойил бўлади.

3. Ҳақиқат, барибир, ошкор бўлади, юзага чиқиб, ғалаба қозонади.

4. Хатони тан олиш ҳам фазилят.

ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ (٥٢)

«(Элчи қайтиб келиб, Юсуфга бўлиб ўтган гапларни айтиб бергач, у деди): “**Бун**и (яъни, ўзимнинг бегуноҳлигимни исботлаш талабини) **мен** (шаҳар ҳокими) **йўқлигида унга хиёнат қилмаганимни ва Аллоҳ ҳеч қачон хоинларнинг ишини ўнгламаслигини** (мамлакат шоҳи) **билиши учун** (қилдим)”».

1. Аллоҳ таоло хиёнат ошкор бўлиши учун сабабларни пайдо қилади. Гарчи хоин уни яширишга ҳаракат қилса ҳам.

2. Эътироф, тан олиш гуноҳни енгиллатади.

3. Мўмин одам ўзини эгри йўллардан сақлаши керак. Чунки инсоннинг нафси ёмонликка буюради. Агар инсон нафсига қарши курашиб турмаса, тўғри йўлга йўллаб турмаса, адашиб кетиши ҳеч гап эмас.

4. Хиёнат инсонни ҳидоятдан тўсади.

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٣)

«**Мен нафсимни оқламайман. Чунки нафс агар Парвардигоримнинг Ўзи раҳм қилмаса, албатта, барча ёмонликларга буюргувчидир. Дарҳақиқат, Парвардигорим мағфиратли, меҳрибондир**».

1. Инсон (айб иш қилган вақтда) ўзини оқламаслиги керак.

2. Эркак аёлга табиатан мойил қилиб яратилган.

3. Инсон ўз зарарига бўлса ҳам тўғри гапни гапириши керак.

4. Аллоҳнинг раҳматигина инсонни қутқаради.

5. Инсон ўзини ўзи танқид қилиб туриши керак.

6. Нафс, агар Аллоҳ раҳм қилмаса, ёмонликка ундовчидир.

7. Инсон нафсига учиб, гуноҳга қўл урадиган бўлса, тавбага шошилиши керак.

У қилган ишига пушаймон бўлиб, ўша гуноҳдан тийилиб, қайта гуноҳга қайтмасликка ҳаракат қилиши лозим.

Шундагина Аллоҳ унга раҳм қилиб, мағфират этади.

8. Инсон нафсини тарбиялаши учун Аллоҳнинг Яратувчи, Ягона ҳоким эканини эсга олиши керак. Аллоҳнинг рубубият ва улуҳият сифатларини эсда тутиши даркор.

9. Нафсимизни қоралаб туришимиз керак.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ
الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِيْنٌ (۵۴)

«Подшоҳ айтди: “Уни ҳузуримга келтирингиз, ўзимнинг хос кишиларимдан қилиб олай”. Бас, қачонки Юсуф у билан сўзлашгач: “Сен бу кун бизнинг даргоҳимизда мартабали, ишончли кишидирсан”, деди».

1. Илмнинг фазилати ва шарафи буюкдир.

2. Даъват қилувчи одам, аввало, ўзи учун ҳимояни, хавфсизликни таъминлаб олиши даркор.

3. Раҳбарларнинг хос кишилари бўлмоғи керак.

4. Сухбат одамнинг кимлигини фош этади.

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ (۵۵)

«(Юсуф) деди: “Мени шу ернинг хазиналари устига қўйгин. Чунки мен (уларни) тўла-тўкис сақлайдиган ва (тўғри тасарруф қилишни) биладиган кишиман”».

1. Инсонга берилган вазифа – бу масъулиятдир.

2. Муҳсин, яъни эҳсон қилувчига Аллоҳ таоло имкониятлар эшигини очади.

3. Бир муаммонинг келиш дараги бўлса, унга аввалдан тайёрланиш керак.

4. Агар мусулмон инсон ўзига топширилган мартабани адолат билан юргиза олса, кофирларга гуноҳ ишларда бўйсунмаса, Аллоҳ ҳукми билан ҳукм қиладиган бўлса, улуғ даражаларга эришади.

5. Инсон ўзининг қўлидан келадиган ишни, ўзида қобилият бор бўлган нарсани сўраб ёки талаб қилиб олиши мумкин.

6. Раҳбарлик насабдан кўра кўпроқ илмни, омонатдорликни талаб қилади.

7. Инсон ўзининг қобилиятларини билдириб, санаб ўтиши мақтанишга кирмайди.

8. Даъватчи одам ўз даъватида қуруқ панд-насиҳат билан чекланиб қолмасдан, балки юқори таъсир қилувчи мартабаларни ҳам кўзлаши керак. Кўпроқ фойдаси тегадиган, кўпчиликка таъсири билинадиган мартабаларни кўзлагани яхши.

9. Агар ҳақ-ҳуқуқи, шартлари ўрнига қўйилса, раҳбарлик мақтовга сазовордир.

10. Инсонларнинг ҳаётини тўғрилаб турувчилар билимли, омонатдор, ақлли, ишнинг кўзини биладиган бўлсагина қолганлар ҳаётида катта ўзгаришлар бўлади.

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ
بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۵۶)

«Шундай қилиб, Юсуфни (Миср) еридан ўзи хоҳлаган жойда манзил-маскан тутиб яшайдиган мақомга эриштирдик. Биз фазлу марҳаматимизни ўзимиз хоҳлаган кишиларга етказурмиз ва чиройли амал қилгувчи зотларнинг ажр-мукофотини зое қилмасмиз».

1. Аллоҳ таоло бир ишни хоҳласа, сабаблар билан амалга оширади, яъни ўша ишни сабабларга боғлайди.

2. Тақводор одамнинг саъй-ҳаракатлари бекорга кетмайди, балки унинг оқибати гўзал бўлиб, дунё ва охиратда мартабаси улуғ бўлади.

3. Раҳбар одам қўл остидагиларни назорат қилиб туриши, керак бўлса, тез-тез сафарларга чиқиб туриши керак.

4. Аллоҳ таоло баъзи бандаларини баъзиларидан ортиқроқ қилиб яратган.

5. Кишининг ўзи хоҳлаган жойда яшаш имконига эга бўлиши – катта неъмат.

6. Аллоҳ гўзал амал қилувчиларнинг ажрини ҳеч қачон зое қилмайди.

وَلَا جُزْءَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (۵۷)

«Албатта, имон келтирган ва тақво эгалари бўлган зотлар учун охиратда ажр-мукофот янада яхшироқ бўлур».

1. Мўмин бандага бу дунёда берилаётган неъматлар у дунёеникига ўхшамайди. У дунёдагиси алоҳида. Аллоҳ таоло иккисини бир-бирига ҳеч ҳам аралаштирмайди.

2. Абадий роҳатни вақтинчалик роҳатга фақат нодонларгина алмашадилар.

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (۳۸)

«Юсуфнинг оға-инилари (Мисрга) келишиб, унинг ҳузурига кирганларида, уларни таниди. Улар эса (Юсуф)ни танимаган эдилар».

1. Ҳолати ўзгариши билан ёки узоқ вақт кўришмаслик туфайли ҳам инсонлар бир-бирини танимаслиги мумкин.

2. Мазлум одам ҳеч қачон ўзига зулм қилган одамни эсдан чиқармайди.

3. Раҳбар одам ўзига яхшилик қилганларни ҳам, ёмонлик қилган одамларни ҳам қабул қилиши керак. Яъни, одам ажратиш раҳбарга хос эмас.

4. Бир давлатда бўлган ҳолат унинг атрофларига ҳам таъсир қилиши мумкин.

5. Инсон ўзига зулм қилган одамнинг қилган ишини дарров юзига солмаслиги инсоний ахлоқдандир.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ اِنتُوني بِاَخٍ لَّكُمْ مِّنْ اَبِيكُمْ اَلَا تَرَوْنَ
اَنِّي اُوفي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۵۹)

«Қачонки уларнинг ҳожатларини равон қилгач, (Юсуф) деди: “Ўша ота бир бўлган иниларингизни менинг ҳузуримга келтирингиз. Ахир, мен сизларга энг яхши мезбон бўлиб, (дон-дунларни) тўла қилиб ўлчаб бераётганимни кўрмаяпсизларми?”»

1. Тарозидан урмасдан, тўлиқ қилиб ҳақни ҳақдорига етказиш раҳбарнинг вазифаси.

2. Раҳбар одам қизиқтириш, тарғиб қилиш усулларида яхши фойдаланиши керак.

3. Меҳмоннинг ҳурматини сақлаш пайғамбарлар одатидандир.

4. Мўмин инсон, ҳатто ўз душманларига ҳам адолатли бўлади.

5. Инсон баъзи бир нарсаларни сир сақлашни, махфий тутишни билиши керак.

6. Аввал берилади, кейин олинади.

فَاِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهٖ فَلَا كَيْلَ لَّكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُوْنِ (۶۰)

«Энди агар уни менинг ҳузуримга олиб келмасангизлар (яъни, мени алдасангизлар), у ҳолда

менинг даргоҳимда – сизлар учун бир қадоқ ҳам нарса йўқдир, менинг олдимга яқин келмай қўя қолинглар».

1. Баъзан қўрқитиш ҳам фойда беради ҳамда эътиборлироқ бўлишга сабаб бўлади.

2. Шарт қўйиш мумкин.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ (٦١)

«Улар: “Отасидан у(ни биз билан қўшиб юбориши) ҳақида ўтиниб сўраймиз. Албатта, бизлар (шундай) қилгувчимиз”, дедилар».

1. Инсонлардан нимадир талаб қилмоқчи бўлсак, уларнинг қўлидан келиш-келмаслигини ҳам инобатга олиш керак.

2. Одатда инсон ўзига қулай бўлган йўл билан иш битиради.

3. Алдов-қистовлар кўпчилик томонидан бўлса, таъсирлироқ бўлади.

وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٦٢)

«(Юсуф ўзининг тарозибон) йигитларига буюрди: “Уларнинг (донга алмаштириш учун) келтирган нарсаларини юklarининг ичига (қайтариб) солиб қўйинглар. Шояд уйларига қайтган вақтларида, у нарсаларини таниб қолиб яна қайтиб келсалар, ажаб эмас”».

1. Давлат ишларини бошқаришда раҳбар анча устодмон, ишнинг кўзини биладиган, керакли жойларда ҳийла ишлата оладиган бўлиши керак.

2. Инсон ўзига яхшилик қилган одамга мойилроқ бўлади.

3. Энг яхши элчи – бу пул.

4. Инсон мақсадга етишиш учун ҳам сўздан, ҳам иш-ҳаракатдан фойдаланиши керак.

5. Киши эваз олмасдан совға берса, бу ҳаракат совға олувчида бошқача руҳият пайдо қилади.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا
أَخَانًا نَّكْتُلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (٦٣)

«Энди қачонки улар оталарининг олдида қайтиб келишгач, дедилар: “Эй ота, (бундан кейин) бизларга озиқ-овқат берилмайдиган бўлди. Фақат биз билан бирга инимизни ҳам юборсанггина озиқ-овқат ола биламиз. Бизлар, албатта, уни муҳофаза қилгувчимиз”».

1. Ҳожатманд киши ҳожати сабабли фақат ўзини ўйлаб қолиши мумкин.

2. Бир нарсани бирор кишига топширмақчи бўлган одам, ўша нарсани асраш ҳақида кафолатномага ўхшаш нарса олиши керак.

3. Инсон ўзига айтилган хабарни худди айтилганидек етказиши лозим. Ёнига қўшиб-чатмасдан, борица айтиши керак.

قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ
حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (٦٤)

«(Яъқуб) деди: “Мен уни сизларга ишонмайман. Магар илгари унинг биродарини ишонганимдек ишонаман (яъни, ўшанда ҳам менга берган ваъдаларингизга хиёнат қилган эдингиз. Демак, мен сизларга унинг инисини ҳам ишониб топширолмайман. Лекин мен ёлғиз Аллоҳнинг сақлашига ишонаман, холос). Зотан, Аллоҳ энг яхши сақлагувчидир ва У Зот меҳрибонларнинг меҳрибонроғидир”».

1. Фақатгина Аллоҳга мутлақ ишониш мумкин.
2. Мусулмон одам бир жойда икки марта алданмайди.

3. Омманинг манфаати шахсий манфаатдан устун қўйилади.

4. Аниқ далилларга таянган ҳолда ёмон гумон қилиш мумкин. Бу тақиқланмаган.

5. Бани Исроилнинг табиати кўпроқ хиёнатга, алдовларга мойилдир.

6. Қўнгил азоби қамчи азобидан ёмон.

7. Қўр ҳассасини бир марта йўқотади.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا
نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلُ يَسِيرٍ (٦٥)

«Қачонки улар (олиб келган) юкларини очиб кўришгач, (озик-овқатга алмаштириб келиш учун олиб борган) нарсаларини ўзларига қайтарилганини кўриб, дедилар: “Эй ота, мана нарсаларимиз ўзимизга қайтарилибди. Яна нимани истаймиз?” (Энди сен бизларга инимизни ҳам қўшиб юборсанг), яна оиламизга озиқ-овқат келтирурмиз, инимизни муҳофаза қилиб (бориб келурмиз) ва (инимиз учун ҳам) бир туя юкни ортиқроқ олурмиз. Бу (мисрлик сахий ҳоким наздида) озгина нарсадир».

1. Мусулмон одам ўзига тегишли бўлмаган молни ушлаб турмайди, балки уни эгасига қайтаришга ҳаракат қилади.

2. Рўзғор тебратиш учун пул, озиқ-овқат ва жонни ҳимоялаш керак.

3. Бир ишни амалга оширмакчи бўлган одам астойдил ҳаракат қилиши керак.

4. Яхши совға яхши натижага сабаб бўлади.

قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوا مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (٦٦)

«Яъқуб айтди: “Агар (қароқчилар ё бошқа тўсиқларга дуч келиб) мағлуб бўлиб, ҳалокатга учрамасангизлар, албатта, уни (Биняминни) менинг олдимга келтиришингиз ҳақида Аллоҳдан васиқа келтирмасангизлар, (яъни, Аллоҳ номига қасам ичмасангизлар) уни ҳаргиз сизлар билан бирга юбормасман. Энди қачонки унга ўз аҳд-паймонларини

беришгач, (Яъқуб): “Бу айтаётган гапларимизга Аллоҳ вакил-гувоҳдир”, деди».

1. Шартнома тузишда фавқулодда ҳолатлар ҳам назарда тутилиши лозим.

2. Бир ишни бошлашдан аввал аҳдлашиб олиш керак.

3. Мусибатлар ақлли одамни ўйлашга, зийрак ва эҳтиёткор бўлишга ўргатиши керак.

4. Мусулмон киши молини ҳам, жонини ҳам хатарга қўймайди. Уларни имкон қадар ҳимоя қилади.

5. Ўтмишдаги ишлардан сабоқ чиқарилади.

6. Бир марта ишончдан чиққан одам билан бошқача муомала қилинади.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ
وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (٦٧)

«(Сўнг уларни сафарга кузатар экан), айтди: “Эй ўғилларим (Мисрга) бир дарвозадан кирманглар, балки бошқа-бошқа дарвозалардан кириглар! Мен сизлардан Аллоҳнинг бирон ҳукмини қайтара олмайман. Ҳукм ёлғиз Аллоҳнинг измидадир. Мен фақат У Зотнинг ўзига таваккул қилганман – суянганман. барча таваккул қилгувчилар Унинг Ўзигагина таваккул қилсинлар – суянсинлар”».

1. Мўмин қўлидан келган чораларни кўради ва натижани Аллоҳга ҳавола қилади.

2. Аллоҳ тақдир қилиб, бўлиши муқаррар деб ёзиб қўйган нарсадан ҳеч ким сақлай олмайди.

3. Кўз тегишидан эҳтиёт бўлиш керак.

Инсондаги неъматлар ҳам кўз тегишига сабаб бўлади.

4. Ота фарзандлари саломат бўлишини хоҳлайди. Уларга шафқат кўзи билан қарайди.

5. Кўзга ташланмаслик ҳам хавфсизлик тадбири.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ آبَاؤُهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لَمَّا عَلِمَهَا
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٦٨)

«Улар оталари буюрган тарафлардан (Мисрга) киришлари улардан Аллоҳнинг бирон ҳукмини қайтарувчи эмасдир. (Бу) фақат Яъқубнинг дилидаги (фарзандларига нисбатан меҳр-шафқатдан пайдо бўлган) бир эҳтиёж эдики, у ўзининг шу эҳтиёжини қондирган эди, холос. Зотан, у Биз (ваҳий орқали) берган таълимимиз сабабли чуқур билим эгасидир. Лекин одамларнинг кўпи (бунни) билмайдилар».

1. Ҳар қандай йўл тутилганда ҳам Аллоҳ тақдир қилган нарса, албатта, Аллоҳ хоҳлаганидек бўлади. Бироқ ота-она ва ҳурматга лойиқ кишиларнинг кўнгли хотиржам бўлиши учун шариатга зид бўлмаган ҳолларда улар айтган йўлдан юрган яхши.

2. Бу оятда, асосан, отага бўйсунушнинг фазилати ҳақида баён қилинади.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا
تَبَتُّسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩)

«Қачонки улар Юсуфнинг ҳузурига кирганлари-
да, у инисини ўзига тортиб: “Мен сенинг оғангман.
Энди улар (яъни, оға-иниларимиз) қилгувчи бўлган
нарса (яъни, уларнинг ҳасад-адоватлари)дан ғамгин
бўлмагин”, деди».

1. Тасалли бериш мусибатни енгиллатади.
2. Акалар укаларга меҳрибон бўлиши керак.
3. Туғишганлар ўғайлардан кўра яқинроқ бўладилар.

4. Зулмга учраганлар бир-бирларига ўзаро яқин бўладилар. Чунки золимга бўлган умумий нафрат уларни яқин қилиб қўяди.

5. Юсуф сурасида яхшиликка хизмат қилувчи ва ёмонликка хизмат қилувчи ҳийлалар кўп учрайди.

6. Киши ўзни танимаган одамга ўзини танитиши керак.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
أَتَتْهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ (٧٠)

«Бас, қачонки уларнинг ҳожатларини равон қилгач, инисининг юки орасига (билдирмай) бир қадаҳни солиб қўйди. Сўнгра эса жарчи: “Эй карвон эгалари, сизлар ўғридирсизлар”, деб жар солди».

1. Инсон ўзининг бировдаги ҳаққини олишга ҳаракат қилиши керак (зулмни кўра била туриб унга бўйин эгиб кетавермаслиги зарур).

2. Зарарни ундан камроқ зарар билан даф қилиш мумкин.

3. Айблов тўғридан-тўғри айтилади.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ (۷۱)

«Улар (жарчилар) ўзларининг олдига келишгач: “Нима йўқотдингизлар?” дедилар».

1. Нотўғри иш қилмаган, бегуноҳ, айбсиз одам ўзи-га ишонган, сўзи ва ҳаракатлари журъатли бўлади.

2. Бир ишнинг тўсатдан бўлиши кишини шошириб қўяди.

قَالُوا تَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ (۷۲)

«(Жарчилардан бири) айтди: “Подшоҳнинг қадаҳини йўқотдик. Уни топиб келтирган кишига бир туя юк (мукофотдир). Мен шунга вакилман”».

1. Муҳим ишлар учун мукофот белгилаш мумкин.

2. Баъзи ишларга кафил бўлиш мумкин.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ (۷۳)

«Улар дедилар: “Аллоҳга қасамки, бизлар ўғри эмасмиз. Ахир бизлар бу ерга бузғунчилик қилиш учун келмаганимизни биласизлар-ку! Бизлар ўғри эмасмиз”».

1. Зарурат туғилганда ва ўзининг айбсизлигини исботлаш учун Аллоҳ номи билан қасам ичиш мумкин.

2. Ўғрилиқ энг катта гуноҳлардан бири.

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (۷۴)

«Агар ёлғон айтган бўлсангизлар, (ўғрининг) жазоси нима бўлур?» сўрашди (жарчилар)».

1. Ёлғончи жазога лойиқ.

2. Инсонга жазо беришда унинг ўзини ҳакам қилиш мумкин (яъни, гуноҳига қараб қандай жазо беришни ўзидан сўралса бўлади).

3. Бериладиган жазони олдиндан белгилаб олиш лозим.

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (۷۵)

«Улар дедилар: “Унинг жазоси, кимнинг юки орасидан топилса, ўша кимса жазоланур – қул қилинур. Бизлар (ўғрилиқ қилиш билан ўзгаларга) зулм қилган кимсаларни мана шундай жазолаймиз”».

1. Ҳар бир инсон ўзи борган давлатнинг қонун-қоидаларини яхши билиши керак.

2. Жазо белгилаш имконияти айбдорнинг ўзига берилиши ҳам мумкин.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاءٍ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (۷۶)

«Бас, (Юсуфнинг хизматкори ахтаришни) унинг биродари (Бинямин)нинг идишидан илгари уларнинг (яъни, бошқа оға-иниларининг) идишларидан бошлади. Сўнгра уни (Юсуфнинг) биродари идишидан “топиб” олди. Биз Юсуфга мана шундай хийла-тадбирни билдирдик. (Чунки Миср) подшоҳининг динида у биродарини (ўғрилиқ қилгани учун қул қилиб) олиб қола олмас эди. Магар Аллоҳнинг хоҳиши билан (мазкур хийла-тадбир воситасидагина олиб қолди). Биз ўзимиз хоҳлаган кишиларни юксак даражаларга кўтарурмиз. Ҳар бир илм соҳибининг устида (ундан устунроқ) билимдон бордир».

1. Ҳар қандай билимдондан кўра билимдонроқ одам бор. Ҳар бир илм соҳибининг устида унданда устунроғи бор.

2. Илм инсонга бериладиган неъматлар ичида энг шарафлиси, энг улуғи ҳисобланади.

3. Баъзан раҳбар муҳим ишларнинг тепасида ўзи бош бўлиб туриши керак.

4. Ишни шубҳа туғдирмайдиган ердан бошлаш лозим.

قَالُوا إِن يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ
وَلَمْ يَبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (۷۷)

«Улар: “Агар бу (Бинямин) ўғрилиқ қилган бўлса (эҳтимол, чунки) илгари унинг биродари (Юсуф) ҳам ўғрилиқ қилган эди”, дедилар. Бас, Юсуф бу гапни ичига солиб, уларга билдирмади. Ва: (ўзича) “Сизлар энг ёмон – тубан мартабададирсизлар

(яъни, бир вақтлар ўғилни отадан ўғирлаб кетгансизлар). **Аллоҳ сизларнинг тўқиб чиқараётган гапларингизни жуда яхши билгувчидир**», деди».

1. Ҳар қандай мулойим одам ҳам баъзан ғазаб келганда ўзини тўхтата олмай қолади.

2. Инсон жанжал пайтида имкон қадар ҳалим, мулойим бўлиши керак.

3. Айбсиз одам бошқаларнинг туҳматларига эътиборсиз бўлади.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۷۸)

«Сўнг улар дедилар: “Эй улуғ зот, унинг бир кексаси бор. Сен унинг (Биняминнинг) ўрнига бизлардан биримизни олиб қолгин. Зотан, бизлар сенинг чиройли амалларни қилгувчи зотлардан эканлигингни кўрмоқдамиз”».

1. Одам ўзининг узрли эканини баён қилиши мумкин.

2. Зарурат туғилганда шафқат, марҳамат сўраш мумкин.

3. Инсоннинг яхши сифатларини тилга олиш уни янада кўпроқ яхшилик қилишга ундовчи омил саналади.

4. Кўпинча ёшларга кўрсатилмаган эътибор ёки марҳамат ёши улуғларга кўрсатилади.

5. Мақтов бандани юмшатади.

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ (۷۹)

«(Юсуф) айтди: “Нарсамизни идишидан топиб олган кимсадан ўзгани олиб қолишдан Аллоҳ сақласин. Акс ҳолда, шак-шубҳасиз, золим кимсалардан бўлиб қолурмиз”».

1. Аллоҳнинг қонунлари барчага баробардир.
2. Жиноятчига жазо бермаслик зулмдир.
3. Жазо фақат айбдорга берилади.

فَلَمَّا اسْتِأْذَنُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰)

«Энди қачонки ундан умидлари узилгач, (оғанилар) бир четга чиқиб, хуфёна маслаҳатлашдилар. Уларнинг катталари айтди: “Оталарингиз сизларнинг устингизда Аллоҳдан васиқа (яъни, аҳд-паймонингизни) олиб қолганини унутдингизми?! Илгари Юсуф тўғрисида ҳам шундай сусткашлик қилган эдинглар. Бас, то отам менга изн бермагунича ёки Аллоҳ менинг фойдамга ҳукм қилмагунича (яъни, инимиз озод бўлмагунича) мана шу ердан ҳаргиз жилмайман. У зот (Аллоҳ) ҳукм қилгувчиларнинг яхшироғидир”».

1. Аллоҳнинг ҳукми аниқ бўлгунча кутиш керак.
2. Муҳим ишлар маслаҳат билан қилинади.
3. Суҳбатда ёки маслаҳатда сўз, аввало, каттага берилади.

4. Шартномалар ва аҳдлашувларни эслатиб туриш керак.

5. Раҳбар ҳақ бўлса, ташқаридан келган босимларга бўйсунмаслиги керак.

6. Мусулмон одам муаммони бартараф этиш учун имкониятидаги барча воситалардан фойдаланади.

7. Ўғрилар талашиб қолган жойда ўғрилиқ ёки ўғирланган мол ошкор бўлади.

8. Ишончни йўқотиш осон, тиклаш қийин.

ارْجِعُوا إِلَىٰ أَيْكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا
عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱)

«Сизлар оталарингиз олдига қайтиб, айтинглар: “Эй ота, дарҳақиқат, ўғлинг ўғрилиқ қилди. Бизлар фақат кўрган-билган нарсамизга гувоҳлик бермоқдамиз. (Олдин сенга уни асрашни ваъда қилганимизда) ғайбни (яъни, келажакда нима ишлар бўлишини) билмаган эдик”».

1. Гувоҳлик бериш мумкин.

2. Бир инсонга “Сиз гувоҳ бўлинг” деб гувоҳ бўлиш талаб қилинмаса-да, у ўзи кўрган нарсага гувоҳлик бериши мумкин.

3. Насиҳат қилиш мумкин. Насиҳат қилинувчига нима дейиш ва нима қилиш ўргатилинади.

وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲)

«Биз бўлиб қайтган шаҳардан ва биз бирга кетган карвондан сўраб-суриштиргин. Албатта, бизлар рост сўзлагувчилармиз».

1. Пайғамбарлар, ҳатто жонсиз нарсалар билан ҳам гаплаша оладилар.

2. Инсон маълум бир воқеани кўрган инсонлардан гувоҳлик беришини талаб қилиши мумкин.

3. Сўраб-суриштириш шубҳали ишларга аниқлик киритади.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ
يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۸۳)

«(Улар Яъқуб алайҳиссаломнинг олдиларига келиб шу сўзларни айтишгач), у деди: **“Йўқ! Сизларга ҳавойи нафсингиз бирон (ёмон) ишни чиройли қилиб кўрсатган. Энди (менинг ишим) чиройли сабр қилмоқдир. Шоядки, Аллоҳ уларнинг (яъни, Юсуф, Бинямин ва катта ўғлимнинг) барчаларини бағримга қайтарса. Албатта, У Зот билим ва ҳикмат соҳибидир”**».

1. Баъзи шубҳали шахсларга гумон кўзи билан қараш лозим.

2. Инсон молига, жонига мусибат етганда ҳам ўзини йўқотиб қўймасдан, Аллоҳнинг динида саботли бўлиши керак.

3. Инсон имкон қадар Аллоҳ ҳақида фақат яхши фикрда бўлиши лозим.

4. Мўмин доимо, Аллоҳ менинг ҳолимни билади, деган ишончда бўлади.

5. Ҳар қандай қийинчиликдан кейин енгиллик келади.

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضْتُ عَيْنَاهُ مِنْ
الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (٨٤)

«Кейин улардан юз ўгириб, деди: “Эй бечора Юсуф-а!” Ғам-алам ютавериб, у зотнинг кўзлари оқарди (ојиз бўлиб қолди)».

1. Инсон ўзининг ғам-ғуссага ботганини бошқаларга билдириши жоиз.

2. Ғам-ғуссасини билдирган одам маломат қилинмайди.

3. Баъзи мусибатлар бошқа мусибатларни эсга солади.

4. Ғазабланган пайтда тилга эрк берилмайди.

5. Инсоннинг Аллоҳга шикоят қилиши ёруғ кунлар келишига сабаб бўлади.

6. Туғишган ака-укалар бир-бирига ўхшайдилар.

7. Ғам-қайғу кўз нури кетказди.

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُونُسَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (٨٥)

«(Шунда ўғиллари): “Аллоҳ номига қасамки, сен то рамақижон бўлиб қолгунингча ё бир йўла ҳалок бўлгунингча Юсуфни эслайверадиған бўлдинг”, дедилар».

1. Кучли ғам инсонни ўлимга яқин ҳолатга олиб бориши ёки бир дардга чалинтириши мумкин.

2. Ота-онанинг бир фарзандига бошқаларидан кўра кўпроқ эътибор бериши қолганларининг ҳасадига сабаб бўлади.

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۸۶)

«У айтди: “Мен ғаму ташвишларимдан ёлғиз Аллоҳгагина шикоят қилиб йиғламоқдаман ва мен Аллоҳнинг (меҳрибон, раҳмли экани ҳақида) сизлар билмайдиган нарсаларни билурман”».

1. Инсон ўз ҳолидан бошқаларни ҳам хабардор қилиши мумкин.

2. Инсонга ўз яқинларидан етган азият бегонаникидан оғирроқ ботади.

3. Тўғри юрган, тўғри турган инсонлар ҳам балоланиши мумкин.

4. Аллоҳ илм билан ажратиб қўйган бандалар бошқалар билмайдиган нарсалардан хабардордирлар.

5. Аллоҳга шикоят қилинади, Аллоҳдан эмас.

يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَاسُّوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيَاسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (۸۷)

«Эй ўғилларим, боринглар, Юсуф ва унинг биродарини изланглар ва Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар. Зеро, Аллоҳнинг раҳматидан фақат кофир қавмгина ноумид бўлур».

1. Инсон ичидаги ғамини ошкор қилади.

2. Инсон яхши ишларда бардавом бўлиб, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлмаслиги керак.

3. Бир нарсанинг пайига тушган одам барча имкониятларини: кўзини, қулоғини, тилини, фикрини ишга солади.

4. Фарзандлар Аллоҳга гуноҳ бўлмайдиган ишларда отага итоат қилишлари лозим.

5. Излаган имкон топар.

6. Мўмин қодир Аллоҳга суянгани учун ҳеч қачон ноумид бўлмайди.

7. Аллоҳга умид қилган инсон қўл қовуштириб ўтиравермай, ҳаракат ҳам қилиши зарур.

8. Инсоннинг умиди имконига қараб бўлади.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا
بِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ (۸۸)

«(Улар оталаридан бу сўзларни эшитгач, озиқ-овқатга алмаштириш учун бор бисотларини олишиб, яна Миср томонга равона бўлишди). **Энди қачонки** (Мисрга етиб келиб Юсуфнинг) **хузурига киришгач, дедилар:** “Эй улуғ зот, бизни ва аҳли оилаларимизни очарчилик ушлади. Бизлар бу сафар хузурингга ўтмас молларни олиб келдик. Бизларга етарли ўлчовда (озиқ-овқат) бергин ва бизларга хайр-садақа қилгин. Аллоҳ, шак-шубҳасиз, (сендек) садақа бергувчи зотларга мукофотлар ато этур”».

1. Инсон ўзига етган мусибатни норозилигини намоён қилмасдан бировга баён қилиши лозим.

2. Нафи тегади деб ўйласа, ўзидаги муаммони бошқага айтиш мумкин.

3. Садақанинг фазилати каттадир.

4. Инсон оғир ҳолатга тушиб қолиб, ўладиган бўлса, ёрдам сўраши зарур.

5. Раҳбарлар ила очик-ойдин эмас, имо-ишоралар билан ҳам гаплашиш мумкин.

6. Одам бегонанинг олдида кўпроқ хижолатда, одоб сақлаган ҳолда туради.

7. Ноумидлик – ҳаром.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمُ يُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹)

«(Юсуф оға-иниларини бундай забун ҳолатда кўргач, тоқат қила олмасдан) деди: “Ёш-нодон бўлган пайтингизда Юсуф ва унинг биродарига нима ишлар қилганларингизни эслайсизларми?”»

1. Инсон Аллоҳ билан муносабати, алоқаси заифлашганда, Уни унутаётганда гуноҳга қўл уради.

2. Инсон ўз душманларига нисбатан кечиримли бўлиши унинг фазилатидир.

3. Болаларнинг ҳам мақсади отани азоблаш эмас, фақат отанинг меҳрини қозониш, унга суюкли бўлиш эди, холос.

4. Ҳар бир ишнинг ниҳояси бор.

5. Айбдорга айби эслатилиши мумкин.

قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰)

«Улар: “Сен Юсуфмисан?” деб сўрадилар. “Ҳа, мен Юсуфман, бу эса биродаримдир. Аллоҳ бизга марҳамат кўргузди (яъни, шунча йиллик айрилиқ азобидан кейин бизни яна бирлаштирди). Дарҳақиқат, кимдаким Аллоҳдан кўрқиб, сабру қаноат қилса, албатта,

Аллоҳ бундай чиройли амалларни қилгувчи кишиларнинг ажру мукофотини зое қилмас”, деди у».

1. Инсон Аллоҳга тақво қилса ва шу йўлда бардавом бўлса, Аллоҳ унга имкониятлар эшигини очади.

2. Зиодан сақланган, мусибатларга сабр қилган ва Аллоҳнинг динини маҳкам тутган инсон мукофотсиз қолмайди.

3. “Тақво” деганда Юсуф алайҳиссаломнинг ҳаёти-ни тушунамиз.

4. Тақво – Аллоҳга итоат қилиш, амримаъруф, наҳйи мункар, балоларни енгиб ўтиш демакдир.

5. Кенглик пайтида Аллоҳни эсласанг, қийинчилик пайтида Аллоҳ ҳам сени эслайди.

6. Пайтини топиб насиҳат қилиш керак.

7. Саволга ортиғи билан жавоб бериш мумкин.

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ (۹۱)

«Улар дедилар: “Аллоҳга қасамки, Аллоҳ сени бизлардан афзал қилмишдир. Бизлар эса, шак-шубҳасиз, адашгувчилардан бўлдик”».

1. Инсон ўз гуноҳлари ва хатолари орқали орқада қолади, гарчи насаби улуғ бўлса ҳам.

2. Бир шахс, керак бўлса, бутун жамоатдан ортиқ бўлиши мумкин.

3. Афзал кишининг устунлигини тан олиш ҳам фазилат.

قَالَ لَا تَحْزَبْ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۹۲)

«У деди: “Бу кун сизлар айбланмайсиз. Аллоҳ сизларни мағфират қилгай. У Зот раҳм қилгувчиларнинг раҳмлироғидир”».

1. Мўмин инсон кечиримли бўлиши керак. Айниқса, ўз оиласидагиларга нисбатан.

2. Айбдорни афв этиш, уни кечириш – қасоснинг энг каттасидир.

3. Аллоҳга чақирувчи, илмли кишиларнинг ўзларига зулм қилган одамларни кечиришлари жуда фазилатли иш ҳисобланади.

4. Айбдорнинг ўз айбига иқрор бўлиши айбини енгиллаштиради.

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي
بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (۹۳)

«Сизлар мана бу кўйлагимни олиб бориб, отамнинг юзига ташласангиз, унинг кўзлари очилур. Сўнг барча аҳли оилаларингиз билан бирга менинг олдимга келинглар».

1. Ўта қувончли хабарларни ҳам бирданига эмас, аста-секин етказиш керак.

2. Суюклиларнинг ҳиди қалбга, баданга шифодир.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ
تَغْنَدُونَ (۹۴)

«Карвон (Мисрдан) чиқиши биланоқ оталари (Яъқуб алайҳиссалом ўз уйларида туриб, ҳузуридаги кишиларга): “Мен Юсуфнинг бўйини туймоқдаман. Агар мени ақлдан озган демасангизлар (Юсуф тирик деган бўлур эдим)”, деди».

1. Шамол ҳидларни узоқ-узоқ масофаларга ташиб юради.
2. Инсонларни ҳидлар ҳам боғлайди.

قَالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (۹۵)

«(Улар) айтдилар: “Аллоҳга қасамки, сен (ҳали ҳам) ўша эски хатоингда турибсан”».

1. Аҳмоққа аҳмоқлик билан жавоб қайтарилмайди.
2. Ота-онага алоҳида ҳурмат кўрсатилади.

فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۹۶)

«Энди қачонки хушxabарчи келиб, уни (яъни, Юсуфнинг кўйлагини Яъқубнинг) юзига ташлагач, унинг кўзлари очилди. “Сизларга мен Аллоҳнинг (меҳрибон, раҳмли экани ҳақида) сизлар билмайди-ган нарсаларни билурман, демаганмидим”, деди у».

1. Ғам-андуҳ, муаммодан сўнг хурсандчиликни намоён қилиш мумкин.
2. Зарур иш юзасидан келган одам дарҳол ўз мақсадига ўтгани яхши.
3. Инсон ҳақ бўлиб чиққан масалаларда ўзининг ҳақлигини яна бир бор таъкидлаб қўйишида айб йўқ.
4. Кўз кўрган жойда тил ҳам гапиреди.

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ (۹۷)

«Улар дедилар: “Эй ота, (Аллоҳдан) бизларнинг

гуноҳларимизни мағфират қилишини сўрагин. Албатта, бизлар хато қилгувчилардан бўлдик”».

1. Айбни тан олиш тавбанинг шартидир.

2. Бир мусулмонга озор етказган одам ундан узр сўраб, кўнглини хотиржам қилиб олиши керак.

3. Инсон қилган гуноҳлари учун мўмин, тақводор кишилардан Аллоҳга ўзи учун истиғфор айтишларини сўраши мумкин.

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۹۸)

«У айтди: “Албатта, Парвардигоримдан сизларни мағфират қилмоғини сўрайман. Зотан, ёлғиз У Зотгина мағфират қилгувчи, меҳрибондир”».

1. Инсон дуо учун хосланган фазилатли вақтларни эътибордан қочирмаслиги керак.

2. Қариялардан кўра ёшлар ишни тезроқ битказиб берадилар.

3. Истиғфор айтиш учун қулай фурсат келишини кутиш мумкин.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوِيهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ
إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (۹۹)

«Энди қачонки (манзилга етиб келишиб) Юсуфнинг ҳузурига (чодирига) кирганларида, у ўзини ота-онасининг қучоғига отди ва “Иншоаллоҳ, Мисрга тинч-омон киринглар”, деди».

1. Улуғ инсонларни кутиб олиш учун шаҳар ташқарисига чиқиш мумкин.

2. Тинчлик-омонликда яшашнинг лаззати бўлакча.
3. Ота-она фарзанди қаерда бўлса, ўша ерга бажонидил боради, гарчи ўз ватанини ташлаб бўлса ҳам.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبْتِ هَذَا
تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي
مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي
وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (١٠٠)

«(Кейин, Мисрга кириб Юсуфнинг саройига келганларидан сўнг) у ота-онасини ўзининг тахтига чиқарди ва улар (яъни, ота-она ва оға-инилари Юсуфга) сажда қилган ҳолларида йиқилдилар. У деди: “Эй отажон, мана шу қирқ йил илгари кўрган тушимнинг таъбиридир. Парвардигорим уни рост қилди. Дарҳақиқат, У Зот менга (буюк) инъом қилди – мени зиндондан чиқарди, шайтон мен билан оға-иниларим орасини бузиб, ифво қилганидан кейин мана сизларни чўлу саҳродан (Мисрга эсон-омон ҳолингизда) келтирди. Албатта, Парвардигорим Ўзи хоҳлаган нарсани сездирмай амалга оширгувчи Зотдир. Албатта, Унинг Ўзигина билим ва ҳикмат соҳибидир”».

1. Улуғлар тўрда ўтиришлари лозим.
2. Ота-онага алоҳида эҳтиром кўрсатиш керак.
3. Нутқнинг узун-қисқалиги ҳолатга қараб бўлади.
4. Кўрилган туш амалга ошиши учун баъзан ўн йиллар ўтиб кетиши ҳам мумкин.

5. Бир инсоннинг айби кечирилгандан кейин унинг қилган ёмон ишлари қайта тилга олинмайди.

6. Шайтон доим инсонга зарар етказишга ҳаракат қилади.

7. Аллоҳ Ўзи хоҳлаган ишни сездирмай амалга оширғувчидир.

8. Одатда шайтон одамни ёмон ишларга ундайди.

9. Неъмат берилган кишилар Аллоҳга шукрлар айтиб, илтижо қилишлари, ҳамд айтишлари уларнинг мухлисликларининг белгисидир.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا
وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (۱۰۱)

«Парвардигорим, менга подшоҳликни ато этдинг, яна барча тушларнинг таъвил-таъбирларидан таълим бердинг. Эй осмонлар ва ерни яратган Зот, дунёю охиратда Ўзинг хожамдирсан. (Умрим битиб, сен Ўзинг белгилаб қўйган ажалим етганида) мусулмон ҳолимда жонимни олгин ва мени ҳам солиҳ бандаларинг қаторига қўшгин».

1. Неъматларни ўз ўрнида ишлатиш уларнинг янада зиёдалашишига сабаб бўлади.

2. Инсон дунёда, аввало, динини, асосий йўлини танлаб олиши керак.

3. Пайғамбарларнинг дуолари энг гўзал дуолардир.

4. Аллоҳга муштоқ бўлиш, улуғ инсонлар билан бирга бўлишга интилиш фазилатли ишдир.

5. Мусулмоннинг мақсади Аллоҳга таслим бўлган ҳолда вафот этишдир.

6. Аллоҳдан гўзал ўлим беришни сўраш мумкин.

7. Инсон ўз мақсадига етганида, қувонган кезларида Аллоҳга дуо қилиши ва уни Исломда барқарор этишини сўраши керак.

8. Фитналарга йўлиқишдан қўрқиб ўлимни орзу қилиш мумкин.

9. Шайтоннинг мақсадларидан бири инсонларнинг ораларини бузиш ва уларнинг ораларига адоват солишдир.

10. Ҳар бир нарсa чўққисига, камолига етгандан сўнг камаяди.

11. Имонли ҳолда дунёдан ўтиш ҳар бир мусулмоннинг орзусидир.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا
أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ (۱۰۲)

«(Эй Муҳаммад) бу Биз сизга ваҳий қилаётган ғайб хабарларидандир. (Чунки сиз Юсуфнинг оғанилари) макр-ҳийла билан ўзларининг режаларини тузиб, иттифоқ қилишаётган пайтларида уларнинг ёнларида ҳозир эмасдингиз».

1. Инсон ҳар бир нарсани Аллоҳдан ўрганади. Агар Аллоҳ ўргатмаса, банда ҳеч нарсани била олмайди.

2. Инсонлар ҳақиқат устида жам бўлганларидек, ботил устида ҳам жам бўлишлари мумкин.

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ (۱۰۳)

«Гарчи сиз (барча одамларнинг имон келтиришларини) жуда истасангиз-да, одамларнинг кўплари мўмин бўлмайдилар».

1. Одамларнинг кўпчилигининг ҳидоятда бўлмаслиги мўмин ва даъватчини ўз ишидан чекинтирмаслиги керак.

2. Даъватчи атрофдаги одамлар гапига қараб тўхтаб қолмайди.

3. Даъватчи қилаётган даъватининг натижасини дарров кутмаслиги, балки ишида давом этиб, натижани Аллоҳга ҳавола этиши зарур.

وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (۱۰۴)

«Сиз улардан бу (даъватингиз) учун бирон ажр-ҳақ сўрамайсиз. Бу (Қуръон) фақатгина барча оламлар учун бир эслатмадир, холос».

1. Аллоҳга даъват беғараз ва холис бўлиши керак.

2. Даъват Қуръон оятлари билан бўлади.

3. Даъват нафақат мусулмонларнинг ўрталарида, балки мусулмон бўлмаганларга нисбатан ҳам олиб борилади.

4. Даъватчи имкон қадар одамлар унинг гапини қабул қилишидан тўхтатиб қўядиган ишлардан сақланиши керак.

5. Даъватдан мақсад инсонларнинг дунё ва охира-ларини обод қилишдир.

وَكَايْنٌ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ (۱۰۵)

«Осмонлар ва ерда (Аллоҳнинг борлиги ва бирлигига далолат қилгувчи) қанчадан-қанча оят-аломатлар бордир. (Лекин) улар бу оятлардан юз ўгирган ҳолларида ўтиб кетаверадилар».

1. Инсоннинг атрофга, атроф-муҳитга безътиборлиги ва улар ҳақида фикр юритмаслиги ғафлат ва айб ҳисобланади.

2. Коинотдаги, атрофимиздаги ҳар бир нарса Яратувчи борлигини эслатади, Яратувчига далолат қилади.

3. Фикр қилмайдиганлар ҳайвонга ўхшайдилар.

4. Аллоҳ таоло бандаларининг кўр-кўрона тақлид қилишларини эмас, балки фикр юритувчи бўлишларини истайди. Ҳамма соҳада ва ҳамма йўналишда шундай.

5. Инсон нафақат Ердаги, балки осмондаги Аллоҳ яратган нарсаларга ҳам эътиборли бўлиши ва уларни ўрганиши зарур.

6. Кофирнинг яна бир сифати – бепарволик.

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُونَ (۱۰۶)

«Уларнинг кўплари Аллоҳга фақат мушрик бўлган ҳолларидагина имон келтирадилар».

1. Инсонларнинг кўплари бир томондан Аллоҳга ишонсалар ҳам, бошқа томондан Унга ширк келтириб турадилар.

2. Аллоҳга ишониб, Муҳаммад алайҳиссаломга ишонмаган ёки Аллоҳнинг Яратувчилигига ишониб, Унинг Буйруқ берувчилиги, ҳокимлигига ишонмаган инсонлар ҳам мушрик ҳисобланадилар.

أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۰۷)

«Ёки улар Аллоҳнинг азобидан бирон бало-офат келиб қолишидан ё тўсатдан улар сезмаган ҳолларида қиёмат қойим бўлишидан хотиржаммилар?!»

1. Аллоҳга ширк келтириб яшайдиган инсон ҳар иккала дунёда азобланади.

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۰۸)

«Айтинг: “Менинг йўлим шудир. Мен Аллоҳга даъват қиламан. Мен ва менга эргашган кишилар аниқ ҳужжатга – ишончга эгамиз. (Ҳар қандай шерикдан) Аллоҳни поклайман. (Зеро) мен мушриклардан эмасман».

1. Аллоҳга даъват режа асосида, илмга таянган ва асосларга эга бўлган ҳолда бўлиши керак.

2. Аллоҳга, Унинг динига, йўлига чақириш ҳар бир мўминнинг вазифасидир.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۱۰۹)

«(Эй Муҳаммад), Биз сиздан илгари ҳам фақат шаҳар аҳлларидан бўлган (фаришталарни эмас) кишиларни пайғамбар қилиб, уларга ваҳий юборганмиз. Ахир (одамлар) Ер юзида сайру саёҳат этишиб, ўзларидан аввалги (имонсиз) кимсаларнинг оқибатлари қандай бўлганини кўрсалар бўлмайдими?! (Аллоҳдан) кўрққан зотлар учун охират диёри (бу фоний дунёдан) яхшироқдир. Ақл юргизмайсизларми?!»

1. Пайғамбар фақат эркаклардан бўлади.

2. Ҳар бир халқ, ҳар бир қавм ўз ичидан чиққан, ўзига мансуб бўлган кишиларнинг гапини яхши тушунади. Даъват масаласида мана шулар ҳисобга олиниши керак.

3. Ақлли инсон дунёнинг вақтинчалик ноз-неъматларидан охиратнинг ноз-неъматларини устун қўяди.

4. Тарихни ўқишдан мақсад ибрат олишдир.

5. Шаҳар аҳли тарбияли, муомалани яхши биладиган, чора-тадбирли бўладилар. Эркаклари ҳам фазилатлироқдирлар.

6. Фитналар кўпайган пайтдагина шаҳардан ташқарида яшаш мумкин. Бошқа пайтлари илм-маърифат гуллаган, ақлли инсонлар тўпланган жойда, яъни шаҳарларда яшаган маъқул.

7. Аллоҳ таоло ер юзидаги ва осмонлардаги мўъжизаларига безътибор қараган ва уларни писанд қилмаган кимсаларга ғазаб кўзи билан қарайди.

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا
فَنَجَّىٰ مَن نَّشَاءُ وَلَا يَرُدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (۱۱۰)

«Ҳар қачон пайғамбарларимиз ноумид бўлиб: “Бизлар ёлғончи қилиндик – пайғамбар эканимизга ишонмадилар”, деб ўйлай бошлаганларида, уларга Бизнинг мададимиз – ғалабамиз келиб, Биз хоҳлаган кишиларга нажот берилар эди. (Аммо) жинойтчи бўлган қавмдан бизнинг азобимиз қайтарилмас!»

1. Аллоҳ таоло ўз ёрдамини жўнатишдан аввал бандаларини саралаб олади.

2. Мушрикни “жинойтчи” дейиш мумкин. Чунки ширк жинойтдир.

3. Аллоҳнинг ғалабаси биров кечикса, мўмин одам ҳар хил ўй-хаёлларга берилиб, ўзини йўқотиб қўймаслиги керак, балки сабабларини қилган ҳолда йўлида давом этиши зарур.

4. Даъватчи бутун кучини сарфлаб бўлгандан кейин Аллоҳнинг ғалабаси келади. Чунки Аллоҳ таоло мўминларнинг имон йўлида барча имкониятларни ишга солишларини, Унинг розилигини топиш учун сидқидилдан хизмат қилишларини хоҳлайди.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى
وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (۱۱۱)

«Дарҳақиқат, уларнинг қиссаларида ақл эгалари учун ибрат бордир. (Ушбу Қуръон) тўқиб чиқариладиган сўз эмас, балки ўзидан аввалги нарсаларни (яъни, самовий китобларни) тасдиқ этувчи, унга имон келтирадиган қавм учун барча нарсаларни муфассал баён қилиб берувчи ҳидоят ва раҳмат (бўлган бир Китобдир)».

1. Қуръон оятлари фикр юритишимиз, ибрат олишимиз ва амал қилишимиз учун нозил этилган ва у барча нарсаларнинг тафсилотини ўз ичига олган.

2. Қуръонни билган инсон ундан аввалги илоҳий китобларни биламан дейиши мумкин. Чунки Қуръон ўзидан олдинги китобларнинг тасдиғи, тафсилоти, тўлдирувчисидир. У йўл кўрсатувчи ва имон келтирганлар учун раҳматдир.

3. Қалби тирик инсонгина Қуръондан фойда ола билади.

4. Қуръон ўзидан олдинги жамики ҳақиқатларни яна бир бор тасдиқлаб келувчидир.

5. Ҳақиқатлар доим бир-бирини тасдиқлайди. Ёлғонлар эса, аксинча, бир-бирига зид бўлади.

6. Юсуф сурасида жамият учун зарур бўлган жамики илм-фан йўналишлари мавжуд: тиббиёт, иқтисод, сиёсат, давлатчилик, ҳуқуқшунослик, оилавий муносабатлар ва ҳоказо.

СЎНГСЎЗ

Қуръони карим нозил бўлганига 14 асрдан ошди. Лекин Каломуллоҳ дастлабки нозил қилинган кундагидек ҳали-ҳануз катта қизиқиш, юксак эътибор, мустаҳкам эътиқод билан ўрганилади, ўқилади, ёдланади.

Аллоҳнинг китобини тиловат қилиш, унга кўз югуртириб чиқиш ёки ёдлаб олган жойини шуурсиз такрорлаш эмас, балки Қуръонни бутун вужуд билан ҳис этган ҳолда тадаббур ила ўқиш, унга амал қилиш шарт. Чунки бунинг ажри улўғдир.

Қуръон тиловати ҳар бир мўминнинг кундалик ва-зифаси бўлмоғи шарт. Чунки Қуръон тиловати буюк зикр, ибодат ва ҳаловатдир. Аллоҳ таоло Фотир сура-сида: **«Аллоҳнинг Китобини тиловат қиладиган, намозни баркамол адо этадиган ва Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан махфий ва ошкора эҳсон қиладиган зотлар сира касод бўлмайдиган ти-жоратдан (ажру савоб бўлишидан) умидвордирлар» (29-оят)**, деб марҳамат қилади.

Шу оятдан умидвор мўмин-мусулмонлар, мана, асрлар оша Аллоҳнинг Китобини қўлидан қўймай тиловат қилиб келмоқдалар. Қуръони каримнинг ном-ларидан бири “Уммул улум”, яъни “Илмлар онаси” дир. Бу ном бежиз берилмаган. Чунки бугун башарият илм-фан ва техника асрида қандай ютуқларни қўлга киритган бўлса, шубҳасиз, буларнинг барчаси Кало-муллоҳга асосланган.

Аъроф сурасида: **«Қуръон тиловат қилинганда уни тингланглар ва жим туринглар, шояд раҳматга эришсангиз» (204-оят)**, деб марҳамат қилинган.

Ушбу оятдан уламоларимиз Қуръони карим тиловат қилинганда унга жим туриб қулоқ осиш вожиблиги ҳақидаги ҳукмни чиқарганлар. Ҳанафий мазҳаби уламолари эса, намозда имом қироат қилганида, иқтидо қилувчилар жим қулоқ солиши лозим, деб ҳукм чиқарганлар.

Олимлар Қуръони карим бўйича илмий текширишлар олиб боришмоқда. Илм тараққий этган юртлардан бирида инсоннинг руҳий ўзгаришларини ўрганаётган олимлар қизиқарли тажриба ўтказганлар. Улар тажриба учун тўрт кишини олганлар. Уларнинг бири араб бўлиб, ўз тилини яхши биладиган эътиқодли мусулмон, иккинчиси, ўз тилини яхши биладиган араб, аммо мусулмон эмас; учинчиси, эътиқодли мусулмон, аммо араб тилини билмайди. Тўртинчиси, араб тилини ҳам билмайди, мусулмон ҳам эмас. Тажриба ўтказувчи олимлар буларнинг тўртовларига ҳам Қуръони карим тиловатини эшиттириб, уларда содир бўлаётган руҳий ўзгаришларни кузатганларида, ҳаммаларида ажойиб бир ҳолат содир бўлаётганини кашф қилганлар.

Бундан 1400 йил аввал араб мушрикларининг одамларни Қуръон эшитишдан қаттиқ ман қилиб қўйишлари, эшитган одамнинг унга эргашиб кетишидан қўрқишлари бежиз эмас экан.

Хуллас, Қуръон ўқишга қизиқиш, тиловат қилишга иштиёқ тобора ортиб борапти. Чунки Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, Қуръонни эшитиш, эшита олиш – юксак маънавият, маърифат. Қуръон ҳеч қачон ёмонликка даъват қилмайди. Агар Қуръони каримни эшита олсак, эшиттира олсак, бу муваффақият бўлади. Элимизга нур келади.

Дарҳақиқат, шу сўздан илҳомланиб, қолаверса, йиллар давомида Қуръони каримни ўқиб, ўрганиб, тафсирларни кўриб, “Нур қатралари” китобини Аллоҳ таолонинг инояти билан ёзиб тугатдим.

Бу китобнинг ўзига хос жиҳати шундаки, унда илмга оид ояти карималарнинг арабча матни ва ўзбек тилидаги таржимаси келтирилиб, ўқитувчи ва ўқувчининг оятдан оладиган хулосаларини баён этишга ҳаракат қилдим. Шу билан бирга, Юсуф сураси ва ушбу сура асосида йиллар давомида йиғганларим ҳикматларни жамладим.

Иншоаллоҳ, бу китоб Қуръони каримни ўрганмоқчи бўлган кишиларга манзур бўлади. Тавфиқ Аллоҳдандир.

ФЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР

1. Қуръони карим.
2. Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. “ТИУ” матбаа бирлашмаси, 2016.
3. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Тафсири ҳилол. – Тошкент: “Ҳилол-нашр”, 2014.
4. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ. – Тошкент: ЎЗМЭ, 2008.
5. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. Ал-Адаб ал-муфрад. – Тошкент, 1970.
6. Муҳаммад ибн Исо Абу Исо Термизий. Сунани Термизий. – Байрут, 1987.
7. Муҳаммад ибн Муҳаммад Ғаззолий. Ихёу улу-муд-дин.
8. Абу Ҳомид Ғаззолий. Мукошафат ул-қулуб.
9. Хусайн Воиз Кошифий. Ахлоқи Муҳсиний.
10. Абу Лайс ас-Самарқандий. Танбеҳ ул-ғофилин. – Тошкент: “Мутаржим”, 2001.
11. Абу Закариё Яҳё ибн Шараф. “Ар-Риёз ас-солиҳин”. – Тошкент: “Мовароуннаҳр”, 2004.
12. Акмал Мираваз ўғли. Мен ҳам тафаккур қиламан. – Тошкент: “Шамсуддинхон Бобохонов” НМИУ, 2020.
13. Афиф Абдулфаттоҳ. Маъал анбиё фил Қуръон. – Байрут: “Лубнон”, 1998.
14. Муҳаммад Жодул Мавло. Қисасул Қуръон. – Истанбул, 1986.
15. Қудрат Дўстмуҳаммад. Қуръони карим мавзулари. – Тошкент: “Мовароуннаҳр”, 2018.

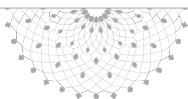

[illegible]

[illegible]

Акмал МИРАВАЗ ўғли

НУР ҚАТРАЛАРИ

Муҳаррирлар
Бобомурод ЭРАЛИ,
Сурайё САЛОҲУДДИНОВА,
Нилуфар АБДУРАҲМОНОВА

Дизайнер ва саҳифаловчи
Равшан МАЛИКОВ

Мусаҳҳиҳа
Нилуфар АБЛАЕВА

Муҳтарам ўқувчи!
Ушбу китоб ҳақида фикр-мулоҳазаларингизни
yuldag_belgilar@mail.ru
электрон почтаси ёки
(+998 94) 440-15-51 рақами орқали
билдиришингиз мумкин.

Нашриёт лицензия рақами:
4555-535f-1ecd-eb6a-8a83-0410-7703 2020-07-27

Босишга 2021 йил 14 сентябрда рухсат этилди.

Офсет қоғози. Қоғоз бичими 84 x 108 ¹/₃₂.

Ҳарф гарнитураси Cambria. Офсет босма усули.

Ҳисоб-нашриёт т.: 5.10. Шартли б. т.: 9.66

Адади: 5 000 нусха. 111-сон буюртма.

Баҳоси келишилган нархда.

Ўзбекистон мусулмонлари идорасига қарашли
“Шамсуддинхон Бобохонов” НМИУ да тайёрланди ва чоп этилди.

Тошкент шаҳри, Зарқайнар 18-берккўча 47а-уй.

Электрон почта: m-nashr@mail.ru

Тел: (0-371) 227-34-30